

Европейски център за мониторинг
на наркотиците и наркоманиите

Насоки за оценка на превенцията на употребата на наркотици

*Наръчник за създателите и оценителите на
програми
Второ издание*

Правна информация

Настоящата публикация на Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (ЕЦМНН) е защитена с авторски права. ЕЦМНН не носи отговорност или задължения за каквито и да е последици, произтичащи от използването на данните, съдържащи се в настоящия документ. Съдържанието на тази публикация не отразява задължително официалните становища на партньорите на ЕЦМНН, на държавите-членки на ЕС или друга институция, или агенция на Европейския съюз или Европейските общности.

Допълнителна информация за Европейския съюз може да се намери в Интернет. Тя е достъпна чрез сървъра Европа (<http://europa.eu>).

Europe Direct е услуга, която ви помага да намерите отговорите на вашите въпроси за Европейския съюз.

Безплатен телефонен номер (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Някои мобилни оператори не позволяват достъп до телефонните номера, започващи с 00 800, или тези обаждания могат да бъдат таксувани.

Каталожни данни могат да бъдат намерени в края на настоящата публикация.

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2012 г.

ISBN 978-92-9168-499-1

doi: 10.2810/51268

Публикация на английски език:

Guidelines for the evaluation of drug prevention. A manual for programme planners and evaluators

Second edition

Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите, 2012 г.

Превод на български език: Бойка Атанасова, 2013 г.

**Европейски център за мониторинг
на наркотиците и наркоманиите**

Cais Sodré, 1249-289 Лисабон, Португалия

Тел. (351) 211210200 • Факс: (351) 218131711

info@emcdda.europa.eu • www.emcdda.europa.eu

Съдържание	
Благодарности	6
Предговор	7
Предговор към българското издание	9
Въведение	11
Какво представлява оценката?	13
Теоретична рамка на насоките	14
Как да се използва наръчника	15
Част 1: Насоки за планиране и осъществяване на оценка	
Глава 1: Оценяване на планирането на дейността	20
Явлението	20
Концептуалната основа и теоретичната рамка	21
Необходимост от превантивна дейност	22
Целевата група	23
Цели	24
Методи	24
Ресурси	25
Планиране на оценката на процеса	25
Разсъждения за фазата на планиране	25
Контролен списък за планирането	26
Глава 2: Проектиране и извършване на оценка теоретична оценка	28
Цели и използване на оценката	29
Как да се разработят оценъчни въпроси	30
Как да се вземе решение за проектирането на оценката и избирането на метода: съобразена оценка	31
Как да се тълкуват и използват резултатите от оценката	33
Глава 3: Оценка на процеса и система за мониторинг	36
Планиране на процеса на оценка	37
Мониторинг на превантивната дейност	37

Преразглеждане на целевата група	37
Качество на превантивната дейност	38
Обсъждане на резултатите от оценката на процеса	38
Контролен списък за процеса	39
Глава 4: Оценка на резултатите	41
Планиране на оценката	41
Насоки за планиране и реализиране на оценката	41
Извършване на оценка на резултатите	42
Извадката	42
Крайните резултати	43
Обсъждане на резултатите от оценката на резултатите	43
Част 2: Примери	46
Глава 5: Съобщаване на резултатите	48
Разработване на комуникационен план	48
Глава 6: Оценяване на планирането на дейността	50
Явлението	50
Концептуалната основа	52
Необходимост от превантивна дейност	55
Целевата група	57
Цели	60
Методи	62
Ресурси	65
Планиране на оценката на процеса	66
Планиране на оценката на резултатите	67
Разсъждения за фазата на планиране	67
Глава 7: Проектиране и извършване на оценка, базирана на теорията	70
Цели и използване на оценката	70
Как да се разработят оценъчни въпроси	72
Как да се вземе решение за проекта на оценка и да се избере метода: съобразена оценка	73

Как да се тълкуват и използват резултатите от оценката	76
Глава 8: Оценка на процеса и система за мониторинг	83
Планиране на оценката на процеса	83
Мониторинг на превантивната дейност	85
Преразглеждане на целевата група	87
Експозиция	88
Качество на превантивната дейност	89
Обсъждане на резултатите от оценката на процеса	90
Глава 9: Оценка на резултатите	94
Планиране на оценката на резултатите	94
Извадката	96
Резултатите	98
Обсъждане на резултатите от оценката на резултатите	100
Глава 10: Съобщаване на резултатите	106
Разработване на комуникационен план	106
Част 3: Речник	110
Библиография	124

Благодарности

Ръководител на проекта

Грегор Буркхарт, Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

Автори

На обновения вариант и Глави 2 и 7, касаещи теоретичната оценка: Лиляна Леоне, CEVAS, Рим.

На първоначалния вариант: Кристоф Кръога, Хайке Зимни, Розе Шоу, IFT Мюнхен.

Сътрудници на първото издание от 1998 г.

Вим Буисман, Йелинек център, Амстердам.

Джерард Кристиансен, Федерален център за здравно образование, Кьолн.

Марк Морган, Изследователски център по образованието, Дъблин.

Алисе Мостриу, Медицинско училище към Атинския университет, Атина.

Хорхе Негрейрос, Университет на Порто, Порто.

Тереза Салвадор, Център за изследване на подобряването на здравеопазването, Мадрид.

Ан-Мари Синдбал, Комисия по здравеопазване, Копенхаген.

Зили Свобода, Национален институт за борба със злоупотребата с наркотици, Роквил, Масачузетц, САЩ.

Алфред Спрингер, Институт Людвиг Болцман, Виена.

Юрген Топич, Федерален център за здравно образование, Кьолн.

Алфред Ул, Институт Людвиг Болцман, Виена.

Предговор

Превенцията е основното съображение при обсъждането на употребата на наркотични вещества и свързаните с тях проблеми. Превенцията на употребата на наркотици е всяка дейност, която забавя или намалява употребата на наркотични вещества. Превенцията на употребата на наркотични вещества потенциално прави другите интервенции, особено насочените към лечение и намаляване на вредите, излишни. Оценката на различните дейности е от съществено значение за по-нататъшното развитие и усъвършенстване на съществуващите подходи и за създаването на най-добра практика в превенцията на употребата на наркотици.

Европейският център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (EMCDDA) за първи път публикува *Насоки за оценка на превенцията на употребата на наркотици* през 1998 г., за да отговори на изразената от професионалисти и политици необходимост от наличието на инструмент и стимул за оценка на превантивните дейности в Европа. Насоките имаха за цел да улеснят и насърчат ръководителите на проекти да оценяват своите собствени дейности и съответно да ги проектират.

Настоящото второ издание е обновен вариант на първоначалните насоки на EMCDDA, което съдържа нови методи, понятия и примери за наличните в момента дейности за превенция на употребата на наркотици и осигурява рамка за извършването на оценка. Съдържанието е обновено също така с получените онлайн от EMCDDA ресурси за превенция на употребата на наркотици и оценка.

След публикуването на първото издание специалистите по превенция на употребата на наркотици, които продължават да прилагат тези насоки, са допринесли за повишеното внимание към превенцията и оценката. Въпреки това, макар в някои държави-членки да се упражнява ръководство по отношение на превенцията на употребата на наркотици, само на малка част от дейностите в Европейския съюз е направена оценка на резултата. Дори и големи проекти, с добро финансиране, все още не са напълно оценени и наличието на емпирични доказателства относно превенцията е слабо.

Настоящите насоки са предназначени за специалистите, които работят в областта на превенцията и оценката на употребата на наркотици, и могат да осигурят ценно ръководство при планирането и оценката на превантивните дейности. Намерението за разработване на най-добра практика в превенцията на употребата на наркотици, както е посочено в плановете за действие на ЕС за борба с наркотиците за периодите 2005-2008 г. и 2009-2012 г., както и фактът, че оценката вече широко се използва в политиката на държавите-членки за борба с наркотиците, свидетелстват за значението, което се придава на превенцията и оценката на употребата на наркотици в Европейския съюз.

Целта на настоящата публикация е да се повиши профила както на превенцията на употребата на наркотици, така и на методологичните за оценка и да се предостави на практикуващите в областта на превенцията на

употребата на наркотици обновена рамка с цел да се даде възможност техните дейности и оценки да достигнат пълния си потенциал.

Волфганг Гьоц

Директор

*Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите
(EMCDDA)*

Предговор към българското издание

За мен е чест и удоволствие да напиша този предговор към българската версия на нашите преиздадени Насоки за оценка на превенцията на наркотици. За мен е чест, защото това е първият превод от английския език на новата версия на насоките, което показва, че специалистите и политиките в България споделят нашето виждане, че планирането и оценяването на превантивните дейности са важни и взаимосвързани, така че провеждането на дейността и изследванията на тази дейност трябва да вървят ръка за ръка. Това е особено важно с оглед на новите и по-реалистични концепции на теорията основана на оценката, която разглежда "какво работи, в какъв контекст работи" - може би най-важно допълнение към това второ издание на насоките за оценка на EMCDDA. Освен това, настоящото издание съдържа методи за оценка, концепции и примери от текущите дейности за превенция на наркотиците. Това актуализирано съдържание отразява развитието на онлайн ресурсите на EMCDDA, свързани с превенция и оценка, като порталът за добра практика (Best Practice Portal - BPP), наборът от инструменти за превенция и оценка на ресурсите (PERK) и архив с инструменти за оценка на дейности (Evaluation Instruments Bank-EIB). Надяваме се, че концепциите, фактите и мненията, съдържащи се в това издание насърчават българските специалисти работещи в областта на превенцията, да мислят за оценка във фазата на планирането както и при изпълнението на различните дейности, не само за постигане на измерими резултати, но също така да бъде обяснено как са постигнати и при какви условия те могат да бъдат възпроизведени. Такива дейности ще бъдат идеални кандидати за включване в базата данни на EMCDDA, като примери за добра практика.

Настоящите Насоки са предназначени за професионалисти, работещи в областта на превенцията на наркотиците и могат да бъдат полезни за процеса на планиране и оценка на тези дейности. Те могат да помогнат за повишаване на осведомеността по отношение на методологията на планирането и оценяването на дейностите и да се осигури на работещите в тази област актуализирана рамка, за да могат дейностите и оценките да достигнат пълния си потенциал.

Издаването на българската версия на насоките става в момент, който европейските страни са започнали да адаптират и прилагат европейските стандарти за превенция на наркотиците, публикувани от EMCDDA през 2011 г., които са на разположение на уеб сайта на организацията. Те определят желаните способности необходими за специалистите по превенция, капацитетът на службите за превенция, по отношение на основните умения за оценка. Тези насоки за оценка се оказаха полезни в миналото за работещите в тази област, като увеличиха техния професионализъм и подпомогнаха подобряването на дизайна и достоверността на тези дейности.

Преводът на настоящите насоки, изглежда е отражение на решимостта на работещите в областта на превенцията на употребата на наркотици в България, на стремежа към добра превантивна работа, по отношение на дизайна и съдържанието на дейностите. Това може да насърчи българските

професионалисти и политици да разработят собствени стандарти за качество за превенция, както и проекти за обучение на работещите в тази област, използвайки общ набор от концепции в европейски мащаб (например: по отношение на показателите, целите и контекста) в стремежа си към постигане на реални резултати в дейностите по превенция на употребата на наркотици.

Желаем ви успех в тези начинания!

Грегор Буркхарт

*Старши анализатор - превенция
Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите
(EMCDDA)*

Въведение

Научната дисциплина, която се занимава с оценяване, бързо се развива през последното десетилетие. Държавните органи, финансиращите институции, професионалните и социално-здравните асоциации на практикуващите специалисти, мрежите на здравните училища, международните органи и местните коалиции за подобряване на здравеопазването призовават за практика, основана на доказателства, и ефективни дейности. Те препоръчват, възлагат или извършват хиляди оценки и доклади за мониторинг. Въпреки това, все още има две слабости: макар да е налице висока степен на консенсус по отношение на стойността и необходимостта от оценка, все още има несъгласие по отношение на подходящите **подходи за оценка**^(*) на програми за превенция на употребата на наркотици; а има и объркване по отношение на различните значения и употреби на "теорията" в практиките за оценка и планиране.

Целта на настоящото второ издание на насоките на Европейският център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (EMCDDA) не е да се влезе в дебат, който да предложи "най-добрия начин" или да обясни в дълбочина някой подход; а по-скоро да отвори прозорец към знанията за начинаещите в областта на оценката, като по този начин се разширява възможността да разберат "логиката на оценката", да разработят някои отправни точки, за да се избегнат обичайните недоразумения и да се открият методи, които са по-добре съобразени с целите на дадена конкретна ситуация. Специалистите, които искат да се занимават с оценка на дейностите по превенция на употребата на наркотици, трябва да си помислят за използването на широка гама от процедури за събиране на информация чрез използване на множество методи. Важно е да се признае стойността на методологическия плурализъм и ролята на теорията в проектирането и оценката на програмите.

Основните разлики на това второ издание на насоките за оценка са както следва:

- 1) отделяне на повече внимание на ролята на теорията при оценката и изясняването на някои терминологични и концептуални различия между подходите или сходните условия;
- 2) актуализиране на много практически примери въз основа на по-нови и добре проведени оценки;
- 3) предоставяне на някои практически съвети за това как се провеждат първите стъпки на дадена оценка - как да се разработят въпросите за оценка и как да се изберат подходящите проекти за оценка;
- 4) потвърждаване на използване на множество методи, тъй като целите на оценката и нивото на сложността на дейността са различни: от провеждани

* - маркираните понятия са обяснени в речника (виж Трета част на настоящата публикация)

на няколко места общностни инициативи с дългосрочни очаквани въздействия до единични, стандартни микро-дейности;

5) разглеждане, в процесите на оценка, и на други въпроси, като например: отношенията със заинтересованите страни, етични въпроси, различни начини за използване на оценката, разработване на оценъчни въпроси, целеви различия по полов и етнически признак, разходи и административни инструменти, разликите между оценка и мониторинг, интеграция с други политики и сектори;

6) предлагане на рамка за оценка на дейностите за превенция на употребата на наркотици по начин, който е по-добре съгласуван с най-новите постижения в Набор от инструменти на Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (EMCDDA) за превенция и оценка на ресурсите (PERK)⁽¹⁾, с оглед на ролята на теорията в планирането на превенцията на употребата на наркотици.

Доказано е, че оценката на дейностите по превенция на употребата на наркотици стана широко разпространена и в момента е част от ежедневната дейност в публичния, нестопанския или доброволческия сектори. Частното и публичното финансиране често включват задължението, дори и за по-малките проекти, да се премине през оценка или да се извърши оценка. Независимо от засиления натиск за оценяване, налице е дълбоко неудовлетворение от ниското ниво на методическото качество и полезността на знанията, генерирани от оценките. В действителност, натрупването на емпирични доказателства за ефективността има ограничено значение за практикуващите специалисти и заинтересованите страни, освен ако не е придружено от общи теоретични принципи, които биха могли да бъдат информативни по отношение на едно по-широко приложение. Въпросът, следователно, е как да се интегрира теорията в процеса на оценяване.

Задвижваните от теорията подходи за оценка се развиха значително през последните петнадесет години и се използват предимно в областта на подобряване на здравеопазването, превенция на риска, сложни социално-икономически дейности и широкообхватни инициативи в общността. Ролята на теорията не е предлагането на универсални обяснения или прогнози, а по-скоро по-доброто разбиране на сложни ситуации; знанието се разглежда като контекстуално и условно. Една добре развита и изчерпателно формулирана "програмна теория" може да бъде много полезна за поставянето в рамки на ключовите въпроси за оценката, проектиране на оценката, идентифициране на най-важните измерения на успеха на програмата, избиране на изходните променливи и определяне на съчетаването във времето на мерките и инструментите. По-широкото използване на теорията в проектирането на оценката може да допринесе за:

⁽¹⁾EMCDDA (2010 г.), Набор от инструменти за превенция и оценка на ресурсите (PERK), Наръчници на EMCDDA 4, Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите, Лисабон.

- по-добро разбиране на сложните ситуации, изграждане на общо разбиране сред екипа на програмата и промяна на планираната дейност, за да се избегнат отрицателните последици;
- оказване на помощ на хората да проектират по-добри планове за оценка, вземайки предвид влиянието на контекстуалните фактори;
- включване в процеса и на опита на специалистите от практиката и на общностите.

Друга основна идея, която се подчертава от настоящите насоки, е възможността различните обстоятелства да доведат до различни реакции на една и съща дейност, както и че въвеждането на алтернативни механизми може да доведе до различни резултати. Предназначението на дейностите и програмите не е да бъдат обикновени повтарящи се процедури, които не отчитат различията, изходната среда и контекстът за отделните хора и които не вземат предвид процеса на изпълнение. Дейностите се развиват, докато се опитват да се борят със социални и здравни проблеми, а успехът им зависи от доверието и надеждността, които са натрупани на практика в миналото.

Какво представлява оценката?

Оценката на **превантивната дейност**⁽²⁾ означава систематично събиране, анализ и тълкуване на информация за това как работи дейността, с какъв ефект и за кого, чрез прецизно използване на научни методи за социални изследвания, за да се преценят качеството и стойността на дейността. Знанията, които произтичат от оценката, могат да бъдат използвани, за да се реши как да бъде подобрена дейността, дали да бъде разширена или да бъде изоставена напълно и да се извлекат поуки за проектирането на бъдещи програми или за подобряването на съществуващите такива. Всяка оценка трябва да бъде пригодена към определени програми и социални контексти. Не съществува такова нещо като най-добър метод, подход или проект за оценка. По същество, оценката трябва да отговори на следните въпроси:

- Проектът или програмата адекватно ли са планирани и проектирани?
- Стратегиите свързани с дейността основават ли се на научни доказателства и репоръки?

⁽²⁾ В настоящите насоки се предпочита терминът "превантивна дейност" вместо "проект" или "програма", тъй като последните два термина може да означават различни неща за различните хора. Ние поддържаме термина, когато се касае за "програмна теория", за да се избегне объркване с "теория на дейността", която в литературата се отнася за други значения.

- Как се включват различните заинтересовани страни и агенции на нивото на общността?
- Каква е **програмната теория***? Логична ли е?
- Как се осъществява интервенцията?
- Интервенцията достига ли в действителност **целевата група***?
- Какви са **междинните*** и **крайните*** резултати? Как се променят във връзка с различните контексти и обстоятелства?
- Има ли някакви положителни или отрицателни непредвидени въздействия? Взема ли предвид проблема за справедливостта и рисковете от неравнопоставеност в здравеопазването?
- Програмата ефективна (стойност срещу пари) и релевантна ли е?
- Можем ли да разграничим неуспешните дейности в следствие на лошо проектиране и основаване на погрешни теоретични допускания от неуспешни дейности в следствие на неточно управление и изпълнение.
- Какви изводи можем да направим от резултатите от оценката? Възможно ли е да ги обобщим и да прехвърлим част от разбирането към по-широк контекст?

Отговорите на тези въпроси могат да помогнат да се различат полезните превантивни дейности от неефективните, неефикасните. Това е важно не само по отношение на подобряване на нивото на знанията за превенцията, но то може също да бъде и основата, върху която политиките и тези, които финансират проекти, решават кои проекти да подкрепят и кои да пренебрегнат.

Но въпреки широко приетата необходимост от оценка и използването ѝ на теория, много малко превантивни дейности са действително оценени в Европа. Една от причините за тази липса на оценяване може да са недостатъчните знания и липсата на доверие по отношение на това как да се справим с оценяването на превантивните дейности в областта на употребата на наркотични вещества.

Теоретична рамка на насоките

В настоящите насоки е приложен **подход на смесване на методите***. Докато някои ползватели може би предпочитат структуриран, **количествен изследователски подход***, други може би предпочитат по-задълбочена информация, на основата на **качествена методология***. В течение на предходните години много оценки на превантивни дейности бяха успешно проведени чрез комбиниране на различни подходи. За повече информация относно теорията и методологията на процедурите за оценка, вижте

раздела "Допълнителна библиография" в позоваванията. Съпътстващо издание на настоящия наръчник е "Оценяване на превенцията на употребата на наркотици в Европейския съюз"⁽³⁾. Тази монография предоставя задълбочена информация по много различни аспекти на планирането и оценката.

Кой може да използва насоките?

Настоящите насоки са предназначени да помогнат на хора, идващи от различни среди, да планират и правят оценка на дейностите с цел превенция на употребата на наркотици. Те са предназначени най-вече за тези с по-голям практически опит и по-малко знания за оценката, но могат да бъдат полезни и за по-опитни оценители с по-голяма практика. За да отговори на нуждите на тези две целеви групи, наръчникът е разделен на три части. Това разделение се основава на предположението, че колкото повече опит има читателят за оценката, толкова по-малко ще му се налага да чете, както и обратното.

Прилагане на насоките

Първо и преди всичко, насоките са предназначени да помогнат на хората, работещи в областта на превенцията на употребата на наркотици, да направят оценка на своята дейност. Но насоките могат да бъдат използвани и по други начини, например, като учебно помагало за оценка на обучението или за изготвяне и оценка на предложения за финансиране, доклади и дори на други насоки.

Кога могат да се използват насоките?

В настоящите насоки вниманието е насочено към оценката на превантивните дейности. Насоките не предоставят информация за това как да се изготви конкретна превантивна дейност. Вместо това, те могат да бъдат приложени веднага след като започне обсъждането на концепцията за превантивна дейност. На този етап те могат да помогнат да се отрази начина, по който е била планирана дейността, а по-късно могат да се използват за оценка на изпълнението на дейността и резултатите от нея. Те са подходящи не само за неизпитани дейности, но и за такива, които вече са провеждани и които се прилагат рутинно.

⁽³⁾ "Оценяване на превенцията на употребата на наркотици в Европейския съюз", Серия "Научни монографии" № 2 на EMCDDA (моля, вижте раздела за позоваванията).

Структура на наръчника

Настоящият наръчник се състои от три части: първият кратък раздел съдържа самите основни насоки; вторият раздел предоставя по-подробна изходна информация и практически примери; а третият е речник на използваните термини.

Част 1: Насоките

Този раздел осигурява рамката на наръчника, която обхваща всички стъпки и въпроси, които следва да бъдат разгледани по време на оценката. Той обхваща четири основни области:

- фаза на планиране;
- оценка на качеството и процеса;
- оценка на крайните резултати;
- съобщаване на резултатите от оценката.

Част 2: Примери

Този раздел съдържа информация за въпросите, обхванати от насоките, както и практически примери, взети от проучването за приложимост. Част 2 ще бъде особено полезна за тези, които имат по-малък опит в планирането и оценката на проектите.

Част 3: Речник

Речникът съдържа по-подробни описания, дефиниции и обяснения на техническите и методологическите термини, използвани в насоките. Както и Част 2, тази част ще помогне на тези, които са по-малко запознати с методологическите въпроси, да разберат и да използват наръчника.

Как да се използва наръчника

Настоящите насоки са опит за включване на най-важните елементи за разглеждане при планирането и оценката на превантивните дейности. Макар да е възможно да се включат и много други въпроси, поради практически съображения наръчникът е ограничен до най-същественото. Възможно е много от тези, които работят в областта на превенцията, да нямат достъп до финансовите и човешките ресурси, необходими, за да се направи пълна оценка на превантивната дейност. Независимо от това на читателя се препоръчва да следва системно основните стъпки, изложени в настоящите насоки, за да се гарантира качеството на превантивната дейност. Препоръчително е да се прочетат всички въпроси в Част 1, въпреки че в много случаи няма да е наложително да се отговори на всички тях. Като цяло, специалистите от практиката и оценителите трябва да се

опитат да отговорят на всички въпроси относно фазата на планиране (Глава 1) и - в зависимост от конкретния си план за оценка - да преминат към следващите глави. Оценката на резултата е много важна, въпреки че не винаги тя е приложима за по-малките превантивни дейности. Планирането на оценката на резултата изисква най-малкото основни статистически знания, които не могат да бъдат предадени в наръчник като този. Глава 5 относно използването на резултатите е от значение за всички видове оценка.

Настоящият наръчник ще преведе читателя през сложната, скъпа и отнемаша време процедура за оценяване на дейностите насочени към превенция на употребата на наркотици. Оценката дава възможност за по-ефективно планиране на услугите, а настоящите насоки, от своя страна, ще създадат възможност оценките да се планират по-ефективно.

Ползватели

Тъй като оценките се извършват на различни нива от специалисти от практиката и от експерти оценители с различна степен на компетентност, сложност на проектите за оценка и различни бюджети, насоките имат две основни целеви групи: а) специалисти по превенция и социално-здравни работници, участващи в практики за самооценка и б) професионалната група на оценителите.

С цел да се улесни четенето на текста и да се избегне излишната информация сме използвали символа ¶ в началото на параграфите, които са адресирани към по-опитните практикуващи специалисти по превенция.

ПЪРВА ЧАСТ

**Насоки за планиране и
реализиране на оценка**

ПЪРВА ГЛАВА

Първа глава

Оценяване на планирането на дейността

Оценяването на проектно предложение/план и планирането на дейността се извършва след като **превантивната дейност*** е планирана и проектирана и след като са избрани нейните цели, средства, методи, **целева група*** и план за работа. Обикновено планът на дейността е в съответствие с предварително определен формат, съгласно исканията на спонсорите или финансиращите институции. Оценяването на тази фаза включва преценка за:

- адекватността на **стратегията на дейността***;
- познаването на контекста, **оценяването на потребностите и ресурсите***;
- качеството и изпълнимостта на предложението;
- потенциалните **въздействия***;
- яснотата и солидността на допусканията, залегнали в основата на дейността;
- използването на **научни доказателства*** като основа на **превантивния подход***;
- съгласуваността на различните етапи на предложението и адекватността и силата на споразуменията за партньорство.

Оценката може да се извърши или от служители, отговорни за финансирането на превенцията (т.е. при провеждане на конкурси за избор и съфинансиране на предложения за дейности по превенция на употребата на наркотици), или от външен оценител, или от лицето, което отговаря за превантивната дейност. Информацията трябва да бъде събрана от хората, които планират, и от екипа, които действително ще извърши дейността, както и от документа за проектно предложение.

Явлението

Отправната точка за фазата на планиране трябва да бъде описанието на характера, обхвата и местоположението на явлението, което следва да бъде решено чрез превантивна дейност. Терминът "явление" бе предпочетен в настоящите насоки, защото терминът "проблем свързан с употребата на наркотици", който може също да се използва, но има отрицателно значение и защото програмата за превенция на употребата на наркотици може да бъде привлечена за справяне с много видове явления. Това явление трябва винаги да бъде дефинирано като **поведение на употреба на вещества***, което планираната дейност има за цел да предотврати, или като **нагласа за употреба на психоактивни вещества*** и **начин на живот***. Характеристиките на тези, които са засегнати от това

явление трябва също да се определят. Трябва да се отговори на следните въпроси по време на оценяването.

- Към предотвратяването на кое явление е насочена дейността?
- С добро качество ли са източниците на информация: актуални, надеждни и заслужаващи доверие?
- Какви са социално-демографските характеристики на тези, които са засегнати от това явление, в сравнение с тези, които не са?
- Къде настъпва това явление и къде не настъпва?
- От кога е известно това явление? Променили ли са се с течение на времето неговият размер, въздействие и значение?

Концептуалната основа и теоретичната рамка

След определянето на явлениято следва да се очертае теорията зад впечатленията, които могат да имат практикуващите специалисти (или планиращите) относно причината, модификацията и контрола на явлениято. Следва да се изясни защо са избрани конкретна стратегия и подход за дейност за превенция на употребата на наркотици и защо са били идентифицирани именно тези конкретни цели и **методи*** за дейност (виж по-долу). При проектирането на дейността, те трябва да обяснят каква е теоретичната им подготовка и защо очакват, че подобна дейност ще доведе до положителен резултат в рамките на специфична целева група.

Обичайно е практикуващите специалисти да се позовават както на имплицитни (не експлицитни) теории на действието, така и на научни теории или резултати от литературата (т.е. доказателства и резултати от систематичните прегледи). За да се оцени качеството на проектното предложение, оценителят трябва да разгледа научно-практическата надеждност на **"програмната теория**"**, залегнала в основата на плана за дейността. "Програмната теория" е група от взаимосвързани допускания, принципи или предложения, които ни дават възможност да обясним или да насочим дадено социално действие. Тя определя необходимите действия, които трябва да бъдат предприети, както и условията, необходими за постигане на планираните резултати от дейността.

Използването на **"програмната теория**"** в планирането и в оценяването е широко разпространено и много от тези, които финансират проекти, изискват предложенията за проекти да включват логически модел или програмна теория в знак на признаване на стойността на проекта от гледна точка на планирането, както и на оценката.

Необходимо е да се отговори на следните въпроси и примери за стратегии и дейности, които могат да променят (или които са променили) явлениято:

☞ "Теорията на програмата" не трябва да се бърка с дейност, която се основава единствено на научни **обяснителни теории*** (като например "социално когнитивни", "теорията на планираното действие" и др.). Необходимо е да се реструктурират допусканията, стоящи в основата на дейността, негласните теории на заинтересованите страни и предположенията, които ръководят изборите, правени по време на различните етапи на действителното изпълнение. Обикновено се започва с допускането за това какво ще заработи - понякога се нарича **теория на промяната*** и оценителят помага на заинтересованите страни по програмата (политици, специалисти от практиката и участник (ци)) да изведат латентните или негласните си теории на повърхността⁽¹⁾; той/тя може да открие, че различни членове на екипа правят различни допускания и, следователно, може да бъде полезно да се работи с множество теории, които дори може да се конкурират помежду си. Въз основа на научната литература оценителят може да избере, като използва професионална преценка или като работи с ключовите заинтересовани страни, по-правдоподобните и по-релевантните хипотези. Заинтересованите страни по програмата имат вътрешна информация за дейностите, в които участват, и, следователно, представляват ключови източници на информация в процеса на оценка.

⁽¹⁾ Виж Набор от инструменти за превенция и оценка на ресурсите (PERK), Наръчници на EMCDDA № 4, 2010 г., с. 27-34.

- Кое обяснение най-добре описва произхода на явлението?
- Кои фактори са отговорни за продължаването на явлението?
- Като начален етап на оценката, направено ли е подробно описание на дейността?
- Колко прецизно е реструктурирана "програмната теория"?
- Включва ли реструктурирането на теорията на дейността натрупаните научни теории и предположения или хипотези на планиращите? Как оценителят подбира теориите на дейността?

Необходимост от превантивна дейност

Трябва да се провери също така дали явлението съществува в такава степен, че да дава основание за дейност. При анализът на необходимостта от конкретна дейност трябва да се изчисли броят на хората, засегнати от явлението, да се разгледа конкретната дейност в сравнение с всички останали дейности и да се опише как (и дали) тя се вписва в другите дейности. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Обясняват ли предложенията колко хора са засегнати от явлението? Колко са новите случаи и колко често се появяват (**разпространение***, **честота***)?

- Как може да се развие явлението, ако не се направи нищо? На какво основание?
- Как трябва да се опише необходимостта от превантивна дейност?
- Има ли различни мнения за необходимостта от дейността (различни гледни точки относно необходимостта)?
- Как е оценена необходимостта от дейността (оценка на потребностите)?
- Извършени или планирани ли са някакви свързани дейности? Сегашната дейност ще съдейства ли на тези дейности?

Целевата група

На следващо място трябва да бъде разгледана групата, която е адресат на конкретната дейност (целевата група). Обикновено могат да бъдат разграничени два вида целеви групи: крайна целева група, която е най-рискова по отношение на явлението “наркотици” и **междинна целева група***, или междинни бенефициенти, като родители, учители, фитнес инструктори, социални и здравни работници, заинтересовани страни от общността, групи от връстници, организации с нестопанска цел, младежки лидери, и населението като цяло. Ако дейността е адресирана само към междинна целева група, тази група трябва да бъде описана като целевата група. Как трябва да се подходи към целевата група и да се мотивира да участва в дейността, също трябва да бъде посочено. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Целевата група крайна целева група ли е или е междинна целева група?
- Какви са социално-демографските характеристики на целевата група, мащабът на явлението и размерът на групата?
- Защо е избрана тази целева група?
- До колко човека ще достигне дейността?
- Къде и как ще се осъществи контакт с целевата група, как ще бъде подбрана и мотивирана (**селекционен ефект***, **обхват***, **отклонение***)?
- Как може да се гарантира, че целевата група ще участва в дейността (**отпадане***)?
- Дори ако планираната дейност е изключително адресирана към междинната целева група, какви са характеристиките на крайната целева група?

Цели

Целите на дейността трябва да бъдат напълно ясни, с очакваните въздействия както върху поведението на употреба на наркотични вещества, така и върху определените **опосредстващи променливи***. Трябва също да се опише какъв ефект се надяваме, че ще постигне дейността при всяка междинна целева група.

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Как дейността ще се отрази на поведението на употреба на наркотични вещества в крайната целева група?
- Как дейността ще се отрази на поведението на употреба на наркотични вещества и свързаните рискове в крайната целева група?
- Какви цели се разглеждат за другите опосредстващи променливи (**житейски умения***, **рискови фактори***, **защитни фактори***, **проблемно поведение***, **структурни промени***, промени в **начина на живот*** и **културни навици***)?
- Каква е връзката между тези опосредстващи променливи и поведението на употреба на наркотични вещества?
- Какви са целите по отношение на междинната целева група?
- Как са свързани целите за междинната целева група и крайната целева група?

Методи

Също така е важно да бъдем наясно за методите и стратегиите, които ще бъдат използвани за постигане на целите. Емпиричните доказателства за тези стратегии трябва да бъдат описани, както и графикът и целият срок, необходим за превантивната дейност. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Какви стратегии, компоненти и методи ще бъдат използвани в дейността?
- Кой ще участва в дейността?
- Има ли емпирични доказателства за успеха на избраните методи (например научна литература, научни статии)?
- Колко дълго ще продължи дейността?
- Какъв е планираният график на дейността (брой интервенции, продължителност и честота на всяка интервенция и др.)?
- Ще бъде ли тествана приложимостта на дейността?

Ресурси

След като се изяснят целите и методите, трябва да бъдат разгледани наличните ресурси (включително времевата ангажираност на екипа), за да се гарантира, че няма **бариири***, които биха могли да засегнат изпълнението или оценката. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Кои членове на екипа ще извършат дейността, и каква квалификация е необходима?
- Колко време ще отнеме дейността на всеки един от тези членове на екипа?
- Какъв е бюджетът и кой го предоставя?
- Какви допълнителни ресурси са на разположение (например хора, организации, кабинети, материали и др.)?
- Какво може да попречи на изпълнението или оценката (бариири)?

Планиране на оценката на процеса

При оценката на фазата на планиране трябва да се вземат предвид последващите етапи. В този момент трябва да се реши дали ще се прави оценка на процеса и ако се прави, кой ще я прави. В Глави 2 и 3 се разглежда по-подробно оценката на процеса, но ако планирате да правите такава оценка е необходимо да отговорите на следните въпроси:

- Планирана ли е оценка на процеса?
- Какви ресурси са на разположение, за да предприемете извършването на оценка на процеса?
- Кой ще извърши оценката на процеса?

Разсъждения за фазата на планиране

Когато се извършва оценка на фазата на планиране, следва да се разгледа целият процес на събиране на информация и комуникационните канали. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Кой е участвал във фазата на планиране?
- Каква е цялостната оценка на процеса във фазата на планиране?

Контролен списък за планирането

С това оценката на фазата на планиране на дейността е приключена и са изяснени следните точки:

- какво ще бъде разгледано;
- как ще се обясни явлението;
- защо е необходима превантивна дейност;
- на кого е предназначена да помогне ;
- какви са целите;
- как ще се извърши ;
- какви ресурси ще са необходими.

Прегледът на целия процес на планиране показва как са взети решенията. Следващите глави предоставят помощ по отношение на мониторинга на процеса на дейността и крайните резултати от нея.

ВТОРА ГЛАВА

Втора глава

Проектиране и извършване на теоретична оценка

Има цял списък от термини и етикети, отнасящи се до "теорията", които се използват в оценките: задвижвани от теорията, базирани на теорията, ориентирани към теорията, теория на промяната и теория на изпълнението. И за двата основни подхода, оценка, базирана на теорията (Weiss, 1997a, 1997b), и реална оценка (Pawson и Tilleu, 1997 г.), програмната теория се състои от серия от допускания, повечето имплицитни, относно това как действията по програмата се очаква да постигнат крайните резултати. Тя се изразява във формата: "Ако направим това ... тогава ще се случи това ...". Програмната теория може да се определи като набор от предложения по отношение на това, което се случва в черната кутия на програмата/дейността по време на трансформацията на входящите материали в изходящи, т.е. как една лоша ситуация се трансформира в по-добра чрез третиране на входящите материали (Lipesy, 1993 г.).

Програмната теория се отнася до процеса, чрез който се предполага, че програмните компоненти влияят на резултатите и условията, при които се смята, че тези процеси протичат (Donaldson, 2001 г.). Тя предлага обяснения за това как и защо се случва нещо, чрез идентифициране на ключовите променливи и установяване на отношенията между тях, като помага на хората да правят прогнози. За да получат по-задълбочено разбиране на дадена дейност или програма оценителите трябва да използват: "научни теории"; имплицитни теории и допускания на основните заинтересовани страни; резултати от научни изследвания и оценки, отнасящи се до същото явление, към което е насочена дейността; или други непряко ангажирани сектори. Във връзка с научните теории за превенция на употребата на наркотици вижте онлайн версията на Набор от инструменти за превенция и оценка на ресурсите (PERK), Стъпка 2б "Теория"⁽⁴⁾.

☞ Според Карол Вайс, има два вида теории (Weiss, 1997a, 1997b): програмна теория и теория на изпълнението. Комбинацията от двете теории ние наричаме теории за промяна на програмата. Докато теорията на изпълнението се фокусира върху доставката на програмни услуги, програмната теория се занимава с връзката, която настъпва между дейностите и постигането на целите. Основната разлика е, че "програмната теория" се фокусира върху **механизмите*** на промяната и поставя акцента върху реакциите на целевите групи на дейностите. Втората, теорията на изпълнението, се отнася до кутията на логиката на изпълнението с линейните връзки между входящите материали, дейностите, изходящите материали, крайните резултати и въздействията (понякога се използват допълнителни понятия като контекст, допускания и външни фактори) и допуска, че дейностите са проведени, както е планирано, с надеждност,

⁽⁴⁾ EMCDDA (2010 г.), <http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk/resources/step2b> (последен преглед на 10 май 2012 г.).

интензитет и качество, така че очакваните резултати могат да бъдат постигнати. Тази версия приема формата на диаграма със стрелки, свързващи различните компоненти на кутията. Тя представлява един добър старт за фокусиране по-скоро върху крайните резултати, отколкото върху дейностите; обаче, тази проста схема, за разлика от "програмната теория", не изследва причинно-следствените **механизми***, участващи в програмите, и не изследва алтернативните причинно-следствени направления и възможни обяснения (така наречените "въпроси защо") на постигнатите крайни резултати.

Цели и използване на оценката

Оценките се извършват за различни цели; могат да се различат две основни цели: **отчетност*** и учене. Целите на оценката следва да бъдат определени чрез внимателно обсъждане на възможните решения, за които принос трябва да имат резултатите от оценката. Възможните решения включват: а) усъвършенстване или ново проектиране на дейността; б) определяне дали промените в провеждането на някои дейности могат да подобрят ефективността или ефикасността; в) дали и как програмата следва да бъде променена във връзка с различните контексти; г) дали дейността е "релевантна" и допринася да бъдат задоволени потребностите, считани за приоритет от общността; д) дали изпълнителската мрежа приема дейностната стратегия, основаваща се на научни доказателства. Оценките също така предоставят информация за вземането на решения на високо ниво относно това дали различните дейности и политики, изпълнени на нивото на общността, работят заедно като интегрирани стратегии, или са непоследователни и постигат противоположни цели. В зависимост от целите и броя на наличните ресурси е възможно да се извърши повече от един вид оценка за един и същ период от време.

☞ Мотивацията и обхвата на оценката са свързани с нейното използване, така че е необходимо от самото начало да се разбере за какво се очаква да бъде използвана оценката и да се направи избор дали е уместно да се извърши оценка. Има три основни възможности, за които може да се използва оценката: 1) инструментално използване, 2) концептуално използване и 3) символично използване.

1) Инструменталното използване включва предоставянето на информация за вземането на решения и подобряването на програмите, и директното прилагането на резултатите от оценката;

2) Концептуалното използване включва използването на резултатите от оценката за обща просвета;

3) Символичното използване включва използването на резултатите от оценката за легитимиране и поддържане на предварително определени позиции. Ако основната цел се състои от скрит дневен ред, тогава оценителят трябва да преразгледа дали въобще трябва да прави оценка.

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Определени ли са целите на оценката и реалистични ли са очакванията? Определени ли са ясно целите и различните ползватели на оценката?
- Как се очаква резултатите от оценката да допринесат за процеса на вземане на решения?
- Какви решения относно програмата ще бъдат взети в резултат на оценката, кой ще ги вземе и кога?
- Достатъчно добри ли са условията, за да се извърши оценка (т.е. съществен интерес, достатъчно ресурси) или би било по-добре да се избегне извършването на оценка? Има ли конфликти на интереси, които биха могли да компрометират оценката?

Как да се разработят оценъчни въпроси

След първата стъпка на оценката – описанието както на дейността, така и на "програмната теория" - втората стъпка се отнася до идентифицирането на специфични оценъчни въпроси. Макар да можем да контролираме всички аспекти на дейността, не можем да оценим всичко: необходимо е да се съсредоточим върху конкретни оценъчни въпроси, подредени по приоритет и значение.

☞ Необходимо е оценителят да извлече от заинтересованите страни, участващи в програмата, техните хипотези, как възнамеряват да постигнат целите си и да провери дали връзките между техните действия и планираните резултати са приемливи. Програмната теория може да се използва, за да се разбере по-добре истинската същност на програмата/дейността и да се разработят "добри въпроси" и "проверяеми хипотези, които могат да бъдат изследвани с помощта на различията между различните контексти, обстоятелства и нива на изпълнение. Тъй като успешните дейности за превенция на употребата на наркотици стават в някои случаи, а в други - не, реалната оценка (Pawson и Tilley, 1997 г.) има за цел да се провери "какво работи, за кого, при какви обстоятелства". Възможните различия (между дейностите и в рамките на една и съща програма) не се считат за заплахи за валидността поради наличието на смущаващи променливи, като "шум", който следва да бъде отстранен, а по-скоро като възможност да бъдат проверени и да се насочи вниманието към различни хипотези за дейностите.

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Оценъчните въпроси адекватно формулирани и конкретни ли са? Значими ли са и отговарят ли на приоритета и целта на оценката?

- Оценъчните въпроси споделени ли са с тези, които са възложи оценката, и основните ползватели, за които са предназначени (например координатори на проекти, практикуващи специалисти в областта на дейността за превенция на употребата на наркотици, директори на училища)?
- Избягват ли се твърде общите въпроси, като например "Проектът ефективен и ефикасен ли е? Колко ученици от началните класове са били обхванати?"

Как да се вземе решение за проектирането на оценката и избирането на метода: съобразена оценка

Основната задача на оценителя е създаването на **проект за изследване***, който да отговаря на въпросите, които трябва да се зададат. Оценката на дейността трябва да бъде съобразена с конкретни въпроси, с естеството на дейността, с времевите, икономическите или други практически ограничения, както и с организационни въпроси. Най-добър модел за оценка, който е добър за всяко използване и всяка ситуация, не съществува и няма общовалидни рецепти за всички ситуации. Тъй като превантивната дейност не е проста процедура която може да бъде възпроизвеждана в широк социален контекст, необходимо е внимателно да се разбере състоянието на дейността в условията на реалния живот. Като цяло, проектите с комбинация от методи са за предпочитане, тъй като качествената оценка има специфични силни страни, които често се допълват с тези на количествените подходи. Друга тема касае ролята на оценителя и въпроса за етиката. Една от слабостите на оценката е потенциалният конфликт на интереси на оценителя, например, че е член на същата институция и екип, който отговаря за концепцията и планирането на дейността. Хората, включени в оценката, трябва да разгледат възможните негативни странични ефекти на дейността или оценъчните техники, както и правото на участниците на неприкосновеност на личния живот, уважение, информирано съгласие и знание за резултатите и как ще бъдат използвани те.

☞ Препоръчително е да се съчетаят няколко източници на информация: административни данни, микро-данни, идващи от други изследвания или от правоприлагащите органи и здравната система (т.е. данни за конфискации на незаконно използвани наркотици, тенденции на пазара на стимуланти и хранителни добавки, документация от здравната система), с данни, идващи от вътрешните системи за мониторинг, социално-икономически и демографски индикатори и първични данни, събрани по време на оценяването. Ако има стандартизирани и непрекъснати дейности, може да бъде полезно да се анализират изпълнението и стандартът на услугите. За изучаването на променяща се дейност оценителят трябва по-скоро да прави чести периодични измервания на ефекта от програмата, а не да събира данни до определен момент във времето⁽¹⁾. Между количествените

формални проекти има проекти, съставени само от една група: "Само след" и "Преди и след". Възможно е те да бъдат разширени в две направления: повече данни за това какво се случва *по време на интервенцията* или повече данни за това какво се случва *преди и след интервенцията* (т.е. проекти **доза-резултат***, проекти време-серия). Първата група от проекти, може да бъде разширена чрез добавяне на други групи към изследването (група от хора, работни екипи, класи, общности и т.н.). В този случай, проектите са: Преди и след с групата за сравнение. При качествените проекти са обхванати широка гама от различните традиции и методи на изследване (т.е. етнография, наблюдение от страна на участниците, наблюдение, неформално интервю, казус). Експерименталните проекти осигуряват важен принос към разбирането на ефективността на програмите и отделните дейности. На практика, обаче, често е трудно да се извършват експериментални изследвания с добро качество, тъй като се появяват някои ограничения, свързани с целесъобразност, етични въпроси, практическа приложимост или свръх опростяване структурата на дейността (т.е. не се споменават въздействия при процедурите за набиране, при подбора на извадките, или не се вземат предвид съответните междинни променливи и влиянието на механизмите за изпълнение). Може да бъде опасно да се отделят повече внимание, доверие и средства на дадена дейност, само защото те са били оценени с рандомизирани проучвания, независимо от техните качества. Основният проблем при оценката, както и при научните изследвания, е функцията на причинно-следствената връзка - тълкуването на наблюдаваните промени в дадена променлива (т.е. по-нисък процент на разпространението на тютюнопушенето през последната година) в резултат на дейността. Необходимо е да се декларира и контролира различните видове системна деформация (**отклонение***), които могат да застрашат валидността на изследванията за оценка на дейността. Деформациите, дължащи се на липса на отговор, например, са много чести, тъй като участието и записването на организациите в дейността не става случайно, а зависи от доброволното участие и от благополучието на учениците, с които се занимава организацията. Например, изследовател е доказал, че сред пушачите на цигари, нормата на възвращаемост на въпросниците в проучването обикновено е по-ниска отколкото при непушачите.

⁽¹⁾Моля, вижте раздел "Ресурси" на онлайн версията на PERK: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk/resources/step1> (последен преглед на 10 май 2012 г.).

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Проектното проучване отговаря ли на целите на оценката и ресурсите?
- Оценката използва ли технически адекватни проекти и анализи, които са подходящи за целите на оценката? Използва ли системно събрана информация, преглед, и методи за проверка и съхранение?

- Оценителят установил ли е, че ще се използва точна и валидна информация? Оценката ще даде ли достатъчно надеждна и логична информация за даденото предназначение?
- Проектът на оценката съобразен ли е с човешките и законните права и запазва ли достойнството на участниците?
- Има ли някакви сериозни заплахи за валидността, които могат да променят проекта за оценка?
- Променени ли са проектът за оценка и целите по време на изпълнението на оценката?

Как да се тълкуват и използват резултатите от оценката

Програмите имат поетапност на изпълнението - често са включени много заинтересовани страни и много нива на управление (т.е. общини, провинции, региони, държави). Дейностите не работят сами по себе си; те оказват въздействие само чрез мотивите и реакциите на своите и практикуващите специалисти.

Получателите са много и разнообразни, корените им са в различни населени места, институции, култури, истории; по този причина реакциите към дейности се различават и водят до смесени резултати. Дейностите са вградени в сложни социални системи и се проявяват в по-широка среда. Те не са херметически затворени, а настъпват в отворени системи, които се характеризират с множество дейности, всяка една намесваща се във възприемането на друга. Също така, схемите не са стабилни: Практикуващите специалисти се учат и работят по-скоро чрез подобряване на провеждането на дейностите, отколкото чрез запазване на еднообразието, за да отговарят на изискванията за оценка и изпитване.

Необходимо е да се отговори обикновено на следните въпроси:

- Какви идеи, планове, очаквания и допускания са влезли в процеса на създаване на дейността? Как се е очаквало да работи дейността? Взети ли са предвид различните гледни точки относно това как трябва да работи дейността ?
- За кои допускания е доказано, че са правилни и кои са се провалили? Как е работила дейността?
- Как реструктурирането на програмната теория и първоначалните оценъчни резултати са допринесли за ново проектиране на извършващата се дейност?
- Анализирани ли са алтернативните обяснения на причинно-следствените връзки? Взети ли са под внимание различните гледни точки за това как дейността би могла да работи?
- Направено ли е сравнение на разходите за една и същата дейност, изпълнена на различни места?

- Има ли връзка между **механизмите*** за достъп до финансиране, правилата за разпределяне на ресурсите, продължителността и обективността на дейността?
- Взети ли са предвид контекстът, глобалните стратегии и политики за превенция на местно/национално ниво? Идентифицирани ли са отрицателни влияния на други сектори или потенциални положителни въздействия на по-интегрираните местни политики?
- Оценката разглежда ли историята на дадената дейност във времето, по-широките стратегии на организацията, връзката между партньорството за изпълнение и други услуги и политики?

ΤΡΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

Трета глава

Оценка на процеса и система за мониторинг

Оценката на процеса трябва да бъде проектирана, независимо дали е използван качествен или количествен метод на изследване. Тя оценява изпълнението на дадена дейност и реакциите на практикуващите специалисти, различните заинтересовани страни и участниците. Оценката на процеса описва:

- как и дали е проведена **превантивна дейност***;
- как са изразходвани различните ресурси (време, пари, структура ...);
- до каква степен и как са достигнати определените **целеве групи***;
- какво е нивото на участие на различните заинтересовани страни и как си сътрудничат различните партньори.

Тя също е съобразена с качеството на дейността. Това е така, защото оценката на процеса събира всички данни относно изпълнението на дейността или казано по друг начин, тя осигурява полезна информация, която може да се използва за подобряване на бъдещите дейности и да обясни защо са постигнати или не са постигнати някои резултати. Описанието на изпълнението и развитието на дейността следва да обхваща всички интервенции, които действително са били извършени. Това позволява дейността да бъде оценена, независимо дали е била или не е била изпълнена както е било планирано първоначално (**спазване***, **прецизност***, **преоткриване***, **неочаквани промени***, **съзнателни промени***). Винаги има объркване между мониторинга и оценката. **Системата за мониторинг*** може да бъде определена като система за наблюдение, чиято цел е да провери дали интервенциите по проекта се случват според плана на дейността и дали средствата (пари, време, инструментални ресурси) се използват правилно и ефективно. Системата за мониторинг се управлява от вътрешния екип и трябва да предоставя на ръководителите на проекти непрекъснат поток от информация в хода на дейността, за да се създадат условия за вземане на правилни решения. По време на оценката е възможно и полезно, ако не и абсолютно необходимо, да се използват данните от мониторинга, особено административните такива. Докато оценката има за цел да се изразят конкретни решения въз основа на критерии, а понякога и стандарти, системата за мониторинг гарантира потока на събирането на данни; тя е непрекъснатата функция за управление, която има за цел преди всичко да осигури редовна обратна връзка и ранни индикации за напредък или липсата на такъв при постигането на планираните междинни резултати.

Планиране на процеса на оценка

При планирането на процеса на оценка е необходимо да се реши кои променливи и индикатори трябва да се измерват. В отговорите на следните въпроси трябва да се отбележи какво е измерено, как и кога.

- Какви променливи и индикатори ще дадат полезна информация за това как е извършена дейността?
- Какъв вид информация (качествена или **количествена***) ще се оценява от оценката на процеса?
- Какви методи и инструменти ще бъдат използвани (интервюта, въпросници, инструменти за наблюдение)?
- Къде, кога и колко често ще се събират данните за процеса (**проект***)?
- Кой ще предоставя информацията, необходима за оценката на процеса?
- Как ще бъдат анализирани данните?

Мониторинг на превантивната дейност

Това е може би най-важният момент в хода на дейността. Описанието на изпълнението и развитието на дейността трябва да обхваща всички интервенции, които действително са били предприети. Това позволява дейността да бъде оценена, независимо дали е била изпълнена както е планирана първоначално (**спазване***, **прецизност***, **преоткриване***, **неочаквани промени***, **съзнателни промени***). Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Какви стратегии, компоненти и методи са били действително изпълнени? Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, "Методи").
- Какви източници на данни и инструменти са били използвани за измерване на изпълнението на дейността? Сравнете отговорите с първоначалния план (виж "Планиране на оценката на процеса" по-горе).
- Какви средства са били използвани в действителност? Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Ресурси").

Преразглеждане на целевата група

Дали желаната целева група е достигната или не също трябва да бъде проверено. Необходимо е да се отговори на следните въпроси, както и да се даде информация за броя на участниците, тяхната възраст, пол, образование и други значими променливи. Както и в предишния абзац,

отговорите трябва да бъдат сравнени с първоначалните планове, в този случай целевата група, както е предвидено в Глава 1:

- До колко човека действително е достигнала дейността?
- Какви са техните социално-демографски характеристики?
- Как е събрана тази информация?

На следващо място, каква част от превантивната дейност, която действително е достигнала целевата група, трябва да бъде идентифицирана (**експозиция***). Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Как е измерена експозицията? Кои източници на данни, инструменти или индикатори са били използвани?
- Колко действително е продължила превантивната дейност и колко превантивни интервенции са извършени? Сравнете тези отговори с първоначалния план и оценъчните въпроси (виж Глава 1, раздел "Методи" и Глава 2, раздел "Как да се разработят оценъчни въпроси").
- До каква степен е достигната в действителност целевата група? Сравнете тези отговори с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Целева група").

Качество на превантивната дейност

Освен да се провери как е изпълнена дейност е необходимо също така и да се оцени колко добре е била извършена. Качеството на дейността може да бъде определено по реакциите и нагласите на целевата група към нея (например приемане, степен на идентификация, участие, лична полза, и др.). Необходимо е да се отговори на следните въпроси. Отговорите на тези въпроси трябва да бъдат сравнени с първоначалните виждания за оценката на процеса, предвидени в началото на настоящата глава:

- Кой е предоставил информацията за качеството на дейността?
- Какви индикатори и инструменти са били използвани в действителност, за да се оцени качеството на дейността?
- Какви са резултатите от измерванията на качеството?

Обсъждане на резултатите от оценката на процеса

Когато се оценява планирането на дейността, трябва да се анализират и интерпретират резултатите от оценката на процеса. Тези резултати трябва да бъдат сравнени с резултатите, получени от други оценки и значими изследвания, като анализът следва също така да включва предложения за бъдещето. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Какви са плановете за дейността в сравнение с нейното действително изпълнение и текущата оценка? Има ли някакви несъответствия и какви са възможните причини за тях?
- Какво е влиянието върху дейността на евентуалните несъответствия?
- Кои са силните и слабите страни на начина, по който е била извършена дейността? Сравнете ги с резултатите от други дейности.
- Какви предложения могат да бъдат направени за бъдещото изпълнение на подобна превантивна дейност?
- Какви предложения могат да бъдат направени за бъдещите оценки на процеса на този вид превантивна дейност?

Контролен списък за процеса

Оценката на процеса на дейността вече е завършена. До сега трябва да е станало ясно следното:

- как ще се измерва "процесът";
- какво всъщност се е случило по време на дейността;
- колко хора са достигнати в действителност;
- каква част от целевата група е била достигната;
- колко "добра" е била дейността.

Действителното изпълнение на дейността също трябва да се прегледа заедно с първоначалните планове, за да се види колко са промените на практика. Следващата глава ще ви помогне при оценяването на резултатите от дейността, с други думи, дали тя наистина е постигнала това, което се е изисквало от нея.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Четвърта глава

Оценка на резултатите

Оценката на резултатите разглежда ефекта от дейността. Тя се занимава с това дали действително дейността е постигнала предвидените цели и следователно е важен инструмент за преценка, дали дадена дейност заслужава да бъде продължена, адаптирана или отхвърлена. **Проектът*** на оценката на резултатите има много силно влияние върху качеството им. Затова настоящата глава започва с описание на планирането на оценката на резултатите преди да се зададе въпросът как могат да бъдат представени резултатите от оценката на крайните резултати.

Планиране на оценката

Планирането на оценката на резултатите трябва да започне преди началото на дейността, тъй като решенията, взети в тази фаза, могат да повлияят на графика на дейността и събирането на данни. За да се гарантира, че е планирана ефективна оценка на резултатите е необходимо да се отговори на следните въпроси:

- Какви са данните и/или индикаторите за крайния резултат и как ще се измерват?
- Информацията за резултата ще се събира с помощта на **количествен*** или **качествен*** подход?
- Какви индикатори и **инструменти*** ще бъдат използвани за събиране на информация?

Следната класификация може да се окаже полезна:

- 1) индикатори и инструменти за измерване на **поведението на употреба*** на наркотични вещества за **крайната целева група***;
- 2) индикатори и инструменти за измерване на **опосредстващите променливи***, свързани с поведението на употреба на наркотични вещества за **крайната целева група***;
- 3) индикатори и инструменти за измерване и други опосредстващи променливи за крайната целева група;
- 4) индикатори и инструменти за измерване на **целите*** за **междинната целева група***.

Насоки за планиране и реализиране на оценката

- Какво се знае за качеството на инструментите (**обективност***, **надеждност***, **валидност***)? Ще бъде ли тествана приложимостта на инструментите?

- От кого, кога и колко често ще бъде събирана информация за резултата (проект)?
- Как ще се анализира събраната информация? Кои **статистически методи*** съответстват на качеството на данните и проекта?

Извършване на оценка на резултатите

След като планът е изготвен следва да се направи описание на самата оценка на резултатите. Тя трябва да е фокусирана върху промените или адаптиране не само в извадката, но също така и в проекта и използването на инструментите. Неочакваните и **съзнателните промени*** също трябва да бъдат разграничени. В отговорите на следните въпроси винаги трябва да се има предвид предходният абзац.

- Какъв е проектът на оценката на резултатите?
- Какви инструменти са били използвани?
- Как са събрани данните, от кого, кога и при какви обстоятелства?
- Как са обработвани данните и какви статистически анализи са извършени?

Извадката

Необходимо е да бъде предоставена информация за използваната извадка за осигуряване на данни за оценката на резултатите. Ако извадката съответства на всички, обхванати от дейността, или дори на **целевата група***, тогава просто трябва да се обърнем към описанието в подточки "Целева група" (Глава 1) и "Преразглеждане на целевата група" (Глава 3). Ако не съответства, тогава е необходимо да се опишат характеристиките на извадката, както и на процеса на подбор на извадката и нивото на отпадане.

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Как е подбрана извадката?
- Какви са социално-демографските характеристики на извадката, размер и така нататък?
- Какви са тези характеристики в сравнение с характеристиките на цялата целева група?
- Било ли е възможно да се идентифицират отпадналите? Ако е така, какви са били техните характеристики?

Крайните резултати

В определен момент от оценката на резултатите трябва да бъде проучен крайният резултат от дейността. Резултатите могат да бъдат представени в табличен вид, като сложни статистически анализи или като писмен отчет. Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Как се е отразила дейността на поведението на употреба на наркотични вещества в крайната целева група?
- Как се е отразила дейността на опосредстващите променливи, свързани с употребата на наркотични вещества в крайната целева група?
- Как се е отразила дейността на другите опосредстващи променливи в крайната целева група?
- Как се е отразила дейността на целите в междинната целева група?
- Дейността отразила ли се е по различен начин на различните подгрупи (например мъже/жени, възрастови групи, рискови групи и др.)?

Обсъждане на резултатите от оценката на резултатите

В заключение, получените резултати от оценката на крайните резултати трябва да бъдат анализирани и интерпретирани. Както и при оценката на процеса тези резултати трябва да бъдат сравнени с резултатите, получени от други оценки и значими изследвания, и трябва да бъдат направени предложения за бъдещето.

Насоки за планиране и извършване на оценка

Необходимо е да се отговори на следните въпроси:

- Дейността постигнала ли е очакваните резултати?
- Кои са най-важните и значими резултати? Сравнете ги с резултатите от други изследвания.
- Сигурно ли е, че дейността е довела до тези резултати? Има ли някакви алтернативни обяснения за тях? Обявени ли са ограниченията за изследването?
- Какво е обяснението за негативните резултати?
- Има ли някакви други положителни или отрицателни непредвидени въздействия? Направени ли са по-обща препоръки към политиците?
- Какви предложения могат да бъдат направени за използването на подобни дейности в бъдеще?

- Какви предложения могат да бъдат направени за бъдещите оценки на резултатите от този вид превантивна дейност?

Контролен списък за резултатите

Оценката на резултатите вече е завършена и целият оценъчен процес почти е приключил. До сега трябва да е станало ясно следното:

- как е било планирано измерването на " резултата";
- как всъщност е била проведена оценката на резултата;
- от кого е била събрана информацията за резултата;
- дали дейността е имала някакъв ефект върху поведението на целевата група;
- дали дейността действително е постигнала целта си.

Оценката на дейността вече е направена. Следващият етап е да се оповести този факт и да се сподели придобитият опит. Най-доброто решение, при възможност, е да се предоставя постоянна обратна информация за резултатите от оценката на екипа по дейността , тъй като те ще могат да използват по-добре препоръките и идеите, предложени от оценката, и когато е необходимо, да решат да направят навремени изменения на дейността с цел постигане на желаните ефекти.

ВТОРА ЧАСТ

Примери

Втора част

Примери

Следващият раздел предлага изходна информация по всички въпроси, задавани в насоките, както и примери за това как да се отговори на тези въпроси. Цитатите в някои от примерите са взети от превантивните дейности, в които са били приложени насоките във фазата на практическата приложимост, и повечето са обобщени или съкратени, поради недостиг на място. Като се има предвид разнообразието на възможните дейности, тези примери не могат да бъдат действително представителни. В настоящия наръчник те са използвани, за да се подчертае широката гама от възможности, които могат да възникнат при оценяването на даден проект.

ΠΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

Пета глава

Съобщаване на резултатите

Оценката вече е завършена, но работата все още не е приключила. Сега трябва да бъде разгледан въпросът за използването на заключенията.

Разработване на комуникационен план

Оценките могат да бъдат извършвани по много различни причини, но една от тях винаги трябва да бъде осигуряването на основа за вземане на решения в бъдеще. Следва да се разгледат определени стъпки, за да се осигури максимално използване на оценката. Затова е необходимо да се отговори на следните въпроси:

- Кои трябва да са “информираните”?
- Кога им е необходима информация?
- Каква информация ще заинтересува различните хора?
- Кои форми на писмена комуникация трябва да се използват?
- Кои форми на устната комуникация трябва да се използват?

ШЕСТА ГЛАВА

Шеста глава

Оценяване на планирането на дейността

Явлението

Какво явление е предназначена да предотврати дейността?

Явлението, което в крайна сметка трябва да бъде разгледано от дейността за предотвратяване на употребата на наркотици, е **поведението на употреба*** на наркотични вещества в **крайната целева група***. Това може да се отнася до законни, както и незаконни наркотици, и важи дори ако явлението се разглежда само косвено, като например в обучение за придобиване на жизнени умения или кампании в средствата за масово осведомяване.

"Ние искаме да се предотврати употребата на наркотични вещества с основен акцент върху алкохола като законен наркотик и хероина като незаконен наркотик сред хората на възраст между 10 и 18 години."

"Ние искаме да се предотврати консумацията на алкохол на работното място в компания със 750 служители."

Какви са социално-демографските характеристики на тези, които са засегнати от това явление, в сравнение с тези, които не са?

Най-важните социално-демографски характеристики са пол, възраст, раса, социално-икономическия статус и местожителство. В зависимост от планираната дейност другите значими характеристики могат да бъдат **риските фактори***, **защитните фактори***, личностните характеристики и така нататък; характеристиките могат да се променят за различните наркотици или различните населени места. От решаващо значение е да се знае какви са тези характеристики, тъй като само тогава дейността може да бъде адекватно фокусирана върху **целевата група***. Но тъй като може да има десетки групови характеристики най-добре е вниманието да се насочи към тези, които изглеждат най-значими и са най-добре документирани.

"Според едно регионално изследване има четирима мъже, употребяващи наркотици, на всяка жена. Средната възраст на всички употребяващи наркотици е 27.6 години: 77% са несемейни, 21% имат гимназиална диплома и 45% имат постоянна работа".

"Посетителите на клубове, които редовно използват екстази, са на възраст между 18 и 23 години. Повечето имат редовна работа или ходят на училище или университет (над 80% от тях са учащи)."

Къде е налице това явление и къде отсъства?

Трябва да се опише точно къде е налице поведението на употреба на дадено наркотично вещество, с което интервенцията има за цел да се справи. Дали явлението се случва например само в дома, с приятели, в нощни клубове, на улицата или в провинцията? Също така е не по-малко важно да се знае, където това не се случва, така че дейността да бъде правилно насочена. Отговорите на тези въпроси са толкова важни, колкото и да се знае кой е засегнат от това явление, тъй като в противен случай дейността няма да бъде фокусирана.

"Консумацията на алкохол в нашата общност се случва в частни места, както и на обществени места (баровے, дискотеки, улици). Хероинът се консумира предимно насаме, но и в обществени паркове. И двете явления рядко се срещат в училище."

"Като цяло, извънградските райони имат по-ниски нива на употреба на наркотици".

От кога е познато това явление? Променят ли се с течение на времето неговият размер, въздействие и значение?

Важно е да могат да се правят прогнози за бъдещото развитие на явлението. Освен това, разрастването на явлението оправдава по-сериозна превантивна дейност.

"След бързо нарастване през последното десетилетие консумацията на хероин изглежда се стабилизира. Налице е значително увеличение на употребата на екстази в клубове и "рейв". Употребата на наркотици вече не е изключително градско явление, а според последното полево изследване, бедността и несигурността са по-концентрирани сред употребяващите наркотици."

Накрая, навсякъде източниците на информация трябва да бъдат описани и да се отбележи както качеството на информацията, така и на източниците на информация. Национални изследвания, литературни прегледи, други статии в списания, лични проучвания и т.н. – всички те могат да бъдат използвани: "Националното проучване в Обединеното кралство относно употребата на наркотици сред учениците, както и локални проучвания в Обединеното кралство. Тези констатации са широко подкрепени от изследвания в други подобни култури, по-специално САЩ и Австралия."

Концептуалната основа

Кое обяснение най-добре описва произхода на явлението?

Може да има повече от една възможна теория или обяснение за дадено явление, но трябва да бъде описана тази, която се явява най-подходяща за планираната дейност. Защо това е предпочетената теория трябва също да се обясни.

"Има много теории, които обясняват употребата на наркотични вещества от подрастващите. Въпреки, че всички те имат някои предимства, най-широко приетите са теориите за социалното учене и взаимодействие. Основното допускане е, че поведението на подрастващите е силно повлияно от родителите и групи от връстници и от тази гледна точка първият опит с наркотиците е резултат както на → наличие на модели в полза на употребата на наркотици, така и на уязвимост към социалния натиск."

Вредите, свързани с "... алкохол и други наркотици (АДН), не се срещат в еднаква степен в обществото, социалните фактори допринасят за това определени категории хора да участват извънмерно в рискови АДН поведения и да изпитват вредите, свързани с АДН. Тези фактори включват културата, социалния капитал, политиките за заетост, социалната политика, образователните политики и градоустройствените политики."

Кои фактори са отговорни за продължаването на това явление?

В някои случаи факторите, които причиняват явлението, са различни от тези, които го поддържат и засилват. Понякога, следователно, е по-важно да се насочи вниманието към тези поддържащи фактори, особено след като често е твърде късно, за да се повлияе на причинно-следствените фактори.

"Нагласите, навиците и нормите сред възрастните към консумацията на алкохол и наркотици са влияещите фактори за младите хора. Те също се влияят и от медиите."

"Налице е нагласата за "липса на бъдеще" сред младите хора в нашия район, което от части се дължи на високата безработица. Тази негативна представа за себе си като общност също се влияе от снизходителните социални норми на обществото към употребата на наркотици."

Примери за стратегии и дейности, които могат да променят (или които са променили) това явление, трябва също да се опишат. Всякакви конкретни успешни дейности, които са били проведени, трябва да бъдат описани колкото е възможно по-подробно. Дори и без да се познава подобна успешна дейност, могат да бъдат набелязани елементите и функциите, считани за необходими за определен тип дейност.

"Изпълнението на първични превантивни дейности на регионално или национално ниво се очаква да повлияе на развитието на явлението. Дейностите, които биха могли да забавят нарастването на употребата на наркотици включват: обществено-информационни кампании; училищни програми за превенция; предоставяне на информация на вече съществуващи и специално създадени родителски групи; и програми, насочени към завършващите училище."

Като първа стъпка на оценяване, дейността описана ли е подробно?

Първата стъпка от процеса на оценяване е да се опише подробно програмата. Тази съвместна дейност може да създаде взаимно разбиране на програмата, процеса на оценяване и терминологията, свързана с програмата и оценката. Разработването на описанието на програмата също така помага да се гарантира, че интервенциите по програмата и целите са ясно определени и че целите могат да бъдат измерени.

"Програмата EmPeCemos се състои от три компонента. Семейният компонент е програма за обучение на родители, съставена от дванадесет сесии. (...) Основното съдържание е както следва: насърчаване на положителното поведение и укрепване на връзките между родители и деца, насърчаване на приспособяването към училището, определяне на границите и управление на разрушителното поведение. Освен това, някои сесии са посветени на общуването, самоконтрола и уменията за решаване на проблеми. Освен насърчаване на добър климат в семейството, тези сесии подкрепят познавателното и емоционалното развитие на децата. Програма за деца също е съставена от дванадесет сесии, които се провеждат заедно с родителския компонент."

Включва ли възпроизвеждането на "програмната теория" натрупаните научни теории и предположения или изрични хипотези на планиращите? Как оценителят избира теориите на дейността?

Първата стъпка е да се възпроизведат допусканията, залегнали в основата на дейността, и предположенията, от които се ръководи изпълнението. Обикновено се започва с допускането за това кое ще работи - понякога това се нарича **теория на промяната***, но тези допускания не са гаранция. Понякога може да се започне с четене на официален проектен документ и "декларираната" значима теория.

"Интервенцията "Канабис Шоу" се основава на мотивирания избор на няколко поведенчески теоретични модели. Теориите или моделите, които са използвани, са както следва: Етап "Промяна на Модела", модел "Вяра в Здравето", Атрибутивна теория, Теорията за социалното учене, и теориите за планирано или мотивирано поведение".

"Интерактивният двупосочен подход към развитието на програмната теория, описан по-горе, се стреми да произвежда пестеливи програмни теории, които могат да бъдат използвани за разработване на общо разбиране за програмата сред заинтересованите страни, както и да помогнат за идентифициране и приоритизиране на оценъчните въпроси (Donaldson, 2003 г., с. 361). Макар и да вярваме, че е важно да се приеме, че някои програми и ефектът от тях могат да бъдат много сложни (...), най-малко една версия на програмната теория трябва да се съсредоточи върху основните пътища между програмата и нейните предполагаеми резултати."

Доколко точно е възпроизведена "програмната теория"?

"Концептуалното картографиране е техника, която съчетава качествени данни с количествен анализ. (...) Общият въпрос, изготвен за процеса на концептуално картографиране, е "По какъв начин младежкия център допринася/може да допринесе за превенцията?" Този въпрос е снетен за достатъчно общ, за да обхваща цялостния глобален подход към превенцията на Младежкия център. На първоначалната среща, участниците бяха помолени да помислят и да изразят своите мисли и идеи по тематичния въпрос под формата на кратки изявления."

Възпроизвеждането на "програмната теория" не трябва да се ограничава само до "логическата рамка" и аспектите на изпълнението, а е необходимо да се помисли също и защо, и благодарение на какви **механизми***, някои поведения и нагласи трябва да се променят.

"Концептуални теории, свързващи причините за употреба на тютюн сред младежта с предложените медиатори:

- *Уменията за отказ = младите хора пушат, защото не разполагат с подходящи умения, за да се противопоставят на междуличностния и медиен натиск да пушат;*
- *Социалните норми = младите хора, които възприемат непосредствената социална среда като толерантна към тютюнопушенето, са по-склонни да пушат;*
- *Възприемането на разпространението = младите хора пушат, защото вярват, че "всички го правят";*
- *Нагласи към тютюнопушенето = пушенето се определя от мотивацията да се изпитат ползите и да се избегнат последствията от тютюнопушенето;*
- *Наличие на тютюн = с по-малко достъп до тютюн вероятността младите хора да пушат ще бъде по-малка.*

"Анализът на въздействието на тестването за наркотици се фокусира върху промяната в употребата на наркотични вещества. Анализът на въздействието на насочването за арест е организиран

около причинно-следствения механизъм, чрез който се очаква насочването за арест да повлияе върху поведението на младите хора. Причинно-следственият механизъм е следният:

- насочването за арест подобрява насочването към услуги и достъпа до тях;

- достъпът до услуги намалява риска от извършване на нарушение и употребата на наркотични вещества;

- подобряването на факторите, които влияят на риска за младия човек от извършване на нарушение, ще намали шансовете един млад човек да извърши повторно нарушение.

Ограниченията, наложени върху проекта за научни изследвания и достъпа до данни, означаваше, че за изпълнението на различните елементи на анализа бяха използвани няколко различни проекти за научни изследвания и комбинации от данни."

Необходимост от превантивна дейност

Колко хора са засегнати от явлението? Колко нови случаи има и колко често се появяват (разпространение*, честота*)?

За да се оцени значението на явлението е необходимо да се прецени неговият размер и броят на хората, засегнати от него. Тази преценка може да бъде или обща, национална, или на по-конкретно ниво - на общността, в зависимост от мащаба на предлаганата дейност. Виж **оценка*** на потребностите относно начините за получаване на необходимата информация.

"В Испания (...) мнозинството от водачите (70%) редовно пият (проучване на 12 000 шофьори от Алварес и др., 1995 г.), 51% от тях признават, че са карали след употреба на алкохол през последната година, 7,3% шофират винаги, без значение дали са пили, и 14,3% са шофирали в "нетрезво състояние". (DGT 2000, 10)."

Как може да се развие явлението, ако не се направи нищо? На какво основание?

Важно е да има добре обоснована идея за бъдещото развитие на явлението, ако няма да се осъществява дейност. По същество това означава да се установи дали явлението ще се подобри или ще се влоши и дали наличието на потребление или потребителската група ще се променят, ако не се направи нищо. Без такива отговори, уместността на планираната дейност остава недоказана.

"Употребата на наркотични вещества от младите хора вероятно ще продължи да нараства. "Безалкохолните" напитки

със съдържание на алкохол сега са широко достъпни и като цяло се смята, че непълнолетните пиещи са обект на това маркетингово упражнение. Изследванията показват, че употребата на някакво наркотично вещество от ранна възраст предсказва бъдещата употреба на други наркотици.”

Как трябва да се опише необходимостта от превантивна дейност?

Освен броят на хората, засегнати от явлението, трябва да бъдат идентифицирани причините за предприемане на планираната превантивна дейност.

“... През последното десетилетие това, което знаем по въпроса за алкохола и другите наркотици (АДН), се увеличи. По-често се признава, че употребата на АДН не винаги е вредна и може в действителност да е полезна (например, по отношение на социалните връзки). Фокусът се измести от употребата на АДН по същество към рисковите или вредните поведения на употреба (като например споделяне на прибори за инжектиране или шофиране в състояние на интоксикация) и към специфичните за АДН вреди (като ХИВ или свързаните с алкохола пътнотранспортни произшествия).”

Има ли различни мнения за необходимостта от дейност (различни гледни точки за необходимостта от дейност*)?

Различните източници могат да имат различни гледни точки за това дали е необходима или не е необходима превантивна дейност. Тези различни гледни точки могат да създадат проблеми. Във всеки отделен случай целевата група, политиците и специалистите трябва всички да се споразумеят относно необходимостта от превантивната дейност. Без пълно съгласие определена група с конкретна програма - местен политик, например, кандидатиращ се за преизбиране – може да "отвлече" дейността за свои собствени цели.

"Работещите по местни проекти, различните експерти по превенция и лечение и политиците трябва да са съгласни за необходимостта от тази превантивна дейност."

"По време на фазата на планиране планиращият по проекта идентифицира различните гледни точки относно необходимостта от превантивна дейност. Тези различия се дължат на конкретната област (употреба на алкохол) и националния профил на някои от експертите. Културните навици се различават по отношение на употребата на алкохол в социални ситуации, както и количеството и честотата на консумация.”

Как е направена оценка на необходимостта от превантивна дейност (оценка на потребностите)?

Тъй като различните техники могат да доведат до различни резултати, методите трябва да бъдат внимателно уточнени.

"Консултирахме се с ключови хора с дългогодишен опит в работата по превенция на наркотиците, образованието и обучението на учителите. Освен тематичните дискусии, няма направен никакъв официален анализ на потребностите."

Има ли проведени или планирани някакви свързани дейности? Провежданата в момента дейност ще съдейства ли на тези дейности?

С цел да се избегне ненужно припокриване или дублиране е полезно да се разбере има ли провеждани в момента или планирани превантивни дейности в същия район. Разбира се, това би могло също да помогне за обmena на идеи и опит.

"Направени са някои опити за използване на Интернет като средство за превенция, но нашата планирана дейност ще бъде първото систематично усилие в страната."

"Има две други кампании за борба с наркотиците в средствата за масово осведомяване, едната е насочена към населението като цяло, а другата – към учителите. Тъй като нашата кампания за превенция е насочена към младите хора, няма припокриване."

Целевата група

Целевата група: крайна целева група ли е или междинна целева група*?

Това трябва да бъде изяснено или дейността няма да бъде ясна.

"Ние се фокусираме върху междинна целева група (учители)."

"Целевите групи по проекта са ученици (крайна целева група) както и учители и родители (междинни целеви групи)."

Какви са социално-демографските характеристики на целевата група, мащабът на явлението и размерът на групата?

Тези характеристики включват възраст, пол и раса, както и социално-икономически статус и жизнена среда. Всички други характеристики на целевите групи от значение за дейността трябва също да се определят, да се локализира явлението в рамките на самата група, и да се посочи

размерът на групата. Ако има повече от една целева група, това упражнение трябва да бъде изпълнено поотделно за всяка група.

"Целевите групи живеят в социално и икономически изостанал район - общност с почти никаква инфраструктура, в покрайнините на малък град, която общност е отделена от зелените и откритите площи от магистрала. Около 150 семейства живеят в този така наречен "социален жилищен квартал" и употребата на наркотици е широко разпространена."

Защо е избрана тази целева група?

Изборът на конкретна целева група може да бъде повлиян от теоретични съображения (това може да бъде високорискова група), по-практични съображения (това е група, която може да бъде достигната лесно или е силно мотивирана група) или комбинация от двете.

"Тази целева група е избрана, защото честотата на употребата на наркотици е висока и защото наличието на зала ни даде възможност да достигнем до семействата чрез общинския канал."

"Ние избрахме учениците от четвърти и осми клас за крайна целева група поради техните високи нива на употреба на хероин. Междинната целева група (местните медии) бе избрана, защото те искаха да участват и заради ролята им на формиращи общественото мнение."

До колко човека ще достигне дейността?

Отговорът на този въпрос е от решаващо значение. Необходимо е да се определят целите на дейността и те трябва да бъдат реалистични. Ако потенциалната целева група е много голяма, както например в регионалните или националните превантивни дейности, по-добре е да се даде приблизителна оценка на броя на хората, които вероятно ще бъдат достигнати, и след това да се направи опит да се постигне тази приблизителна оценка, отколкото просто да се каже "искаме да достигнем до възможно повече хора".

"Всичките 150 семейства в общността, около 500 души."

"Очакваме да достигнем между 500 и 5 000 души през първите шест месеца. Поради характера на интернет, обаче, е трудно да се прогнозира точният брой на хората, посещаващи нашата интернет страница."

Къде и как ще се осъществи контакт с целевата група, как ще бъде подбрана и мотивирана (селекционен ефект*, обхват*, отклонение*)?

Дейност, която никой не забелязва, е загуба на време и пари. Трябва да се отчете, че не е задължително целевата група да има повече мотивация да участва в дейността от нецелева група, и така - освен всичко друго - човек трябва да се занимава с това как да мотивира потенциалните цели да търсят дейността и да участват в нея. Възможните селекционни ефекти, отклонението и недостатъчният обхват (или пък прекомерният обхват) също трябва да бъдат взети под внимание.

"В нашата програма на работното ни място директорът осъществява контакт с всички служители директно с писмо, както и чрез поставяне на съобщение на таблото за обяви. Служителите имат право на отпуск за продължителността на програмата."

"Достъпът до децата и младите хора (крайната целева група) става в училищата, развлекателните центрове, младежките клубове, районните полицейски управления и доброволческите организации. Достъпът до родителите (междинната целева група) става през училището, на работното място и чрез информация в медиите."

Как може да се гарантира, че целевата група ще се придържа към дейността (отпадане)?

Както първоначалната мотивация, така и продължаване на участието не може да бъде гарантирано - малко вероятно е да са подпишат с всички участници договорни задължения и поради това нищо не може да спре хората да излязат от дейността. Рискът от висока степен на отпадане не трябва да се забравя и трябва да се направи някакъв опит, за да се справят хората с нея или да се насърчат да останат в дейността.

"Учителите получават акредитиран сертификат в областта на образованието за превенция на употребата на наркотици при успешно завършване на курса."

"Училищната програма е задължителна за всички момичета в девети клас."

"Проектът и управлението на "Търсене на семейното съкровище" се основават на принципите на ефикасността на семейните програми за превенция (...), а именно: акцент върху семейството; продължителността на програмата; съществуването на стратегии за задържане на семействата в програмата (даване на стимули); включване на цялото семейство, интензивна подкрепа (...). Програмата разполага с базирано на доказателства съдържание и използва стратегии, посочени в литературата, за да гарантира високи нива на подбор и задържане".

Дори ако планираната дейност адресирана изключително към междинната целева група, какви са характеристиките на крайната целева група?

Това е важно, когато поведението свързано с употреба на наркотични вещества не се разглежда директно, тъй като може да помогне да не се губи от поглед крайната цел на цялата превенция.

"Превантивната интервенция е адресирана към учителите от средните училища като междинна целева група. Тяхната целева група са ученици от шести клас (на възраст 11 и 12 години), повечето от които все още не употребяват незаконни наркотици, въпреки че са изложени на риск от това."

Цели

Как дейността ще се отрази на поведението на употреба на наркотични вещества и свързаните рискове в крайната целева група?

Необходимо е да имаме представа за това как дейността ще се отрази на поведението на употреба на наркотични вещества. Дори, ако не е насочена пряко към такова поведение, то в крайна сметка тя трябва да му повлияе. В този случай е по-важно да се опишат **целите***, които се очаква да повлияят на **опосредстващите променливи*** или на междинната целева група.

Обикновено се различават два вида опосредстващи променливи:

- опосредстващи променливи, които са пряко свързани с употребата и търсенето на наркотични вещества, като например нагласи към наркотиците, намерение за употреба на наркотици;
- опосредстващи променливи, които са косвено свързани с употребата на наркотични вещества както по отношение на търсенето, така и на предлагането, като например житейски умения, рискови и защитни фактори, начин на живот, културни навици и проблемно поведение, процентна употреба на наркотици от връстниците, достъп до наркотици и цени на наркотиците.

Дори ако не е планирана оценка на резултата от дейността, трябва все пак да има някакви цели. Тези цели могат да включват превенция на употребата на наркотици от деца, забавяне на възрастта на проява на употребата на наркотици, намаляване на количеството и/или честотата на употреба на наркотични вещества, и така нататък.

"Целите на дейността са: да се намали редовната/прекомерната консумация на алкохол; да се намали броят на младите хора, които редовно пушат тютюн; и да се забави първото експериментиране с наркотици".

"Неп пряката цел на проекта (която е насочена към подобряване на функционирането на семейството) е да се намали употребата на наркотични вещества и свързаните с тях рискове."

"Очакваните резултати са: 1. измеримо и устойчиво намаляване на иницирането на употребата на наркотици и алкохол сред децата и юношите; 2. Намаляване на смъртните случаи и нараняванията, свързани с употребата на наркотици и алкохол, особено сред децата, подрастващите и младите хора; 3. Спад в разпространението на здравословните проблеми, свързани с или изострени от злоупотреба с алкохол и наркотици; 4. Намаляване на проблемите и инцидентите на работното място, свързани с употребата на алкохол и наркотици; 5. Намаляване на свързаната с наркотиците престъпност."

Как дейността ще се отрази на опосредстващите променливи, свързани с поведението на употреба на наркотични вещества (знания за употребата на наркотични вещества*, нагласи към наркотиците*, намерение за употреба на наркотици*, нормативни убеждения)?

Освен прякото влияние върху поведението на употреба на наркотични вещества, дейността може също така да е насочена към промяна на опосредстващите променливи, свързани с поведението на употреба на наркотични вещества. Първичните превантивни дейности често акцентират повече върху опосредстващите променливи, отколкото върху самото поведението на употреба на наркотични вещества.

"Дейността има за цел да коригира нормативните убеждения за кокаина и потреблението на стимуланти сред учениците на възраст 15-18 години в област ..."

Какви цели се разглеждат за другите опосредстващи променливи (житейски умения*, рискови фактори*, защитни фактори*, проблемно поведение*, структурни промени*, промени в начина на живот* и културни навици*)?

Както и опосредстващите променливи, които са пряко свързани с употребата на наркотични вещества (знания, нагласи и т.н.), всяка дейност може да има дълбоки ефекти върху по-общите променливи. Това не трябва да се забравя в началото на фазата на планиране.

"Дейността ще подобри разрешаването на проблемите, ще повиши комуникационните умения, ще укрепи самочувствието и ще насърчи креативността."

Каква е връзката между опосредстващите променливи и поведението на употреба на наркотични вещества?

С цел да се повлияе на опосредстващите променливи трябва да се обясни връзката между тези променливи и поведението на употреба на наркотични вещества. Въпросът, който всеки ще зададе, е как може да дадеш на някого

листовка за наркотиците и да промениш поведението му на употреба на наркотични вещества или да го направиш по-самоуверен?

"Самостоятелността, добрите емоционални взаимоотношения и социалната подкрепа от семейството и приятелите се считат за защитни фактори срещу употребата на наркотични вещества".

Какви са целите за междинната целева група?

Ако дейността обхваща междинна целева група, настоящият раздел трябва ефективно да обобщи последните четири въпроса, но за тази група, а не за крайната целева група.

"За учителите целите на дейността са както следва: увеличаване на осведомеността и познаването на употребата на наркотични вещества; развиване на разбиране на ефективната превенция и образователните стратегии; и развиване на подходящи умения за работа в тази област (например преподавателски, комуникационни и консултантски умения)."

"Подобряване на връзката между родителите и техните деца."

Как са свързани целите за междинната целева група и целите за крайната целева група?

Необходимо е да се идентифицира връзката между целите за всички целеви групи. Важно е да се разбере как промените в междинната целева група ще се отразят на крайната целева група. Без ясна обосновка за избора на тези цели техните последици за превенцията на употребата на наркотици ще останат неясни.

"Родителите играят важна роля като модели за поведението на подрастващите. За да се повлияе на поведението на пушачите в тази крайна целева група, поведението на родителите също трябва да бъде повлияно."

Методи

Какви стратегии, компоненти и методи ще бъдат използвани в дейността? Как са били приспособени към организацията и местните контексти и потребности?

Това е същността на плана - подробното описание на предложените интервенции за превенция. По-добре е да се избягва механичното транспониране на интервенционния модел от един контекст в друг и едновременното разглеждането на въпроса за приложимостта и времевите ограничения от практикуващите специалисти, отговорни за изпълнението.

"Основната стратегия за улесняване на възприемането на обучението за придобиване на жизнено умения чрез приемане на Проекта за обучение в областта на злоупотребата с наркотици (ADAPT) е да подпомага учителите при включването на обучението за придобиване на жизнено умения в нормалния учебен процес."

"Образователният метод, използван от програмата за здравно образование, е методът на "активното учене", който има за цел да подкрепи и даде възможност за развитие на основни умения на учениците. Той ще се реализира в трите години на началното училище и ще обхване три теми (цигари, алкохол, незаконни наркотици). Методите включват дискусии на класа, групови дискусии, → интервюта, изследвания/проучвания, писане, драматизация, ролеви игри, филми и др."

"Интервенцията е предназначена за учители и възпитатели в областта на наркотиците с цел увеличаване на знанията им за най-често използваните наркотични вещества, подобряване на уменията им за комуникация и насърчаване на обучението в малка група и уменията за консултиране. Това е програма с четири модула, при завършването на която се получава сертификат за превенция на употребата на наркотици и обучение. Модулите се основават на съответната литература и изследвания"

Кой ще участва в дейността?

Това се отнася не само за хората, които ще осъществяват дейността, но и за тези, които ще предават посланието на дейността на крайната целева група. Ако дейността е специално насочена към крайната целева група (ученици, например) тогава може би - въпреки че по никакъв начин не винаги - хората, които провеждат дейността ще бъдат единствените, които участват в нея. Но ако има и междинна целева група е възможно тя от своя страна да се включи в предаването на посланията на дейностните уроци (местни радиостанции, например, излъчващи предавания за употребата на наркотични вещества, учители, изнасящи образователни уроци в областта на наркотиците). Всички, които се очаква да участват в дейността, трябва следователно да бъдат обхванати.

"Учителите и родителите ще действат като главни субекти на промяната/междинна целева група."

Има ли емпирични доказателства за успеха на избраните методи (например научна литература, научни статии)?

Ако подобни дейности (или елементи от тях) вече са били тествани в друга държава или в друга среда, това трябва да се отбележи и съответните резултати да се обобщат.

"Няма емпирични доказателства за успеха на превенцията чрез интернет, но в някои свързани области, особено "телемедицината", са проведени проучвания на удовлетвореността на клиентите. Тези проучвания показват, че в някои случаи пациентите дори предпочитат да общуват с компютър, отколкото с лекар."

Колко дълго ще продължи дейността?

Не по-малко важно от това да се знае кой, как и къде се включва е това да се знае колко дълго се очаква да продължи дейността.

"Програмният директор и политиците са се споразумели за пет години с опция за продължаване на дейността за още пет години."

Какъв е план-графикът на дейността (броя на интервенциите, продължителността и честотата на всяка от тях и др.)?

Продължителността на всеки от елементите на дейността трябва да се опише по-подробно.

"Три срещи на общностните групи по два часа всяка; 12 срещи на работните групи по два часа всяка; от 5 до 8 допълнителни семинари за родители. За крайната целева група: четвъртокласниците - осем едночасови уроци всяка година; осемокласниците - четири едночасови уроци всяка година"

"Седмични часове (всеки с продължителност един час) в продължение на една година, което прави общо около 40 часа."

Ще бъде ли изпитана приложимостта на дейността?

Преди започване на нова дейност или на стара изпитана и проверена такава в нова област трябва да се проучи дали дейността ще бъде приета от целевата група и дали е възможно да се постигнат очакваните резултати. В една медийна кампания, например, материалите, които трябва да се използват може да бъдат подложени на изпитване в рамките на "фокусна група", за да се проследят реакциите. Освен това, някои учители могат да бъдат попитани за мнението им за наръчник за училищен проект и дори може да се направи пълна "суха тренировка" на дейността.

"Ние планираме да използваме "информационен куфар за наркотици", пълен с материали, свързани по някакъв начин с наркотиците или поведението при употреба на наркотици, като например брошури, текстове за употребата на наркотици, и така нататък. Ние планираме да подложим на изпитване този

куфар с няколко човека без никакво подсказване и да ги попитаме за техните мнения."

"Ние искаме да попитаме 25 души относно плакат за поведението при поемане на риск, предназначен да бъде разпространен в училищата. Хората ще бъдат помолени да опишат какво виждат на плаката, какво според тях е най-важното послание и дали считат, че е подходящо за тази цел."

Ресурси

Кои членове на екипа ще проведат дейността и какви квалификации са необходими?

Само хората, които са пряко ангажирани в проекта за превенция, следва да бъдат изброени. Всички допълнителни ресурси трябва да бъдат описани в следващите раздели.

"Основен изпълнител на проекта – официална характеристика: психотерапевтично обучение, професионален опит в работата с подрастващите. Неофициална характеристика: надеждност, израснал в общност, в която е провеждана превантивна интервенция, способност да се идентифицира с младите хора"

Колко време ще отнеме дейността на всеки един от тези служители?

Важно е да се планира реалистично, за да се избегне претоварването на тези, които участват в дейността. Човек винаги трябва да е наясно с клопките на подценяването на времето, необходимо за извършване на превантивна дейност.

"Ръководител на проекта: два часа на ден в продължение на период от две години. Изпълнител на проекта: 100%, т.е. 40 часа на седмица."

Какъв е бюджетът и кой го осигурява?

Общият бюджет, както и източникът/източниците на финансиране, трябва да са дадени. Например:

"В размер между 200 000 и 300 000 евро. Финансиране от Националния институт по здравеопазване."

Какви допълнителни ресурси са на разположение (например хора, организации, кабинети, материали и др.)?

Тези средства трябва да бъдат идентифицирани, тъй като те могат да предоставят ценна подкрепа.

"Осигурен е офис за превенция на употребата на наркотици и консултиране, който е напълно оборудван с персонален компютър, телефон и факс апарат."

"Аудиовизуални и прожекционни средства (телевизионни екрани), компютър."

Какво може да попречи на изпълнението или оценката (бариири*)?

Важно е да се предвидят потенциалните пречки, за да се намерят начини да бъдат избегнати, ако и когато се появят.

"Потенциални бариири: езикови трудности, продължително пътуване, липса на финансова подкрепа и трудностите, които специалистите могат да изпитват в намирането на достатъчно време, за да участват пълноценно."

Планиране на оценката на процеса

Планирана ли е оценката на процеса?

Достатъчно е да се отговори просто с "да" или "не". Ако отговорът е "да" ще бъдат необходими по-задълбочени отговори на по-късна дата (виж Глава 3).

Какви ресурси са налице за извършване на такава оценка на процеса?

Трябва да се направи оценка дали са налице необходимите финансови и човешки ресурси, за да се изпълни процеса на оценка по подходящ начин. Разходите по отношение на време и пари често се подценяват. Препоръчително е да се отделят между 10 % и 30% от финансовите ресурси, планирани за осъществяване на превантивната дейност, за оценка на процеса

"Оценката ще се извърши от изследователския екип на нашето звено."

Кой ще извърши оценката на процеса?

Трябва да се дадат имената на организацията или лицата, за които има вероятност да извършат оценката. Тяхната роля (вътрешна или външна по отношение на интервенцията) и техните официални и неофициални характеристики (член на персонала, квалификация и т.н.) трябва да бъдат описани.

"Психолог - член на нашия екип ще му помага. Външен оценител ще извърши оценката на процеса. Контактите вече съществуват в Института за изследване на психичното здраве на местния университет."*

Планиране на оценката на резултатите

Планирана ли е оценка на крайните резултати?

Достатъчно е да се отговори просто с "да" или "не" и в този случай. Ако отговорът е "да" ще бъдат необходими по-задълбочени отговори на по-късна дата (виж Глави 2 и 4).

Какви ресурси са налице, за да се извърши оценка на резултатите

Трябва да се направи оценка дали са налице необходимите финансови и човешки ресурси, за да се изпълни процеса на оценка по подходящ начин. Разходите по отношение на време и пари често се подценяват. Препоръчително е да се отделят между 5 % и 8 % от финансовите ресурси, планирани за осъществяване на превантивната дейност, за оценка на резултатите.

"Оценката на крайните резултати ще се извърши от изследователския екип на сътрудническия местен университет."

Кой ще извърши оценка на резултатите?

Трябва да се дадат имената на организацията или лицата, за които има вероятност да извършат оценката. Тяхната роля (вътрешна или външна по отношение на дейността) и техните официални и неофициални характеристики (член на екипа, квалификация и т.н.) трябва да бъдат описани.

"Ще има външен оценител от изследователския екип на университета".

Разсъждения за фазата на планиране

Кой е участвал във фазата на планиране?

Необходимо е да се разгледа чии идеи и желания са взети под внимание при планирането на дейността. Това може да включва екипът, който провежда превантивната дейност, целевата група (междинна/крайна), политици и изследователи.

"Проектът бе създаден като "модел за действие в областта на изследванията". Първата стъпка бе да се оцени необходимостта от превантивна интервенция сред целевата група. За тази цел, ние интервюирахме семейства в общността като ги попитахме къде са очаквали да видят интервенции (в училище, семейството, общността и т.н.), какви са били очакванията им за ефективността на тези

интервенции и кои според тях трябва да са ключовите области на интервенцията. По този начин целевата група е била пряко включена във фазата на планиране, заедно със самия изследователския екип, съставен от двама психолози и двама социални работници.”

Каква е цялостната оценка на процеса на фазата на планиране?

Ако са възникнали някакви трудности, които трябва да бъдат разгледани по различен начин в бъдеще, това трябва да се отбележи сега.

”Някои аспекти на планираната интервенция не бяха достатъчно обмислени. По време на планирането стана ясно, че е трябвало да имаме по-конкретни идеи за това как да се пренесе ползата на интервенцията от нашата междинна целева група (учители и социални работници) в крайната целева група (ученици).”

СЕДМА ГЛАВА

Седма глава

Проектиране и извършване на оценка, базирана на теорията

Планът за оценка е подобен на изследователски проект и показва как обикновено се събира и анализира информацията, докато се провежда дейността, а понякога и след нейното приключване. Информацията помага да се разбере какво да се промени по време на дейността, за да се помогне на хората да достигнат целите ѝ (формативна оценка). Информацията може също да се използва, за да се отговори на въпросите, свързани с оценката в края на дейността (сумативна оценка).

☞ Теоретичната рамка трябва да бъде подробна, тъй като тя ни позволява да формулираме допускания по отношение на връзката между дейността и последиците от нея, като се идентифицират възможните **опосредстващи променливи***, в противен случай процесът на селектиране и индикаторите за резултата ще бъдат напълно произволни.

Цели и използване на оценката

Определени ли са целите на оценката и реалистични ли са очакванията? Определени ли са ясно целите и различните ползватели на оценката?

Понякога, особено когато целите не са ясни и договорени, резултатите от оценката могат да се поставят под въпрос от комисари или други заинтересовани страни.

“Много неща за оценката се поставят под въпрос от някои от заинтересованите страни: (...) дали телефонните проучвания са разумен метод за събиране на данни за противозаконно лично поведение; дали е направено адекватно изследване на изпълнението, за да се обясни защо не са намерени никакви въздействия.

Също толкова важни въпроси се повдигат - обикновено от други заинтересовани страни - за самата интервенция: интервенцията модел ли е, който може да бъде оценен по начините, по които са били оценявани демонстрационните програми в миналото? Била ли е интервенцията достатъчно мощна, за да се очаква измеримо намаляване на употребата на алкохол и наркотици?”

Как се очаква резултатите от оценката да допринесат за процеса на вземане на решения?

Оценителят трябва да разбира какъв вид решения за дейността ще бъдат взети в резултат на оценката, кой ще ги направи и кога.

"След като демонстрира своя апел към младите хора в различни места, целта на оценката беше двояка: а) да определи и опише тези компоненти или фактори, които имат значително въздействие върху превантивния характер на Младежкия център и б) да генерира съответна информация, която да се използва при планирането на нов Младежки център. Преходният характер на Младежкия център трябваше да бъде взет под внимание при избора на специфичен подход за тази оценка. По същество, тази оценка включва програма, която няма вече да съществува в настоящия си вид, когато резултатите ще бъдат на разположение. (...) Те, от своя страна, могат да се използват в планирането и организирането на новия Младежки център. Той също може да допринесе за разработването на теорията за глобална превенция в общността".

"Проект "Свобода" внимателно оцени въздействието на дейността, предназначена за намаляване на продажбата на алкохол и тютюневи изделия на младежта. Задълбоченият анализ на всички промени отнема твърде много време и финансов ресурс. Съответно, необходим е внимателен подбор на потенциално силните промени в програмата, политиката, или практиката, които да бъдат подложени на интензивно изучаване."

Има ли добри условия за извършване на оценка (т.е. съществен интерес, достатъчно ресурси) или би било по-добре то да се избегне? Има ли конфликти на интереси, които биха могли да компрометират оценката?

"Настоящият текст описва казус, който използва цялостна система за оценка на общностните коалиции. Това изследване е част от отношенията на сътрудничество между университетски изследователски екип и персонала на проекта "Свобода", коалиция за борба със злоупотребата с наркотични вещества в Уичита, Канзас (...). "

"Първоначалната финансова подкрепа за коалицията дойде от държавните училища в Уичита (...), както и от безвъзмездната финансова помощ за планиране и изпълнение на проектите от Здравната фондация на Канзас. Проектът "Свобода" е съставен от близо 100 организации и над 750 лица, които имат интерес за намаляване на употребата и злоупотребата на алкохол и други наркотици."

Как да се разработят оценъчни въпроси

Подходящо формулирани и конкретни ли са оценъчните въпроси? Значими ли са и отговарят ли на приоритета и целта на оценката?

"Четири изследователски въпроси са били идентифицирани от втория отбор по оценката: Доколко успешно е изпълнен "Обратен удар"? Намаляло ли е търсенето на алкохол и наркотици? Намаляло ли е вредното въздействие на злоупотребата с алкохол и наркотици? До каква степен проектът генерира основна и устойчива промяна на системата?"

"Системата за оценяване дава разнообразна информация, включително данни за петте ключови въпроси от значение за коалицията и нейните субекти на финансиране: а) Мобилизирана ли е общността за борба срещу злоупотребата с наркотични вещества (процес); б) Какви промени в общността са настъпили в резултат на коалицията (резултат), в) Има ли промяна в докладваната употреба на наркотични вещества от младите хора (резултат); г) Има ли коалицията въздействие на общностно равнище върху злоупотребата с наркотични вещества (въздействие); и д) Въздействието на общностно равнище свързано ли е с промени, за които е спомогнала коалицията (въздействие)?"

"Заплахите за налагане на санкции не действат по един и същ начин на всички групи от населението и при всякакви условия (т.е. по всяко време). (...) Може ли фактът, че първото интервю се провежда в местното здравно заведение (а не в Териториалната правителствена служба, както е предвидено от законодателната мярка) да повлияе върху ефективността на интервенцията? Има ли различен начин, по който младите хора, употребяващи наркотици, доразвиват и преинтерпретират своя опит в зависимост от контекста на интервюто?"

Оценъчните въпроси споделени ли са с екипа и потребителите, за които са предназначени (т.е. координатори на проекти, практикуващите интервенции за превенция на употребата на наркотици, директори на училища)?

"Оценяващият екип ангажира заинтересованите страни да участват в един процес, който включва изграждане на модели за това как работят програмите им, и след това използва тези модели, за да ръководи формулирането на въпроси, събирането на данни и извършването на оценка. За да се постигне това, оценяващият екип оказва съдействие при провеждането на многобройни срещи и обсъждания на програмните модели и

теориите на промяната, проекти за оценка, методи за събиране на данни, обратни връзки и доклади за оценка."

"Специално внимание бе отделено на идентифицирането и измерването на реалните крайни резултати и индикатори, възникнали в резултат на конкретни усилия на програмата. В допълнение, всяка оценка бе така съобразена, че да отговори на въпросите, смятани за най-важни от всеки екип на проект."

Избегнати ли са твърде общите въпроси като например "Ефективен и ефикасен ли е проектът? До колко ученици е достигнал?"

Планът за оценка трябва също да включва и оценъчни въпроси за изпълнението, но той не се състои само от отговори на простия въпрос "Това случило ли се е?" и събирането на доказателства за всеки от компонентите в логическия модел.

"По-конкретно, проучването има за цел да отговори на следните два въпроса: 1) Какви видове организационни характеристики са свързани с успешното използване на всеки един от програмните процеси (т.е. планиране, изпълнение, оценка и устойчивост), които са част от общите програмни рамки; и 2) Какви са приликите и разликите в организационните модели, съотносими с успешното използване на всеки един от програмните процеси?"

Как да се вземе решение за проекта за оценка и да се избере метод: съобразена оценка

Ако оценителите възнамеряват да проведат съобразена оценка, чийто резултати ще бъдат "полезни", необходимо е да се разбере истинската същност на "дейността"; полезно е да се знае не само "какво" се очаква да бъде постигнато от дейността, но и "как" .

Проектното проучване отговаря ли на целите на оценката и на ресурсите?

"... управлението на институцията реши да предприеме извършването на оценка, която да се осъществи и управлява на регионално ниво. Предложеното изследване беше вдъхновено от Д. Т. Кембъл и се състоеше от казуси, използвани за изпитване на хипотезата, върху която се основаваше политиката на институцията към фирмите. Като се има предвид, че тази форма на разследване е доста възискателна, имаше възможност да се работи само по ограничен брой казуси."

Като цяло, по програмата се приема модел на дейността, например Обучение за придобиване на жизнено умение без никакви изменения, но логични изменения понякога може да настъпят с цел подобряване на първоначалната схема или адаптирането ѝ към нов контекст. В тези случаи

проектът за оценка може да направи сравнение между двете схеми: оригиналната схема и изменената схема (дейност 1 и дейност 2).

"... за учителите беше осигурено обучение за придобиване на жизнено умения, изнесено от одобрен преподавател в тази област. В Обучението за придобиване на жизнено умения-1 учителите изучаваха с помощта на служители на ADAPT принципите на обучението за придобиване на жизнено умения. Училищата, участващи в сравнението, проведоха минимално обучение за превенция на употребата на наркотици по време на периода на настоящото проучване. Точността на изпълнението и делът на учениците бяха наблюдавани с помощта на формуляри за учителите за самоопределяне на рейтинга, които се попълваха след всеки изнесен урок. В тези формуляри бе посочен изнесения урок или разглежданата тема, (...), както и присъствения списък на учениците."

Оценката използва ли технически адекватни проекти и анализи, които са подходящи за целите ѝ? Използва ли се системно събиране на информация, преглед, проверка и методи за съхранение?

"Използвани са следните методи за получаване на отговори на оценъчните въпроси:

1. индивидуални интервюта с различни отговорни членове на службите и четири групови интервюта със социалните работници и практикуващи специалисти от четири различни места: три местни здравни заведения и една териториална правителствената служба (ТПС);

2. анализ на данните от мониторинга, предоставени от ТПС (база данни с информация за 5 000 лица), както и от местните здравни заведения, отнасящи се до двегодишната пилотна програма;

3. изследване чрез полуструктурирано телефонно интервю с извадка от 100 млади хора от провинция Милано, които са били интервюирани през предходните два месеца (за сравнение на пилотната със старата програма);

4. три фокусни групи с бенефициенти, преминаващи през лечение, предоставено от различни местни здравни заведения (като същевременно се отбелязва, че след интервюта следва лечение само в 10-14 % от случаите)."

"Училищата бяха избрани въз основа на критериите за включване и на желанието да сътрудничат и бяха разпределени на случаен принцип в интервенционна (102 училища) или контролна група (68 училища). От тези училища, 77 интервенционни училища и 64 контролни училища са продължили участието си по време на проучването."

Оценителят установил ли е, че ще бъде използвана точна и валидна информация? Оценката ще даде ли достатъчно надеждна и логична информация за даденото предназначение?

"Наблюдателите бяха обучени да попълват оценките, следвайки същите указания като програмните специалисти. За разлика от програмните специалисти, обаче, наблюдателите поставяха оценки за всяка основна под-дейност на всяка проведена сесия."

Проектът за оценка съобразен ли е с човешките и законните права и запазва ли достойнството на участниците?

Някои от най-добре проучените странични ефекти са механизмите за етикетиране, свързани с процедурите за подбор на най-изложени на риск ученици и отрицателните ефекти от ориентираните към знанието и плашещи тактики на дейностите за превенция на употребата на наркотици.

"За работниците от екипите за борба с млади нарушители, осигуряващите лечение и служителите на съда, основният въпрос при оценката на годността за интервенция е оценката за нивото на мотивация на младия човек за решаване на въпросите, свързани с употребата на наркотични вещества и ангажиране с изискването. (...) Юридическите съветници в някои от обектите описват, че е имало различни изисквания за даване на съгласие в зависимост от възрастта на младия човек, за по-младите лица се е изисквало съгласието на родителите в допълнение към тяхното собствено съгласие."

"Докладваната по време на ранното изпълнение липса на подходящи помещения за провеждане на оценките, не е установена по време на основното изпълнение. Местата, използвани за оценки, са включвали помещения за насочване за арест, помещения на агенции, обществени места, апартаменти за задържане и домове на млади хора."

Има ли някакви сериозни заплахи за валидността, които предполагат промени в проекта за оценка?

Необходимо е да се обяви потенциалната заплaha за надеждността и валидността на данните и проекта за научни изследвания и да се посочат корекциите, които са въведени.

"Обучението за жизнени умения, по-специално, може да е подбрало пристрастна извадка през шестгодишния последващ период след обучението, в която са включени само тези лица, които са получили 60% или повече от програмата (извадка с участници с висока преданост)."

"Накрая, липсата на научен контрол в областта на оценките, базирани на полеви изследвания, може да представлява заплаха за надеждността и валидността на данните. Като се имат предвид тези потенциални заплахи, (...) следователите използват няколко процедури, за да се подобри качеството на данните, включително а) използването на стандартни инструменти за оценка в учебния план NOT; б) предоставяне на обучение за водещи (фасилитатори) в областта на оценката и използването на инструменти за оценка на програмата; в) предоставяне на текуща и лесно достъпна техническа помощ за водещи (фасилитатори) (чрез местни и национални служби); г) ръчна проверка на проучването на участниците за отстраняване на грешки, неточности и ненадеждни данни (от изследователите), и д) текущи срещи за консултации във връзка с оценката между ALA и изследователите."

Проектът за оценка и целите модифицирани ли са по време на изпълнението на оценката?

"Едно от основните предизвикателства, пред което бяхме изправени в настоящата оценка, беше извършването на прехода от формативна към сумативна оценка. Накратко, по очевидни причини, някои заинтересовани страни изглеждат се противопоставят на преразпределението на средства от подобряването на програмата към интервенциите за изготвяне на сумативна оценка."

Как да се тълкуват и използват резултатите от оценката

Какви идеи, планове, очаквания и допускания са влезли в процеса на създаване на дейността? Как се е очаквало да работи тя? Взети ли са предвид различните гледни точки относно това как трябва да работи превантивната интервенция?

Важно е да се събере информация за теориите, които са залегнали в основата на дейността, и да се разгледат съществуващите оценки и изследвания, за да се намерят доказателства за успеха на "програмната теория". Ние можем да разгледаме сходни теории за дейностите, идващи от литературата за подобряване на здравеопазването.

"Начинът, по който участниците разбират програмата, е от решаващо значение. Ние наблюдавахме значителни различия между местните здравни заведения (МЗЗ): използването по-скоро на поведение, основано на санкции и на административни мерки, отколкото задължителните програми за лечение (и двете мерки се отнасят до правата на личността) се оказаха доста различни. Процентът на лицата, на които е била наложена административна санкция в три местни здравни заведения,

варира от минимум 4,6 % (МЗЗ В) до максимум 13 % (МЗЗ С); по същия начин, процентът на лицата, които са били изпратени за лечение, варира от 10,7 % до 16 %. Разликите, свързани с отпадането от лечебния процес (от 4 % в МЗЗ В до 24 % в МЗЗ С) заслужават да се отбележат, т.е. за тези, които не са присъствали на груповото лечение, е била предвидена санкция."

Кои допускания са доказали, че са правилни и кои са се провалили? Как е работила дейността?

Оценителят проверява кои части на плана са дали плод и по какъв начин. Той/тя се стреми да разбере коя програмна теория за кого работи, при какви обстоятелства и в какво отношение е малко вероятно дейностите да се осъществяват по един и същ начин. По този начин, оценителят се опитва да подобри изпълнението и насочването на дейността.

*"Институционалният и организационният контекст на интервюто повлияха значително на начина, по който младите потребители възприеха мярката "Член 75" във всичките ѝ аспекти: от полицейското задържане до последващото интервю. Хипотезата беше потвърдена. Употребата на незаконни вещества бе по-вероятно да се разглежда като "здравословен проблем", ако интервюто бе проведено в МЗЗ. (...) Интервюираните в Териториалната правителствена служба систематично са докладвали "изпитване на страх", докато тези, интервюирани в МЗЗ, съобщават за "изпитване на лекота". Връзката между изпитването на чувство на лекота и провеждането на интервюто в МЗЗ (67.6 % в МЗЗ 3 срещу 8,5- Хи квадрат = 6,791 gdl = 1 ** p < 0.01) е статистически значима."*

Анализиран ли са алтернативните обяснения на причинно-следствените връзки? Взети ли са под внимание различните гледни точки за това как дейността би могла да работи?

"За да гарантираме, че негативните рекламни коефициенти предполагат, че изтеглянето на рекламата води до по-ниска употреба на марихуана и кокаин/крек и че не се дължат на пристрастност, водеща до пропускане на променливи (например пропускане на променливи като експозиция на други програми за борба с наркотиците), ние разгледахме корелацията между променливата на изтеглянето на рекламата и очакваната грешка на уравнението".

Как реструктурирането на програмната теория и първоначалните оценъчни резултати допринасят за изготвянето на нов проект на извършващата се интервенция?

Процесът на разработване на програмната теория често разкрива, че дейността не е готова за пълномащабна оценка и трябва да бъде изготвен нов проект.

"В този случай се спестяват значително време и ресурси чрез пренасочване на усилията към дейности за по-нататъшно разработване и/или изпълнение на програмата за разлика от сумативната оценка, която със сигурност разкрива нулев ефект. На второ място, въпросите за оценка са приоритизирани в този подход, което помага на заинтересованите страни да решат как да се разпределят ресурсите за оценка по разходно-ефективен начин. Ние открихме, че разработването на програмната теория обикновено дава възможност на заинтересованите страни и оценителите да вземат информирани решения за проекта на оценката и методите на оценка, което често води до разходно-ефективна оценка."

"Основната цел на оценката, базирана на теорията на Инициативата за работа и здраве, бе да се улесни програмата за непрекъснато обучение, решаването на проблемите, както и усъвършенстването на програмата през целия жизнен цикъл на инициативата."

Направено ли е сравнение между разходите за една и същата дейност, изпълнена на различни места?

С цел да се предоставят ценни препоръки към политиците и ръководителите на дейността е необходимо да се помисли и за оценъчния критерий за ефективност, като се анализират и сравнят разходите за подобен резултат или разходите за себестойността на различни интервенции.

"Появиха се следните ключови констатации от анализа на икономическите разходи за тестване за наркотици."

- *Стартът варира от около 7 000 британски лири в обект 2 до около 35 000 британски лири в обект 3.*
- *Текущите разходи варират от около 10 000 британски лири в обект 2 до около 44 000 британски лири в обект 3.*
- *Единичната цена на тест за наркотици варира от 57 британски лири в обект от 3 до 121 британски лири в обект 4.*
- *Единичната цена на положителните тестове варира от 1 219 британски лири в обект (...)."*

"Като се има предвид, че е имало слаба активност при тестването за наркотици и фактът, че естеството на тестването за наркотици варира от случай на случай, трудно е да се направят някакви смислени изводи от направения анализ. (...) По отношение на различния принос на агенциите за провеждането на тестването за наркотици в повечето обекти, проектът "You" предостави по-голямата част от средствата."

Взети ли са предвид контекстът и глобалните стратегии и политики за превенция на местно/национално ниво? Идентифицирани ли са отрицателни влияния на други сектори или потенциални положителни въздействия на по-интегрираните местни политики?

Всички въпроси, свързани с "подобряването на здравеопазването" и "неравенството в здравеопазването" се нуждаят от по-добра координация между различните сектори на политиките. Оценката трябва да осигури по-голям принос за разработването на политики за превенция, разглеждайки глобалният контекст с повече внимание, например: във връзка с политиките в областта на наркотиците, свързани с правоприлагането и лечението, връзката с пазара на незаконни наркотици и законната консумация на наркотици, влиянието на правилата за продажба на алкохол.

"Ограничените налични данни показват, обаче, че за първичните превантивни интервенции се изразходват малко пари (...). Разчетите на разходите за контрол на наркотичните вещества за Холандия (Rigter, 2006 г.) и Швеция (Ramsted, 2006 г.) показват, че програмите за превенция съставляват много малка част от общите разходи, 2 % в случая с Нидерландия и 1% в случая с Швеция. Австралия е далеч по-напред от тях с приблизително 23 % от бюджета за контрол на наркотиците, отделен за превенция (Moore, 2005 г.)."

Изследвани ли са отношенията между административните правила и инструментите? Има ли връзка между механизмите* за достъп до финансиране, правилата за разпределяне на ресурсите, продължителността на дейността, въпросите за безпристрастност и последиците?

Невъзможно е да се контролира всичко това и да се измери всяко изменение. Но е възможно да се разбере връзката между **механизмите*** и въздействията, свързани с други политики. Промяната е постепенна, но някои фактори или ограничения се появяват отново в различни контексти. Например, характеристиката на офертите, нормите и ограниченията, които управляват достъпа до финансиране, продължителността на стратегическия план на местната здравна държавна агенция могат да повлияят на избора на стратегии за превенция, приети от финансираните организации от третия сектор. Също така е необходимо да се анализират различните фази на дейностите. Например, във фазата на набиране, на много дейности се

налага да създават списъци с чакащи: продължителността на времето за чакане може да повлияе на мотивацията или състоянието на целевите групи и да доведе до отрицателни или положителни последиствия.

"... Някои ограничения, свързани с тези, които имат достъп до ресурси, може да имат неочаквано влияние върху вида на подкрепяните мерки. (...) Фактът, че законодателят е посочил някои лица като бенефициенти на финансиране гарантира, че при планирането и уговарянето на групите и накрая, в самите проекти за превенция, други организации, които биха могли да играят важна роля, не се появяват изобщо като партньори."

"Ако анализираме за период от 3 до 5 години способността за привличане на икономически ресурс, предоставен по различни специфични закони и от фондовете на Европейския съюз (...), ще забележим, че определени области, провинции или дори и по-специално конкретни съвети са системно изключване: младите хора от тези райони следователно са в силно неравностойно положение по отношение на възможността за достъп до услуги. Това явление се случва системно и зависи от следните два фактора. Местните администрации и организациите с нестопанска цел са склонни да развиват специфично ноу-хау по отношение на средствата за планиране и способността за достъп до публичните средства, което ги кара, година след година, да увеличават конкурентно си предимство."

"... резултатите от проектите не са свързани отрицателно или положително със самото присъствие на повече партньори. Широкото партньорство едновременно може да бъде ключ към успеха, но и недостатък, тъй като носи със себе си увеличаване на сложността в етапа на управлението, на конфликтите, и на координационните разходи. Поради това е необходимо да се намали в публичните конкурси - и по-специално на етапа на оценяване – стойността, приписвана на критерия за "партньорство", и да се избягва партньорството, създадено единствено с цел осигуряване на по-лесен достъп до финансиране"

Дейностите обикновено са част от по-широка стратегия за управление на средствата за превенция на употребата на наркотици, планирани от местен орган по здравеопазване, общински съвет или фондация. Практиките на публичните конкурси (оферти, безвъзмездни финансови средства) с продължителност 1 година са силно изложени на риск в един сектор с дългосрочни резултати и трябва да бъдат премахнати за проектите за превенция на употребата на наркотици.

"... има положителна корелация между намалената продължителност на проектите (по-малко от 1 година), слабостта на стратегическия план за превенция на употребата на наркотици на нивото на местните здравни власти и разпространението на инициативи, базирани на информационни

стратегии с малко или съмнителни доказателства за ефективност. Това са проекти, които са лесни за управление и които не изискват сложни процеси на координация, но които се транслират в почти неефективни инициативи или риск от създаване на нежелани последици (виж нарасналия интереса на младите хора към някои малко известни вещества). Ние трябва следователно да подобрим процесите на планиране, които обратно на това, са свързани с форми на инициативи, които се считат за по-ефективни."

Оценката разглежда ли историята на дадената дейност във времето, по-широките стратегии на организацията, отношението вътре в коалицията за изпълнение и с другите услуги?

Трайната промяна в поведението изисква координацията на редица дейности и услуги, доставяни в продължение на дълго време от различни партньори и държавни агенции. Съответно, един належащ проблем на оценката е да се проучи успехът на координацията и припокриването и синергията на различните дейности. Тъй като дейността е вградена в конкретен контекст, предишните истории и опит, отношенията, дългосрочни цели на всеки партньор имат значение и влияят на очакванията.

"Тази инициатива беше замислена като най-голямата основополагаща дейност и инвестиция, но бе удължена във времето, което доведе до още по-големи финансови задължения. Един от резултатите беше, че началната визия и съставът на участниците в проекта се различават във важни отношения от интервенцията и заинтересованите страни дванадесет години по-късно."

"(...) степента на припокриване между местните социални политики и социални планове и превенцията на наркоманията, финансирана по Закон 45/99, варира значително в различните региони: където фондът се управлява от местно подразделение на здравен орган, местните здравни власти имат доминираща роля и регулират процеса на планиране, докато, обратното, фондът по Закон 45/99, заедно с други средства за закони в сектора, е попаднал в рамките на компетентността на направление "Регионални социални политики", управленската роля на местните администрации е надделяла и следователно териториалните планове като инструмент по Закон № 328/00 също са надделели."

"За да се избегнат рисковете от размножаването на "координационните групи" и пилеенето на енергия и ресурси, (...) както местните мениджъри, така и техническите оператори подчертават необходимостта от засилване на моментите на диалог между координационните групи, създадени в различни области и служби за планиране: "има твърде много групи седнали около маси, само дърводелците имат полза от това!", "Ние нямаме време и ресурси, за да участваме във всички групи!"

ОСМА ГЛАВА

Осма глава

Оценка на процеса и система за мониторинг

Планиране на оценката на процеса

Кои променливи и индикатори ще дадат полезна информация за това как е извършена дейността? Какъв вид информация (качествена или количествена*) ще се оценява от процеса на оценяване?

Има четири начина за концептуализация на полезните променливи и индикатори:

1) Дейността ще бъде ли изпълнена, както е по проект? Това би могло да бъде подкрепено от, например, доклади на учителите за използване на наръчника за дейността.

2) Каква част от дейността ще получи целевата група? На този въпрос може да се отговори с информация за броя и социално-икономическите характеристики на групите бенефициенти, свързани с информацията за продължителността и честотата на конкретната интервенция.

3) Превантивната дейност ще бъде ли променяна по време на изпълнението? Самостоятелните доклади от преподавателите за всяка адаптация по време на изпълнението на дейността са полезни в този случай.

4) Какво е качеството на дейността? То може да се оцени от индикаторите за удовлетвореност на заинтересованите страни от дейността или методическата ѝ адекватност.

Разликата между количествената и качествената информация се отнася до това дали информацията може да се изрази в числа (количествено) или във вербални описания (качествено). Пример за количествена техника, която се използва за събиране на данни, е използването на **анкета***; пример за качествена техника е **неструктурираното интервю*** за опита на индивида от дейността. Не забравяйте, че данните, събрани чрез фокусна група, качествена техника, могат да бъдат последователно анализирани и чрез количествени техники за анализ на съдържанието.

"Променливи, които ще бъдат използвани, за да се оцени реализацията на превантивната дейност: наблюдение и доклад за това дали дейността е проведена, брой и продължителност на учебните сесии; удовлетвореност на учителите и учениците. Освен тези количествени мерки, с всички учители ще се проведат групови интервюта за процеса на изпълнение."

Какви методи и инструменти* ще бъдат използвани (интервюта, анкети, инструменти за наблюдение*)?

За измерване на процеса могат да бъдат използвани въпросници, интервюта, доклади, списъци за проверка и писмени записи. Друга

възможност може да бъде използването на наблюдение по време на изпълнението на дейността.

"Използван качествен инструмент: Окончателна оценка на възприемането от учителя на постигнатите умения и развитието на програмата."

"Ще бъдат проведени анкети, полуструктурирани интервюта и неофициални телефонни интервюта с ръководителя на екипа. Ще се проведат полуструктурирани интервюта с преподавателите на курса и участниците, както и наблюдение на редица учебни сесии и фокусни групи с персонала по оценката."

"Използвани специфични за програмата инструменти (например собствен изграден инструмент за събиране): Годишен Инструмент за Коучинг на Учители "Израстване чрез игри"; качествени инструменти за възприемането от учителя на развитието на програмата (НПО "Prevenir"), Годишен инструмент за възприемането от учителя на качеството на обучението (Centro de Formacao de Professores, Министерство на образованието)."

Къде, кога и колко често ще се събират данните за процеса (проект*)?

"По време на танцови събития и след всяка интервенция."

"В класните стаи ще бъдат раздадени въпросници след всяка учебна сесия и ще се проведат наблюдения през третата, шестата и деветата сесии. Също ще бъдат проведени интервюта с учителите след петата учебна сесия."

Кой ще предоставя необходимата информация за процеса на оценяване?

Трябва също да бъде решено кой ще бъде питан или изпитан (например участниците в дейността, треньори, учители, независими **наблюдатели*** и др.).

"Ние ще получаваме информация от учителите в училищата, които ще изпълняват програмата, директорите в училищата, в които програмата ще бъде изпълнявана, и учениците, които ще участват в програмата."

Как ще бъдат анализирани данните?

На този етап трябва да се реши дали да се прилагат специални статистически процедури или просто да се опишат данните. За първия случай трябва да се осигурят необходимите предпоставки за комплексен анализ на данните (статистически познания и техническо оборудване).

"Данните от въпросника ще бъдат анализирани от статистическа програма, озаглавена "Статистически пакет за социалните науки" (SPSS). Статистическата процедура, която ще бъде използвана, е MANOVA-SPSS."

"Направеният статистически анализ е Дисперсионен анализ (Общ линеарен модел, повтарящи се мерки), показващ тестове Within-Subjects Effects/Contrast; Тестове Between-Subjects Effects, тест на Мокли за сферичност)."

"Интервюта с учениците (удовлетвореност от интервенцията, интерес към обучението, лична полза, увеличаване на познанията и др.) ще бъдат анализирани и резултатите ще бъдат съответно описани."

Мониторинг на превантивната дейност

Какви стратегии, компоненти и методи са били действително изпълнени?

Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Методи"). Това, което всъщност се е случило, сега трябва да бъде подробно описано.

Компоненти

Образователните материали, използвани от програмата за здравно образование, са разделени на три части. Първата се занимава с тютюнопушенето ("контраатака на пушенето", "език на убеждаването", "първото предложение", "отказване от навика"). Втората се занимава с алкохола ("общата картина", "по средата", "един от многото", "запитай се"). Третата се занимава с наркотиците ("картини", "хапче за всеки пациент", "защо да не опитате"). Допълнението се състои от три раздела ("наркотици - обща информация", "самоосъзнаване", "как дишаме"). Всички компоненти са били осъществени в трите гимназиални класа. Например, първа и втора част от първия раздел, който се занимава с тютюнопушенето, са въведени в първи и втори гимназиален клас, третата част - във втори гимназиален клас, а останалата част - в трети гимназиален клас. С други думи, подходящите материали са избрани в съответствие с възрастта на учениците.

Методи

Използваният образователен метод е методът на "активното учене", който има за цел да подкрепи и да даде възможност на основните умения на учениците да се развиват. Интервенциите включват: дискусия на класа, групов дискусия, интервюта, изследване/проучване; нагласи; класификация; дебат; писане; ролева игра; медии; плакати; участие на общността; размишление и др.

Междинни целиви групи*

"Гимназиалните учители бяха обучени от научен екип в тридневен семинар за принципите и методите на интервенцията. Това обучение беше одобрено от Министерството на образованието и участието на учителите беше доброволно. Наред с изискването от Министерството на образованието разрешение е било необходимо съгласието на директора и Асоциацията на учителите. Обучението се е извършило в съответствие с първоначалния план. На родителите също е разказано за целите на програмата за здравно образование. Те са имали възможност да се включат в специална "родителска група" и през цялото време програмата се е опитвала да насърчава тясното сътрудничество между училищата и местната общност."

Какви източници на данни и инструменти са използвани за измерване на изпълнението на дейността? Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 3, "Планиране на процеса на оценка").

Тези източници могат да включват участниците, обучаващите, **оценителя***, независим наблюдател, или всеки друг, участващ в процеса на изпълнение. Инструментите могат да включват въпросници, доклади, списъци за проверка, интервюта и дискуссионни групи.

"Хората, които участваха в това измерване, бяха: учителите, които участваха в програмата, директорите на училищата, които изпълниха програмата; както и учениците, които бяха включени в програмата."

"Общинските екипи за превенция на наркоманиите в общността бяха натоварени с организирането по изпълнението на програмата в техните региони, и по този начин предоставиха ценна информация. Учителите, родителите и учениците също бяха източници на данни."

"Бележникът за учители", освен че предоставя възможност за лични коментари от всеки учител, който е изпълнил програмата, включва и въпроси като: Кой елемент на интервенцията е изпълнен? Доколко полезни са били указанията на наръчника? Могат ли тези инструкции да бъдат подобрени? Имало ли е някакви трудности по време на изпълнението?"

Какви средства са били използвани в действителност? Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Ресурси").

Изключително важно е да се определи дали ресурсите са били използвани, както е планирано, или са настъпили промени. Отговорът на този въпрос ще бъде много полезен при всяко провеждане на дейността в бъдеще.

"Средствата бяха използвани както е планирано със следното изключение. Фактът, че 20% от учениците са се преместили от областта означава, че администраторът е трябвало да прекарва повече време в търсене на новите адреси, за да разпрати въпросника за проследяване. Вместо 20 часа на седмица, тя е трябвало да работи 30 часа на седмица за период от три месеца."

Преразглеждане на целевата група

До колко хора действително е достигнала дейността?

Това е очевиден въпрос, но изключително важен за постигане на някакъв напредък в разбирането на припокриването между действителните и планираните дейности.

"Контакт бе установен с около 450 ученици."

Какви са техните социално-демографски характеристики?

Това е също толкова важно, колкото и броят на обхванатите лица. Отговорът ще позволи планираната целева група да съответства на реалната целева група. Той също ще помогне за откриване на последици от **подбора***

"Пол: 45 жени и 75 мъже участници. Това е съотношение между половете 1:1.7. Образование: 10 гимназисти от долните класове, 35 гимназисти, 75 студенти."

"Основно училище: 10% от участниците. Средно училище: 90% от участниците. Годишният доход на семействата достига: < 15 000 щатски долара - 10%; от 15 001 до 35 000 щатски долара - 60%; > 35 000 щатски долара - 30%."

"Друга важна информация: участниците принадлежат към етническо малцинство (марокански жени, мюсюлманки)."

Как е събрана тази информация?

Тъй като различните методи дават различни резултати, важно е да се знае как е събрана информацията. Различните методи за събиране на данни

могат да доведат до възможни нарушения в отговорите, например, участниците могат да надценят доходите си в групови дискусии.

"Социално-демографските данни са събрани с помощта на анонимна анкета. Въпросникът е раздаден след първата сесия и събран на следващата сесия."

От началото до края отговорите трябва да се сравняват с първоначалните планове, в този случай целевата група, както е предвидено в Глава 1 "Целевата група". Отклоненията по отношение на целевата група при провеждане на дейността могат да доведат до различия в изпълнението ѝ и в крайните резултати.

"Целевата група бе достигната, както е планирано."

"Ние планирахме да достигнем до младите хора на възраст между 15 и 17 години, които посещават "рейв". Действителните участниците бяха по-възрастни (средна възраст 18,3 години)."

"Съотношението между половете и съотношението на германците към другите националности трябваше да бъде еднакво във всичките три експериментални групи. В действителност, в контролната група имаше 10% повече турски ученици в сравнение с другите две групи."*

Експозиция

Как е измерена експозицията? Кои източници на данни, инструменти или индикатори са били използвани?

Ключов елемент, за да се разбере дали дейността е достигнала предложената целева група е да се прецени колко важна всъщност е била тя. Например, в публично-информационна кампания е необходимо да се знае колко широко са били разпространени информационните брошури. За да се съберат съответните данни също трябва да бъде изяснено кой е бил питан. Източници на данни могат да бъдат всички, които участват в дейността, или просто няколко подбрани участници. За пореден път трябва да бъде посочено какви инструменти за събиране на данни са били използвани.

"Учителите в училищата, изпълняващи програмата, бяха основният източник на данни. "Бележникът за учители" изискваше коментари по изпълнението на програмата, както и информацията относно броя на учебните часове, действително проведени във всеки клас."

Колко действително е продължила превантивната дейност и колко превантивни интервенции са извършени?

Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Методи"). Това описание на продължителността и броя на извършените интервенции ще помогне при оценката на степента на обхват.

"През първите две години от изпълнението всеки клас е имал 12 урока по 45 минути всеки."

"Броят на сесиите е вариал от три до десет, средно 8,76 сесии. Средната продължителност на всяка сесия е вариала от по-малко от 30 до над 50 минути, средно 40 минути. Времевите разлики се дължат най-вече на промени в продължителността на часа, която е вариала от 45 до 55 минути. Цялата програма се е състояла от 10 сесии."

В каква степен е достигната в действителност целевата група?

Сравнете отговорите с първоначалния план (виж Глава 1, раздел "Целевата група"). Това е ключов въпрос, защото дори ако превантивната дейност е напълно осъществена в целевата група, част от тази група може да не е получила дейността поради отсъствие, заболяване или бягство от училище.

"Като цяло, 1 500 ученици са участвали в програмата. Около 85% са взели участие във всичките 12 урока, 93% са взели участие в 10 урока.

Качество на превантивната дейност

Кой е предоставил информацията за качеството на дейността*?

Тези източници могат да включват участниците, обучаващите, оценителя, независим наблюдател, или всеки друг, участващ в процеса на изпълнение.

"Учителите и учениците бяха източникът на информация за качеството на разработените действия."

Какви индикатори и инструменти са били използвани в действителност, за да се оцени качеството на дейността?

Индикаторите могат да включват активно участие, нагласи към дейността, лична полза или степен на идентификация. Инструментите могат да включват въпросници, доклади, списъци за проверка, интервюта и дискуссионни групи.

"Използвани индикатори за учителите: предвиждана ефективност, степен на удовлетвореност, опит от участие, гъвкавост на програмата, интеграция на учебните програми, привлекателност на помощния материал. Използвани индикатори за учениците: признаване на програмата, езикова адаптация, личен опит от посветеното на програмата време, предвиждана ефективност".

"Учителите получиха въпросник, който включва въпроси, свързани с участието на класовете в програмата, разпадането и постиженията на класовете. Направена бе и оценка на глобалния рейтинг за това колко добре е осъществена програмата (от 1 = много слабо до 4 = много добро). В допълнение, наблюдателят от страна на научно-изследователския екип проведе случайни наблюдения на изпълнението във всяко училище, както и периодични телефонни разговори и срещи с учители и директори. Критериите за оценка на изпълнението бяха обсъдени между изследователския екип и екипа на програмата преди действителното наблюдение до постигането на консенсус (с използване на хипотетични примери). Позициите включваха наблюдаваното участие на класа, интереса и приключването на дейности в сесиите от учителите, както и цялостна оценка на изпълнението (от 1 = много слабо до 4 = много добро). Общата оценка на наблюдателя е сравнена с доклада на учителите за изпълнението на цялостната интервенция."

"Знанията на участващите медицински сестри и точното спазване на протокола от тяхна страна бяха проверени чрез редовни наблюдения. Нямаше друг инструмент за измерване на това освен прегледът на попълнените досиета в рамките на редовните интервюта със сътрудничащите медицински сестри. Резултатите от тяхната работа в повечето случаи бяха удовлетворителни."

Какви са резултатите от измерванията на качеството?

Това е един от най-важните въпроси, ако резултатите от конкретната дейност ще бъдат използвани за предоставяне на информация за бъдещите дейности.

"Оценката на методите на преподаване, постигането на целите и включването на учениците показаха следното: за 8,6 % методите на преподаване са неефективни; за 10,4 % целите не са постигнати; а за 13,4 % включването на учениците е ниско. Въпреки това, цялостните оценки за качеството показват, че 52,7 % от оценките са отлични, 46,7 % са добри и само 0,6 % са лоши."

Обсъждане на резултатите от процеса на оценка

Какво показва сравнението на плановете за дейността с действителното ѝ изпълнение и текущата оценка? Има ли някакви несъответствия и какви са възможните причини за тях?

Всякакви отклонения и несъответствия в изпълнението на дейността, целевата група и експозицията ѝ трябва да бъдат обобщени и обяснени.

Несъответствията не могат просто да бъдат представени като мярка за разстоянието между очакваните и получените индикатори за продукцията или резултати. Необходимо е да се обясни и да се тълкува смисъла на наблюдаваните процеси и евентуалните отклонения, които възникват. Понякога, практикуващите специалисти имат основателни причини за промяна на планираните стандартни дейности. Нещо повече, благодарение на тези несъответствия, можем да открием неочаквани резултати; например, че много основани на доказателства програми за превенция не са работили добре при целеви групи сред жени и по този начин да развием и усъвършенстваме познанията ни за "теорията на програмата".

"Оценката констатира, че програма е била изпълнена във всички 17 класа, включени в интервенцията, но качеството на провеждане на програмата е по-скоро ниско. Това е доказано от ниския процент на участие в семейните вечери, при 30% присъствие на учениците с поне един родител, ниския процент на участие на родителите (50% от родителите са извършили едва половината от дейностите в брошурата) и ниския процент на удовлетвореност на учениците (43% от учениците са били доволни). Оценката също посочва някои от причините за лошо провеждане на програмата. Изпълнителите на програмата са били провокирани от липсата на достатъчно средства от местните власти за подкрепа на провеждането на двегодишната програма. Повечето от участващите учители са били принудени от училищните директори да провеждат тази програма. Тяхната първоначална мотивация за провеждане на програмата е била по-скоро ниска, и повечето от тях не са имали предишен опит в превантивни дейности".

Какво е въздействието на евентуалните несъответствия в дейността?

Ако има някакви несъответствия, техните последици за дейността трябва да се обсъдят. Това ще помогне за разбирането на тяхното значение за изпълнението ѝ

"Поради заниженият процент на експозиция е трудно да се правят заключения за въздействието на интервенцията. Отрицателните резултати може би са свързани с този факт."

"Набирането на пациентите започна на 1 юли 2001 г. и трябваше да бъде прекъснато в началото на март, поради някои открити дефекти на реагента за скрининг на слюнката и последвалото му задължителното отстраняване."

Кои са силните и слабите страни на начина, по който е била извършена дейността? Сравнете ги с резултатите от други дейности

Отговорът на този въпрос ще помогне да се избегнат подобни проблеми и ще подобри изпълнението в бъдеще. Ако е възможно, сравнете резултатите

от дейността с подобни дейности, публикувани в литературата. Това е много важно, тъй като така ще се формира основата за всяка оценка относно стойността на дейността.

"Резултатите от това проучване показват високото качество на реализация на програмата, измерено с нивото на експозицията, и цялостната оценка на качеството на изпълнението. Един от проблемите, свързан с обобщаването на резултатите, е помощта, която учителите са получили от екипа на проекта. Контактите с учителите са установявани по телефона и те са имали възможност да обсъждат всякакви проблеми. Тази помощ вероятно е допринесла за високата мотивация на учителите. Дали подобни резултати може да се получат, когато учителите не получават специално третиране, все още подлежи на проверка. Заключениеята относно процеса на оценка съответстват на резултатите от други базирани в училищата програми за житейски умения."

Какви предложения могат да бъдат направени за изпълнението на подобна превантивна дейност в бъдеще?

След като е приключила превантивната дейност, изпълнителят е в добра позиция да прави предложения за другите планираци.

*"В бъдеще предвиждаме засилено участие от страна на учителите, по-нататъшен анализ на нагласите и **начина на живот***, както и промяна на видеокасетата, за да се включи специален раздел за новите наркотици."*

Какви предложения могат да се направят за оценките на процеса на този вид превантивна дейност в бъдеще?

Изпълнителят също е в добра позиция да прави препоръки за оценката на процеса.

"След всяка сесия ние искахме от учениците да попълнят въпросник за сесията. Използвахме същия въпросник след всяка сесия и забелязахме, че учениците все по-малко и по-малко внимаваха, когато отговаряха на въпросите. Затова предложихме да се включат конкретни въпроси, свързани с всяка сесия, с цел отговорите да станат по-интересни за учениците."

ДЕВЕТА ГЛАВА

Девета глава

Оценка на резултатите

Планиране на оценката на резултатите

Какви са индикаторите* за крайния резултат и как ще се измерват?

Решението как да се измери резултатът не винаги е лесно, но е от решаващо значение. Като се има предвид ограниченото време и средства, добро измерване на резултата е това, което е не само приложимо, но повече или по-малко е пряко свързано с целите на дейността. За да разберем дали дейността е постигнала целите си критерият за тези цели трябва да бъде ясно определен. С други думи, той трябва да бъде "операционализиран" и определен в измерими величини. Това е особено важно при → опосредстващите променливи, които често не могат лесно да се наблюдават.

"Анализът на въздействието на тестването за наркотици се фокусира върху промяната в употребата на наркотични вещества. Анализът на въздействието на насочването за арест беше организиран около причинно-следствения → механизъм, чрез който се очакваше насочването за арест да повлияе върху поведението на младите хора. Причинно-следственият → механизъм е както следва: насочването за арест подобрява насочването към и достъпа до услуги; достъпът до услуги намалява риска от извършване на нарушение и употребата на наркотични вещества; а подобряването на факторите, които влияят върху риска младият човек да извърши нарушение, ще намали шансовете един млад човек да извърши повторно нарушение."

*"Основният индикатор за резултата ще бъде **въпросникът*** за самоотчет на СЗО, "Проучване на учениците". Въпросите се отнасят за тютюнопушенето и употребата на алкохол, лекарствата и незаконните наркотици, познанията за наркотичните вещества, нагласите към наркотичните вещества, намеренията за употреба на наркотични вещества и антиобщественото поведение."*

С помощта на количествен* или качествен* подход ще се събира информацията за резултата? Какви индикатори и инструменти* ще бъдат използвани за събиране на информация?

"Дейността е планирана да повиши знанията и уменията на учителите в областта на наркотиците. Знанията ще се измерват чрез писмен тест след интервенцията с помощта на 50 въпроса по теми, свързани с употребата на наркотици. Образователните умения ще се измерват като участниците се помолят да направят кратко изложение на образователна

програма за употребата на наркотици за поименна клиентска група в рамките на определена образователна среда; да изготвят план за урок; и да представят плана за урок. Участниците ще правят оценка един на друг за съдържанието и представянето на учебните планове."

"Ние ще приложим под-скала ("траектория на контрола") от "Въпросника за студенти на обучението за житейски умения."

Какво се знае за качеството на инструментите (обективност*, надеждност*, валидност*)? Ще бъде ли тествана приложимостта на инструментите?

За да се оценят правилно резултатите от каквато и да е оценка е важно да се осигури информация за качеството на използваните инструменти. За инструментите, които вече са добре установени, обикновено е достатъчно да се направи позоваване на ръководството или наръчникът. Ако инструментите са специално конструирани за дейността, обаче, може да бъде полезно да се проучи тяхната надеждност и законност. Изпитването на приложимостта на инструмента очевидно е препоръчително в такъв случай, но това трябва да се прави и когато се използва инструмент, създаден за друг език, културна среда, район и така нататък. В такива ситуации може би е по-подходящо инструментът да бъде оценен за разбираемост и логика от външни оценители.

"Ние планираме да използваме "Опис на детските нагласи за самоидентификация". Като тест за хартия и молив, той е обективен. Като доказателство за надеждност скалите в описа имат средна стойност на коефициента алфа на Cronbach 0.80. Има също така доказателства за валидността на скалите, базирани на метода "ноу-груп", за сравняване на високи и ниски резултати на учениците в училище. Ние трябваше да преведем въпросника на нашия собствен език, така че планираме да проведем малко проучване за приложимост. Ще помолим 10 ученици да попълнят описа и да посочат за всеки въпрос дали разбират какво сме имали предвид".

"Испанската версия на AUDIT (прагови стойности от шест за изключване на жените и 8 за мъжете) и въпросникът на AUDIT-C (прагови стойности от 4 за жените и пет за мъжете); Скала за приписване на вреда и Измерител на готовността за промяна".

От кого, кога и колко често ще се събира информация за резултата (проект*)?

Също така е важно да се разбере дали информацията е събрана наскоро и колко разпространена е информацията за резултата.

"Като се използва квази-експериментален проект данните ще се събират от експериментална група, а не от → контролната група, определена на случаен принцип. Събирането на данни ще се проведе два пъти (една седмица преди и една седмица след интервенцията)."

"Въпросник(ът) за самостоятелно попълване беше раздаден на студентите четири пъти: 1) преди програмата (базовата линия); 2) След приключване на програмата Domowych Detektywow (PDD) и преди изпълнението на Fantastyczne Możliwości (FM); 3) веднага след приключването на FM и 4) една година след приключването на FM".

Как ще се анализира събраната информация? Кои статистически методи* са адекватни на качеството на данните и проекта?

Ако тези, които изпълняват дейността, ще анализират данните трябва да бъдат описани статистическите процедури и техническото оборудване, които ще се използват. Препоръчително е да се предаде анализът на данните на опитен изследовател. Трябва също да се отбележи кой ще обработва данните.

*"Данните от въпросника ще бъдат анализирани с компютърния пакет SPSS PC+. Обработката включва честоти, таблици с множествени променливи, средни стойности и сравнения между средни стойности на група (**Жи квадрат*** и ученици T)".*

Извадката

Как е подбрана извадката?

Какъв е бил подходът към подборът на извадката (т.е. чрез табло за обяви, обява във вестник, от човек на човек и др.) е също толкова важно, колкото и как е била достигната цялата **целева група***. Дали попадналите в извадката са участвали доброволно или по задължение също е важно, както и въпросът за възстановяване на разходите.

"Въпросникът беше раздаден преди изпълнението на програмата за здравно образование на класовете от първа година на средните училища, както и на класовете в две контролни училища. Попълването на въпросника беше задължително и се проведе през два последователни учебни часа."

"Експерименталната група беше съставена от всички, които участваха в интервенцията. Контролната група беше съставена от ученици на същата възраст, от същия пол и със същите социално-демографски характеристики, посещаващи същите учебни нива в същия географски район. И двете групи избраха да участват в оценката на крайния резултат."

Какви са социално-демографските характеристики на извадката, размер и така нататък?

Характеристиките на извадката и – ако е приложимо – на контролната група трябва да бъдат описани поотделно и съпоставени за откриване на някакви значими разлики. Всички подобни разлики намаляват степента на съпоставимост между двете групи.

"Експерименталната група (n = 720): 60 (50%) от женски пол, 60 (50%) от мъжки пол. Средна възраст 10.8 години; стандартно отклонение 2.4; диапазон от 5,5 до 17,3. Контролната група (n = 110): 80 (73%) от женски пол, 30 (27%) от мъжки пол. Средна възраст 11.0 години; стандартно отклонение 2.3; диапазон от 6,5 до 17,6."

"Междинната целева група": пет учители, двама полицаи, отговарящи за младежите и общността, четирима обучители в областта на наркотиците. Участниците са на възраст от 21 до 55 години. Етнически групи: три чернокожи, осем бели. Шест от женски пол, пет от мъжки пол."*

Какви са характеристиките в сравнение с тези на цялата целева група?

От жизнено значение е разбира се да се знае дали извадката е представителна за цялата целева група.

"Както беше планирано, ние събрахме данни за крайния резултат от подгрупа (20%) на целевата група. Тъй като бяхме раздали първия въпросник за поведението на употреба на наркотични вещества на всички участници в дейността, ние можехме да сравним социално-демографските характеристики между извадката и цялата целева група. Нямаше значими разлики във възрастта, пола или другите характеристики."*

Било ли е възможно да се идентифицират отпадналите? Ако е било възможно, какви са били техните характеристики?

Ако тези, които не остават в извадката до края на събирането на данните, се различават значително от останалите, например по възраст или пол, има вероятност извадката вече да не е представителна.

"Ние направихме статистическо сравнение на разликите между отпадналите и останалата извадка (възраст, пол, социално-икономическия статут и т.н.)."

"Поради технически причини само половината от извадката (N = 372) участваше в едногодишния последващ период. Тази група се състоеше от ученици, които на базовата линия бяха в четвърти

клас, по-големите ученици (петокласниците на базовата линия се преместиха в средните училища и практически не бяха на разположение за едногодишния последващ период)."

Резултатите

Този важен раздел трябва да следва същия формат като този на по-рано описаните **цели*** на дейността (виж Глава 6, "Цели"). Предвид съображенията, които сме посочили до този момент в Глава 7 ("Как да се анализира програмната теория"), са необходими някои теоретични хипотези с цел идентифициране на важните индикатори за крайните резултати и опосредстващите променливи. Първите три въпроса се отнасят до изходните променливи в **крайната целева*** група, а останалата част – до крайните резултати в междинната целева група.

Как се е отразила дейността на поведението на употреба на наркотични вещества на крайната целева група?

*"Резултатите от множество дисперсионни анализи (MANOVA) със самостоятелен субект като анализирана единица не са показали значителни разлики между интервенционната и референтната група по скалата за употреба на алкохол, както в края на програмата *Fanstastyczne Możliwości*, така и за едногодишния последващ период (проследяване). Резултатите от бивариантните сравнения предполагат значително намаляване на случаите на пианство (χ^2 квадрат = 4.62, $p < 0.05$) сред учениците в интервенционната група. Тези последствия се появиха едва след като програмата беше завършила и през едногодишния последващ период по-късно."*

"През 6-месечния последващ период (проследяване) са намерени между-групови ефекти при измерване на 30-дневна употреба на алкохол, употреба на марихуана, употреба на няколко вида наркотици, както и обща употреба на наркотични вещества. В сравнение с момичетата в контролната група, момичетата, изложени на интернет-базирана интервенция, съобщават по-ниски нива на употреба на тези вещества."

Как се е отразила дейността на опосредстващите променливи, свързани с употребата на наркотични вещества в крайната целева група?

"Освен това, момичетата, получаващи интервенция, успяха да надминат момичетата в контролната група по нормативни убеждения и собствена ефикасност при последващия тест и през 6-месечния последващ период (проследяване), съответно."

Как се е отразила дейността на другите опосредстващи променливи в крайната целева група?

Обсъждането на ефектите трябва да бъде свързано с първоначалния теоретичен модел или допускания, от които са се ръководили планиращите, или с теоретичните конструкти, избрани от оценител, и с резултатите от други изследвания; в противен случай не би било възможно да бъдат "разпознати" и проучени опосредстващите променливи и тяхната връзка с демографските, културните и социално-икономическите характеристики на целевата група.

"Досега са установени значими разлики само за една опосредстваща променлива. Средните стойности за социална компетентност бяха значително по-високи в експерименталната група, отколкото в контролната група ($p < 0.05$)."

"Теоретичните модели показват, че момичетата са по-силно повлияни от семейните защитни фактори, докато момчетата са по-силно повлияни от училището или общностната среда. Сред момичетата самочувствието е силно зависимо от положителните отношения с родителите."

Как се е отразила дейността на целите в междинната целева група?

"Нашата кампания в масмедията имаше положително влияние върху междинните целеви групи (родители и учители): 80% казаха, че сега мислят повече за своята отговорност за децата и подрастващите; 6-7% казаха, че са научили много за употребата на наркотични вещества; и 45% казаха, че сега мислят повече за собствената си консумация на алкохол и тютюнопушене."

Различните подгрупи засегнати ли са по различен начин от дейността (например мъже/жени, възрастови групи, рискови групи и др.)?

Това е един от най-пренебрегваните въпроси през последните двадесет години на проучвания в областта на превенцията на употребата на наркотици, което доведе до неравнопоставеност по отношение на здравето и попречи на по-задълбоченото вникване в програмите за превенция и тяхното усъвършенстване.

"Резултатите показаха, че защитните фактори са се увеличили за класовете с висок социално-икономически статус (СИС), които получават ППП (Програма за пространствена превенция), и са намалели за класовете с нисък статус, които получават ППП. Резултатите за риска показаха увеличение по време на

ППП за класните стаи с шестокласници, като увеличаването на рисковите фактори е най-голямо за класните стаи с нисък СИС.”

”Като цяло, ефектът от превенцията е най-силен за тютюнопушенето, но е очевиден и за алкохола. Значителни взаимодействия по програмата, които показват диференциран ефект на програмата за мъжете и жените, са открити за цигарите и марихуаната, но не и за алкохола. Имаше незначителна тенденция подсказваща, че програмите са най-ефективни за азиатци и най-малко ефективни за хората от бялата раса.”

Обсъждане на резултатите от оценката на резултатите

Постигна ли дейността очакваните резултати?

Обсъждане на несъответствията между очакванията и резултатите чрез разглеждане на възможните причини за несъответствията и тяхното въздействие върху проучването. В този момент трябва да се очакват всякакви аргументи против това как са интерпретирани резултатите.

”Една от целите на интервенцията беше повишаване на → житейските умения. Понастоящем само една опосредстваща променлива се различава значително след теста - скалата за измерване на социална компетентност. (...) Заедно с по-ниското разпространение на тютюнопушенето в тази група, тя също е косвено потвърждение на теоретичното допускане, че подобряването на житейските умения е важна първична превантивна интервенция”.

Какви са най-важните и значими резултати? Сравнете ги с резултатите от други изследвания

”Подобен първичен превантивен ефект върху тютюнопушенето (а именно забавяне на посвещаването в тютюнопушенето) често е докладван в резултат на обучението за житейски умения.”

Сигурно ли е, че дейността е довела до тези резултати? Има ли някакви алтернативни обяснения за тях? Обявени ли са ограниченията за изследването?

Без да се отговори на тези въпроси винаги може да се хвърлят съмнения върху дейността. Изключително важно е, следователно, да се разгледа въпросът за причината и следствието.

”Тъй като ние не разполагахме с контролна група, не можехме да кажем със сигурност, че ефектът наистина е причинен от

нашата интервенция. Важно влияние, което следва да се вземе под внимание, е съзряването на участниците в течение на годината.

"Ограниченията на проучването трябва също да се разгледат. Тези ученици, чиито родители не са върнали формуляра за съгласие или са отказали съгласие, не може да се приеме, че са същите като тези ученици с по-отзивчиви родители. Основно поради нежеланието на училищните окръзи за прилагане на индивидуализирани процедури за откриване на употреба на наркотици (например СО тест), данните за употребата вероятно отразяват някаква степен на пристрастие в самооценката. Отпадането от шести до осми клас не е случайна, а е свързана с докладвана употреба на марихуана в шести клас. Въпреки че възлагането на интервенция за изпълнение в училищата да става произволно във всеки окръг, училищата направиха се самоопределиха като част от изследването. Всеки от тези фактори ограничава възможността за обобщаване на настоящите констатации."

Какво е обяснението за негативните резултати?

Може да бъде много обезкуражаващо, ако оценката на крайните резултати не показва очаквания резултат. Въпреки това, може да има редица обяснения за негативните резултати, като например недостатъци на самата дейност, нейното изпълнение (оценката на процеса може да бъде полезна в случая, за да се подчертаят съответните аспекти), пропуски в конструкцията, недостатъчно средства за измерване (някои биха могли да бъдат твърде нечувствителни), или може би външни проблеми извън контрола на дейността (пожар в училището, например). Каквито и да са причините за неочакваните резултати, винаги трябва да се намери обяснение за тях, за да се даде възможност да се направят заключения за бъдещето.

"Противно на очакванията ни нямаше никакъв ефект върху консумацията на алкохол. Това може да се дължи на факта, че разпространението на консумацията на алкохол е много ниско в тази възрастова група и затова е възможно ефектът да се появи по-късно. Затова второто проследяване ще се проведе след една година. Може също да се твърди, че темата за консумацията на алкохол е без значение за тази възрастова група."

"Има достатъчно доказателства в настоящия доклад за оценка в подкрепа на по-широкото разгръщане на тестването за наркотици. Макар нито един поток на доказателствата да не е достатъчен сам по себе си, за да се направи окончателна присъда за тестването за наркотици, комбинацията от различните доказателствени направления е недостатъчна да

подкрепи въвеждането на тестване за наркотици. (...) Процентът на положителните тестове е много малък. (...) Ограниченията в проекта на анализа на въздействието попречиха да се направят по-ясни заключения относно въздействието."

Има ли някакви други положителни или отрицателни непредвидени въздействия? Направени ли са по-обща препоръки на политиците?

Добавената стойност на оценката се състои също и в процеса на учене, развил се по време на процеса, който може да бъде върнат на политиците под формата на преки или непреки (по-обща въпроси) препоръки. Общите препоръки са насочени към подобряване на политиката и процесите на планиране, а конкретните предложения се отнасят за една програма или дейност.

"Междинните ефекти от политиките за контрол на тютюнопушенето в момента не са добре разбрани и документираны, (...) те включват, например: 1) лесен достъп на младите хора до тютюневи изделия; 2) брой на спонтанните покупки на тютюн; 3) процент от тютюневите компании, докладващи данните точно и навреме; 4) информираност на потребителите относно вредните последици за здравето от тютюневите изделия; и 5) видове консумирани тютюневи изделия."

"Налице е необходимост да се разбере по-добре икономическият контекст за регулиране на тютюневите изделия. Понастоящем ГД "Здравеопазване и защита на потребителите" разполага с много малко информация за ключовите индикатори на пазара. Тези индикатори включват надеждни данни за броя на производствените предприятия, броя на търговците на дребно или заетостта в сектора. Налага се настоящата оценка на въздействието да разчита основно на само-оценката на разходите от страна на промишлеността, като се има предвид липсата на такива данни за разходите на други места. Това води до определени последици, тъй като само-оценените данни за разходите, направени от промишлеността, са по-често надценени, отколкото обратното и е трудно да бъдат проверени самостоятелно. Поради това, разработването на независима експертиза на регулирания промишлен сектор ще бъде от съществено значение, за създаването на възможност за обективна оценка на последиците на текущото и бъдещото регулиране."

Какви предложения могат да бъдат направени за използването на подобни дейности в бъдеще?

Сега е моментът да погледнем към бъдещето. Трябва ли другите хора да копират тази дейност, и ако трябва, какви промени трябва да бъдат направени?

"Положителните крайни резултати оправдават осъществяване на прилагането на много по-широка основа. Въпреки това, следва да бъдат взети под внимание резултатите от процеса на оценка, а промените в структурата на обучението да бъдат направени в съответствие с коментарите на учителите."

"Ефективните програми бяха еднакво успешни за марихуана, алкохол и тютюн. Интерактивните програми бяха значително по-ефективни от неинтерактивните програми за намаляване на употребата на марихуана. Но от голямо значение е констатацията, че същите тези програми имаха сходни резултати за алкохол и тютюн (... 5). За тези, които планират превенцията, това означава, че не е необходимо употребата на марихуана да бъде разглеждана единствено от специално насочена към марихуаната програма. По-общите подходи, които включват също и алкохол и тютюн, може да се прилагат към подрастващите от 6 до 8 клас."

Какви предложения могат да се направят за оценките на резултатите в бъдеще за този вид превантивна дейност?

Опитът и предложенията на изпълнителите на дейността могат да бъдат от решаващо значение за другите **оценители*** и практикуващи специалисти. Те могат да извлекат полза от положителните резултати, но също така и от отрицателните, като избягват да правят същите грешки. В резултат, абсолютната честност е от съществено значение.

"Една от причините за липсата на положителни резултати може да бъде липсата на висококачествени инструменти за учениците на възраст от 10 до 12 години. Бъдещите изследвания трябва да се съсредоточат върху развитието и използването на чувствителни инструменти за тази възрастова група."

"Тези констатации предказаха някои важни последици. Първо, валидността на дългосрочните ефекти би могла да бъде застрашена от съзряването и историята. (...) Второ, по-строгите статистически методи, които контролират появата на объркани променливи, могат да предоставят по-малки, но по-точни разчети за размера на ефекта."

"В нашето проучване положителните очаквания към наркотичните вещества не промениха значително ефекта на програмата и за двата пола. Така стояха нещата и за индикатора на самочувствието, въпреки че данните в този

случай предполагаха различно модифициращо действие на самочувствието върху ефективността на програмата при двата пола, показващо, че момчетата с ниско самочувствие са имали най-малка полза от програмата. Различно въздействие при двата пола, свързано със самочувствието, не би било изненадващо, и трябва да бъде щателно изследвано в по-големи проучвания. В действителност, има някои доказателства, че липсата на самочувствие може да бъде по-силен рисков фактор за употребата на наркотици сред момчетата, отколкото сред момчетата."

ДЕСЕТА ГЛАВА

Десета глава

Съобщаване на резултатите

Разработване на комуникационен план

Кой трябва да знае?

Потенциалните ползватели включват финансиращи институции, политици, администратори, **целев групи*** на интервенцията, доставчици на услуги, обществени групи и медии.

"Ние сме направили нашата оценка достъпна за партньорите по проекта, властите и обществеността."

"Първо, ще информираме комисията за планиране, тъй като тя е основният потребител на информация. Ще отделим специално внимание на председателя на комисията, която има богат опит и е уважаван неформален лидер. Ние ще я информираме индивидуално преди провеждането на общото заседание на комисията и ще обсъдим потенциално противоречивите констатации."

Кога се съобщава информацията?

Ако искаме резултатите от оценката да са полезни, съгласуването във времето на доклада за оценката може да бъде от решаващо значение. Резултатите трябва да бъдат съобщени преди да е изминало твърде дълго време, тъй като е по-вероятно промените да се появят скоро след оценката и докато интервенцията е все още жива в паметта на хората.

"За да се поддържа непрекъснато подобряване на програмата през целия живот на Инициативата, оценяващият екип създаде три основни средства за осигуряване на обратна информация за непрекъснатото подобряване на програмата с течение на времето. Те включват: 1) средногодишни доклади за оценка, 2) доклади за оценка в края на годината, и 3) годишна 360 градусова обратна информация от получателите на помощ (...), т.е., на получателите на помощ е дадена възможност ежегодно да оценяват оценяващия екип и персонала на фондацията. В допълнение, на тях им бяха предоставени няколко междинни доклади за оценка и бяха осъществявани чести телефонни и електронни комуникации, предназначени да осигурят навременна обратна информация през цялата година."

От друга страна, резултатите не трябва да бъдат докладвани твърде рано. **Оценителите*** често са подложени на натиск да дадат "първо впечатление" за ефективността, но такива впечатления имат ограничено приложение, тъй като не са събрани достатъчно данни, за да се даде възможност за изказване на валидни заключения. Първите впечатления също така

обикновено означават, че "последните впечатления" ще останат незабелязани.

"Ще има два междинни доклада и един окончателен доклад за финансиращата институция. Учителите ще бъдат информирани за резултатите непрекъснато по време на заседанията, които се провеждат на всеки два месеца."

Каква информация ще заинтересува различните хора?

Посланието трябва да бъде съобразено с конкретната аудитория. Различните аудитории се нуждаят от различна информация. Екипът, например, вероятно ще бъде по-заинтересован от финансиращите институции да познава изпълнението в подробности. Последните може също така да са твърде заети, за да прочетат цял доклад и затова работното резюме да е по-важно за тях. Такова резюме трябва да съдържа кратък преглед на оценката, обяснение защо е направена оценка, както и основните констатации, изводи и препоръки.

"Ние ще проведем екипни дискусии с учителите като основна междинна целева група през целия период на процеса на оценка и непрекъснато ще подаваме обратно информацията, която получаваме. Основен потребител на оценката на крайните резултатите е финансиращата институция, която очаква подробен писмен доклад за констатациите в края на оценката."*

Кои форми на писмена комуникация трябва да бъдат използвани?

Целевата аудитория трябва да бъде идентифицирана и докладът да бъде написан така, че да отговори на нейните нужди, включително използването на нетехнически език и удобен за потребителя формат. Резултатите от оценките могат да бъдат съобщени в най-различни форми и чрез използване на различни медии (т.е. социални медии), които отново трябва да бъдат избрани в съответствие с релевантната аудитория. Примерите за писмена комуникация включват самия доклад за оценка, работното резюме, паметни записки, съобщения за пресата, статии в научни списания или вестници, плакати и листовки.

"Ние ще изготвим изследователски доклад, за да бъде разпространяван в училищата и други обществени и частни агенции, работещи в областта на младежките проблеми и тяхната превенция."

Кои форми на устната комуникация трябва да бъдат използвани?

Докладът не е всичко. В действителност, много констатации могат най-добре да се разпространяват чрез лични дискусии, късометражни филми,

презентации на конференции или публични изслушвания, програмни или институционални сайтове и медийни изяви.

"Резултатите от програмата ще бъдат представени на конференцията на Националната асоциация по наркомании, както и по време на Европейската седмица за превенция на наркотиците."

ТРЕТА ЧАСТ

Речник

Трета част

Речник

Базирана на теорията оценка разглежда условията за изпълнението на програмата и механизмите, които посредничат между процесите и крайните резултати, като средство да се разбере кога и как работят програмите (Weiss, 1997a, 1997b).

Бариири Финансовото състояние, екипът, политиката, административните трудности и много други условия могат да попречат на оценката на превантивната дейност. Бариирите могат да включват загуба на финансиране, негативни нагласи на екипа, решение да не се публикува доклада за оценка или отказ на училището да позволи проучване на своите ученици.

Валидност, надеждност и обективност са важни индикатори за качеството на инструмента. Преценките за валидност отговорят на въпроса дали инструментът наистина измерва това, което искаме да знаем и дали е подходящ.

Въпросник Въпросникът е списък с въпроси, отговорите на които могат да бъдат систематично оценени. В зависимост от начина на отговаряне, въпросниците могат да са с отворени отговори (когато респондентите трябва да формулират отговорите сами) или със затворени отговори (когато те трябва да избират между няколко възможни отговора).

Експозиция Измерва през какво количество дейност всъщност е преминала целевата група. Това включва броя и продължителността на дейностните сесии, както и използваните материали. Степента на експозиция също се отнася до нивата на участие и дали участниците всъщност са достигнати от дейността.

Жизнени умения Дават възможност на хората да се справят ефективно с изискванията и предизвикателствата на ежедневието чрез обучение за адаптивно и позитивно поведение. Тези умения повишават индивидуалната компетентност, намаляват податливостта към употреба на наркотици и подобряват здравето и благосъстоянието на децата и юношите. Следните житейски умения често са цел на превантивната интервенция: вземане на решения, решаване на проблеми; творческо мислене, критично мислене, ефективна комуникация, умения за междуличностно общуване; самосъзнание; съпричастие; справяне с емоциите, справяне със стреса; и устойчивост.

Заинтересовани страни Заинтересованите страни включват, но не се ограничават до екипа на програмата, ползвателите на програмата, вземащите решения и оценителите.

Защитни фактори са персоналните или обществените условия, за които е прието, че намаляват вероятността - в този случай - от употребата на наркотични вещества. Следователно, те са огледален образ на рисковите фактори. Те могат да променят или дори да обърнат посоката на

предикторите на негативни развития и дават възможност на хората да се справят с негативните събития в живота. Индивидуалните защитни фактори, които са системно идентифицирани в литературата, включват социална компетентност, умения за решаване на проблемите, самостоятелност и лична ефикасност, чувство за цел и управление на бъдещето. Примери за защитни фактори в рамките на семейството са грижовност и подкрепа, определяне на границата, силно внимание към децата и насърчаване на участието на децата и включването им. По-общите защитни фактори включват успех в училище и силни връзки с про-социалните институции.

Знания за употребата на наркотични вещества Това се отнася до фактическите знания за употребата на наркотични вещества, които притежават участниците. Понякога се приема, че липсата на знания оставя хората изложени на рисковете, свързани с употребата на наркотични вещества, но това е спорен въпрос, тъй като осведомеността за значимите факти и по-доброто познаване на въздействието на наркотичните вещества понякога може да доведе до увеличаване на експериментирането с нови незаконни наркотици. Любопитството, експериментирането или желанието за поемане на рискове са първите фактори, които привличат много хора да опитат незаконни наркотици. Знанията за употребата на наркотични вещества не може да се разглеждат като опосредстваша променлива или меродавен индикатор за оценка на крайните резултати.

Използване на оценката Инструменталното използване на оценката (като средство) включва предоставяне на информация за вземането на решения и подобряване на програмите, както и пряко приложение на резултатите от оценката. Констатациите на оценката водят до незабавни и конкретни действия, като например промяна на предоставянето на услугата, разширяване на програмата. *Концептуалното използване* на оценката включва използване на резултатите от оценката за обща просвета, осъществяване на по-общо обучение в резултат на оценката и трансфер на знания към други дейности. На последно място, *символичното използване на оценката* включва използването на резултатите от оценката за узаконяване и поддържане на предварително определени позиции. Това е политически инструмент за узаконяване на някои решения или практики.

Индикатор е измерител, който отразява конкретен проблем или състояние. Индикаторите се използват да заместят цел или понятие, които не могат да бъдат директно измерени или които ще бъдат наблюдавани единствено в бъдеще. Изборът на подходящи индикатори трябва да се основава на литературата, теориите или предишни изследвания. Индикаторите се използват за измерване на качеството на изпълнение или крайния резултат от дейността.

Инструменти за наблюдение се използват за оценка на конкретна ситуация или състояние. В случай на оценка на превенция, наблюдението обикновено се използва за измерване на изпълнението на дадена дейност, особено на нейната прецизност. То се използва като единствен източник на информация или като допълнителен източник за валидиране на други мерки за изпълнение. Наблюдение от страна на персонала за научни изследвания

или от страна на независими наблюдатели се счита за най-обективното измерване. То може да се проведе чрез подробно описание (наратив) или чрез използване на стандартизирани структурирани въпроси или рейтингови схеми.

Инструменти Отнасят се до всички методи, използвани за събиране на информация за целевата група, оценката, и така нататък. Най-широко използваните инструменти при оценяването са въпросниците за самооценка, тестове, рейтинги, интервюта и инструменти за наблюдение. Препоръчително е да се използват инструменти с добре обосновани обективност, валидност и надеждност. Приложимостта на инструментите трябва да бъде предварително изпитана преди те да бъдат използвани в по-широк мащаб.

Интервю В оценъчните научни изследвания интервюта се използват за оценка на данните за процеса на изпълнение и за крайния резултат. Интервюта могат да се различават по степента си на стандартизация (структурирани, полу-структурирани или неструктурирани интервюта), вида на контакта (лице в лице, по телефона или писмено) или броя на хората, интервюирани в едно и също време (индивидуални или групи).

Качествен подход Качественият подход към оценката се стреми да разбере дадена програма или конкретни аспекти от нея като едно цяло. Вместо навлизане в проучването с предварително съществуващ набор от очаквания за изследването или измерване на процесите и крайните резултати (количествен подход), акцентът се поставя върху подробното описание и по-задълбоченото разбиране като резултат от пряк контакт и опит с програмата и нейните участници. Качествените техники разчитат на наблюдение, интервюта, казуси и други начини на теренна работа. Този подход може да бъде подходящ за самостоятелно прилагане или в комбинация с количествени подходи, например, когато дадена програма подчертава индивидуализираните крайни резултати, когато е налице загриженост за качеството на програмата, или когато целите на програмата са по-скоро неясни. Качествените данни не могат лесно да бъдат обобщени в цифрово изражение, но те могат да бъдат трансформирани в количествени данни.

Качество на данните Качеството на данните определя как ще протече оценката и какви статистически процедури могат да бъдат използвани. Тези статистически процедури са групирани като "скали". Най-примитивната скала е "номиналната". При номиналната скала обекти и събития са класифицирани просто като мъж/жена, пушач/непушач, и така нататък. Номиналните данни могат да бъдат анализирани чрез техники като Хи-квадрат тест. Следващото ниво е Ординалната скала, която подрежда обекти и явления (например 1 = много слабо, 2 = слабо, 3 = добро, 4 = много добро). Но в Ординалната скала не е възможно събиране, изваждане, умножение или деление на числата. Следователно, мярката за основната тенденция в ординалните данни е например по-скоро методът, отколкото средната стойност. Ординалните данни могат да бъдат анализирани чрез техники като U тест на Ман-Уитни или знаково-ранговия тест на Уилкоксон.

Следващото ниво е "интервалната скала". Интервалната скала определя колко далеч един от друг са резултатите, защото всяка единица на скалата е с фиксиран размер (като например градусите по Целзий). Интервалните данни могат да бъдат анализирани от Т-тест или чрез дисперсионен анализ. Най-високото ниво е "относителната скала". Тя се използва за измерване на разликите между значенията на количествени признаци, за които съществува естествено нулево значение например ръст, тегло. Данните в социалните науки са най-често от номинално или ординално ниво, понякога от интервално ниво и почти никога от относително ниво.

Качество на изпълнението на дейността Качеството на изпълнението се отнася за това как участниците или практикуващите специалисти класират дейността и нейното качество. Индикаторите, свързани с възприемането на дейността, може да включват приемането на съдържанието ѝ, степента на идентификация със съдържанието ѝ или достоверността на това съдържание, удовлетвореността от дейността, личната изгода и значимост по отношение на проблема. Индикаторите, които се отнасят до възприемането на качеството на дейността, могат да включват убедителността на практикуващите специалисти, мотивацията им, както и взаимодействието между практикуващите специалисти и участниците.

Количествен подход Количествените данни са наблюдения, които лесно могат да бъдат представени с цифри, например отговори на структурирани въпросници. Количествените подходи за оценка предимно се занимават с измерване на краен брой конкретни крайни резултати. Акцентът е върху измерване, обобщаване, агрегиране и сравняване на измерванията и извличане на смисъла от количествените анализи. Техники, които често се използват в количествените подходи, са експерименталните проекти и използването на контролни групи. Те са особено важни, когато основната цел на оценката е да се установи ефективността на програмата (качествен подход).

Контролна група е група от хора, които не участват в превантивната дейност, която е подложена на оценка. Вместо това, тази група или не получава никаква дейност, или получава такава, която не е свързана с превантивната интервенция.

Крайна целева група е групата от хора, които в крайна сметка ще имат полза от дейността. Тези хора могат да бъдат преки адресати на дейността или косвени адресати чрез междинната целева група. За определянето на крайната целева група могат да бъдат използвани две понятия: население в риск, както и население в нужда. Първото понятие обхваща сегмента от населението с висока степен на вероятност от развитие на поведение на употреба на наркотични вещества (например деца от семейства, деца с наркозависими родители или братя и сестри). За разлика от него, терминът "население в нужда" определя целевата популация като единица със специфични характеристики (например всички петокласници).

Културни навици В този контекст, културни навици са поведението на употреба на наркотични вещества, повлияни от културни или социални норми на конкретно общество. Примерите включват консумацията на вино

по време на хранене в Южна Европа или консумацията на бира след работа в Германия. Културните навици определят дали ще се използват или няма да се използват наркотици в социални ситуации, размера и честотата на консумация и могат да повлияят на възприемането на поведението на употреба на наркотици. Една от целите на превантивната дейност би могла да бъде промяната на тези културни навици, за да станат по-привлекателни алтернативите без наркотици.

Междинна целева група е група от хора, обект на дейността, които играят посредническа роля. Надеждите са, че те ще бъдат в състояние да повлияят на поведението на употреба на наркотични вещества на крайната целева група в бъдеще чрез предаване на съдържанието на дейността. Подходите, насочени към мултипликация, подходите за сравнение с подобна група и семейно-ориентираните подходи имат за адресат междинната целева група.

Механизми Реалистичната оценка се стреми чрез разбиране на действието на механизмите да узнае защо една програма работи. Понятието "механизъм" се отнася до изборите и възможностите, които водят до постоянни модели на социално поведение. Те генерират тези модели на поведение, които се считат за социални проблеми и които са основната причина за осъществяването на "социални програми". (Pawson и Tilley, 1997 г.).

Мониторинг Непрекъсната функция, която използва систематичното събиране на данни по определени индикатори с цел предоставяне на ръководството и основните заинтересовани страни на интервенция в процес на осъществяване на информация за степента на напредъка и постигането на целите, както и напредъка в използването на отпускнатите средства (ОИСП, Речник 2002 г.).

Наблюдател Наблюдателят присъства по време на превантивно-интервенционната дейност, за да чуе и види вербалното и невербалното поведение и взаимодействие на участниците и организаторите на проекти. За разлика от ежедневно наблюдение емпиричното наблюдение изисква план, който определя точно кои поведения ще бъдат наблюдавани, дали тълкуването на наблюдението е позволено, и къде, кога и как наблюдението се извършва и записва. Наблюдателят трябва да бъде въведен в концепцията на конкретната превантивна дейност с цел по-добре да разбере смисъла на наблюдението, без да се обяснява конкретната хипотеза за оценка, за да се избегне пристрастност от страна на наблюдателя. Освен това, наблюдателите трябва да бъдат обучавани как да използват инструментите за наблюдение.

Нагласи към наркотиците включват всички мнения, убеждения и норми, които хората имат по отношение на наркотиците. Примерите включват "пиенето на алкохол кара хората да се държат като глупаци", "хората, които употребяват канабис, са забавляват повече", и така нататък. Нагласите към наркотиците са опосредствани променливи и често се използват като индикатори в оценката на резултатите, въпреки че не винаги може да бъде намерена причинно-следствена връзка с поведението на употреба на наркотици. Счита се, обаче, че позитивните нагласи към наркотиците, водят

до нарастване на поведението на употреба на наркотици, докато негативните нагласи намаляват такова поведение.

Надеждност, валидност и обективност са важни индикатори за качеството на инструмента. Надеждността на един инструмент се определя от това до каква степен ще се получат идентични резултати или стойности при многократно събиране на данни от едни и същи субекти. Класациите за надеждност показват дали инструментът дава постоянни резултати. Ефектът от липсата на надеждност е разводняването или прикриването на истинските разлики, когато те съществуват. Ако, например, крайният резултат от ефективна намеса се измерва с ненадежден инструмент, той може да изглежда по-малко ефективен, отколкото е в действителност и обратното.

Намерение за употреба на наркотици Опосредстваща променлива, която често се използва като индикатор за оценката на крайните резултати. Тя се занимава с това дали дадено лице смята, че ще употребява наркотици в бъдеще. Тя е особено полезна за програмите за първична превенция, които са насочени към малки деца, когато няма смисъл да се пита дали те вече са използвали наркотици.

Начин на живот Отнася се до специфични нагласи към наркотиците сред определени групи и в конкретни социални условия или заобикаляща среда. Денс сцената е пример за начин на живот, когато ходенето по клубове се свързва с употребата на синтетични наркотици. Превантивната дейност може да приеме за една от своите цели промяната на начина на живот.

Неочаквани промени в изпълнението на програмата или оценката са промени или отклонения от плана на програмата, които не са планирани и не са предвидени. Те могат да имат отрицателни последици (отказ за приемане на програмата, областни промени в училищата, бюджетни съкращения и др.). Но те могат да бъдат и положителни, като например неочаквано високи нива на участие и допълнителни спонсори.

Норми са неписаните правила на поведение, които са познавателно представени като убеждения или мнения. В контекста на употребата на наркотични вещества, нормативните убеждения се идентифицират в емпиричните изследвания като силни опосредстващи променливи за инициране на поведение на употреба на наркотични вещества. Една от целите на превантивната интервенция може да бъде оказването на въздействие или промяна на нормативните убеждения.

Обективност Заедно с надеждността и валидността, обективността е важен показател за качеството на даден инструмент. Тя се отнася до факта, че резултатите, получени от инструмента, трябва да бъдат независими от лицето, измерващо данните - различните хора, които използват същия инструмент, трябва да постигнат едни и същи резултати.

Опосредстващи променливи Смята се, че са свързани с поведението на употреба на наркотични вещества чрез насърчаването на промените в него, породени от превантивната дейност. Съществуват два вида опосредстващи променливи: 1) опосредстващи променливи, които са пряко свързани с

употребата и търсенето на наркотични вещества, като например нагласите към наркотиците, намерението за употреба на наркотици; 2) опосредстващи променливи, които са косвено свързани с употребата на наркотични вещества (както от страна на търсенето, така и от страна на предлагането), като например жизнени умения, рискови фактори, защитни фактори, структурни промени, начин на живот, културни навици и проблемно поведение, наличие на наркотици и цени на наркотиците.

Отклонение са всички видове непланирани и често незабелязвани промени, които настъпват по време на процеса на събиране на данни, и които могат да накърнят резултатите от оценката. Пример за отклонение е размерът на участие само на определени подгрупи на целевата група в дейността (само силно мотивирани деца, например). Такава проба е "изкривена" и резултатите могат да бъдат невалидни. Отклонение може да има и при отпадане и логически грешки в проекта на оценката.

Отпадане е процес на намаляване на ефективността на превантивната дейност. Проучването на отпадналите е от решаващо значение за средно-срочните и дългосрочните превантивни дейности. Отпадналият е участник в дейността, който е взел участие в първоначалното събиране / първоначалните събирания на данни, но който не е останал в извадката за цялото времетраене на дейността или събирането на данни. Големият брой на отпадналите може да застраши валидността на резултатите чрез изграждане на пристрастност. Отпадналите могат да създадат и проблеми за статистическия анализ чрез намаляване на размера на извадката.

Отчетност е задължението на участниците във въвеждането или изпълнението на публична дейност да предоставят на политическите власти и широката общественост информация и обяснения за очакваните и действителните резултати от дейността с оглед на правилното използване на публичните ресурси (взето от речника на Европейската комисия, Генерална дирекция "Регионална политика" Inforegion "Evalsed").

Оценител е лицето, което действа като оценител. То трябва да бъде запознато с планирането на оценката, методологията за социални изследвания, статистическите проекти и свързаните с тях проблеми. Оценителят трябва да има достатъчно познания, за да може да анализира данните, събрани по време на изпълнението на дейността, и трябва да бъде запознат с конкретните компютърни пакети (като например SPSS, SAS). Тъй като системната оценка се основава на изследвания в областта на социалните науки, много специалисти по оценка също имат основно обучение в областта на социалните науки. Налице са два основни модела за отношенията на оценителя с организацията, която извършва дейността - той може да извърши "вътрешна оценка" (когато е част от изпълняващата организация) или "външна оценка" (когато работи за изследователски институт, консултантска фирма или университет). И двата варианта имат своите плюсове и минуси. Тъй като вътрешните оценители имат по-добър достъп до екипа и администрацията на програмата, те могат да бъдат по-добре запознати с дейността от външния оценител. Много информация, която се получава неофициално, няма да бъде на разположение на

външния оценител. Добре познатият и надежден вътрешен оценител обикновено намира екипа по-склонен да отделя време за оценката, да признава наличието на проблеми и да споделя поверителни неща. Резултатите от оценката могат да се подават обратно към екипа на проекта по-лесно и по-неформално. Ясен недостатък на вътрешните оценители може да бъде липсата на обективност, налагана, на първо място, от зависимостта им от организацията, и на второ място, от техните лични отношения с екипа на програмата. И вътрешните, и външните оценители могат да изпълняват и трите вида оценки - планиране, процес и резултат. Въпреки това, някои ситуации са по-подходящи за един или друг вид оценители. Може би е по-подходящо оценката на планирането и процеса да бъде извършена от вътрешен оценител, докато оценката на резултатите може би е по-добре да бъде извършена от външен оценител.

Оценка е систематичното прилагане на научни методи за оценяване на проекта, изпълнението, подобряването или крайните резултати от дейността. Терминът "дейност" може да включва всяко организирано действие, като медийни кампании, предоставяне на услуги, образователни услуги, публични политики, изследователски проекти и др.

Оценка на потребностите (или анализ на потребностите) е систематичната оценка на възприеманите явление и целесъобразността на предлаганата дейност. Оценката на потребностите е от съществено значение, за да се избегне неправилната преценка на размера и характера на конкретен проблем, а от там и на необходимостта от конкретна интервенция. За оценка на потребностите могат да бъдат използвани различни техники. "Подходът на ключовия информатор" включва идентифициране, подбор и консултиране с експерти, работещи в дадената област. Ценността на тази техника е, че спомага да се добие широко впечатление за потребностите и необходимите услуги за целевата група. Ограничеността на подхода се състои в това, че това впечатление може да се основава на предварително съществуващи предразсъдъци на експертите или предубедена информация. Поради това, добра стратегия да се изготви структура на въпросите, която да се използва за всички експерти. Това ще позволи отговорите, дадени от различни експерти, да бъдат сравнени. Въпросите трябва да са насочени към специфична и конкретна информация (кой, къде, какво и как) като още една проверка срещу тенденциозната информация. "Подходът на общността форум" се основава на открито събрание на членовете на общността. Той може да се използва за събиране на информация за разпространението и честотата на даден проблем и за характеристиките на целевата популация. Както и при подхода на ключовия информатор, и тук има възможност за тенденциозна информация, поради занижено представителство или повишено представителство на лицата, които са засегнати от този проблем в рамките на общността форум. Най-добри резултати могат да се получат, ако оценителят се позовава на профила на общността. И в този случай е полезно да се задават конкретни въпроси, за да се гарантира валидността на информацията. "Подходът чрез процент на обхванати лица, които са на лечение оценява целевата популация чрез анализ на опита на подобна превантивна дейност в друго населено място. Допускането, залегнало в основата на този подход е, че

характеристиките и размера на двете групи са подобни. "Индикаторният подход" оценява целевата популация въз основа на епидемиологични данни от националните статистически източници. Тези статистически данни обикновено се генерират от различни правителствени агенции. Често данните на разположение се отнасят за населението на градовете (големи и малки) и окръзите. И накрая, специално поръчаните проучвания за оценка на естеството и степента на проблема са сред най-прекия и често най-точен начин на оценка на необходимостта от дейност.

Поведение на употреба на наркотични вещества Отнася се до консумацията на вещества. Поведението на употреба на наркотични вещества може да бъде описано по отношение на използваните вещества (алкохол, хероин, кокаин, канабис и т.н.), начините на употреба (случайна употреба, редовна употреба, употреба при определен повод, разстройства, причинени от употребата на наркотични вещества, пристрастяваща употреба и др.) и честотата на употреба.

Покритие означава степента, до която дейността достига до предвидената за нея целева група. То може да се определи като съотношението на броя на действителните участници и броя на планираните участници, като ниското покритие може да увеличи отклонението.

Последователност – това е един от аспектите при реализиране на дейността, който е свързан с придържането към даден модел и същевременно неговото подобряване в процеса на работа. Обикновено измерва дали дадена програма е въведена по-скоро в експерименталната група, отколкото в контролната група и дали двете групи спазват съответните експериментални условия. Индикаторите за спазване в експерименталната група може да включват дали програмата е проведена достатъчно стриктно, за да се заключи, че е била изпълнена, или дали програмата е продължила достатъчно дълго, за да може да бъде забелязана от целевата група.

Превантивна дейност е описанието на дейност, която се извършва, за да се предотврати поведението на употреба на наркотични вещества. Превантивните дейности могат да бъдат реализирани в различни условия и с различни методи и съдържание. Продължителността им може да варира между еднократни действия и дългосрочни проекти, осъществявани за няколко месеца или по-дълъг период от време.

Предварителен и последващ тест Пред- и след-тестовият проект е прост начин за планиране на оценката на крайния резултат без предимствата на контролната група. В този проект се измерват само хората, които получават интервенция. Те се тестват (например, за знания, нагласи и намерения) преди и след интервенцията. Разликите между двете измервания се проверяват за статистическа значимост. Предимството на този проект е неговата простота и фактът, че не отнема много време. Основен недостатък е, че без контролна група не е ясно дали резултатите наистина се дължат на интервенцията или на някои други намесващи се фактори.

Преоткриване Това е аспект на изпълнението заедно със спазването и прецизността. Преоткриването се отнася до промени в съдържанието на програмите и изпълнението от първоначално разработения стандарт. То се различава от липсата на спазване с това, че включва съзнателни и планирани промени, които са били инициирани с цел повишаване на ефективността на програмата (за разлика от липсата на приемане, отказ за съдействие или непланирана промяна). Преоткриването е особено важно, когато ефектът от програмата може да бъде подсилен чрез адаптиране на съдържанието ѝ към определени среди или популации.

Прецизност Заедно със спазването и преоткриването, прецизността е един от аспектите на изпълнението на програмата. Прецизността измерва дали програмата е осъществена както е била изготвена първоначално – т.е. доколко точно е изпълнен планът. Тя може да бъде измерена чрез субективната преценка на оценителя или чрез по-обективно документираните процедури, като например дали е проведен необходимият брой програмни сесии.

Проблемно поведение Някои проблемни поведения могат да се считат за рискови фактори за употребата на наркотици. Те могат да включват неподходящо срамежливо или агресивно поведение, лъжа, кражба, мързел, тревожност и така нататък.

Програма Общият брой координирани дейности или интервенции. Програмата е насочена към постигането на общите цели, свързани с наркотиците.

Програмна теория Теорията на програмата обяснява как планиращите и другите заинтересовани страни очакват дейността да постигне своята цел. Описанието на този често имплицитен набор от допускания ни позволява да разберем какво се изпълнява и защо (или защо не се изпълнява). Програмната теория представлява хипотеза, която може да бъде тествана и доразвита (Chen, Rossi, 1987 г.). Това е изграждането на реалистичен и разумен модел за това как една програма трябва да работи (Bickman, 1987 г.). Това е набор от предложения по отношение на това, което се случва в черната кутия по време на трансформацията на входящия продукт в изходящ продукт, т.е. как една лоша ситуация се трансформира в по-добра чрез третиране (Lipsey, 1993 г.). Това е процес, за който се предполага, че програмните компоненти влияят върху крайните резултати и условията, при които се смята, че тези процеси работят (Donaldson, 2001 г.).

Проект "Доза-резултат" В някои случаи с участието на проект с една група може да бъде проектирано вътрешно сравнение. Оценката може да сравни участниците, получили голямо количество от услугата ("високи дози"), с тези, които са получили по-малко количество. Допуска се, че ако интервенцията прави добро, тогава повече дейността ще направи повече добро. Оценителят оценява дали получателите на високи дози получават по-добри крайни резултати (Weiss, 1997a, 1997b).

Проект на контролната група (или "експериментален проект") е сравняване на данните, получени от контролната група, с резултатите от

експерименталната група с цел идентифициране на някакви различия в променливите, които се предполага, че ще бъдат променени от дейността. Има два вида проекти на контролната група: "истинският" експериментален проект; и квази-експерименталният проект. В рамките на първия, участниците са разпределени на случаен принцип в групи. За да се гарантира случайното разпределение всяко лице или всяка група от хора в целевата популация трябва да имат еднакъв шанс да бъдат избрани за експерименталната или контролната група. Това се счита за оптимален подход, защото той избягва систематичните различия (например селективен ефект, отклонение) между групите и увеличава валидността на крайните резултати. Но той е скъп и в оценката на превантивните дейности рандомизацията рядко се прилага. Вместо това, има тенденция за използване на квази-експериментални модели, при които хората са причислени към групи чрез други процедури, като например съчетаване (когато е избрана контролна група, която най-много прилича на експерименталната група).

Проект Това е план, който показва, колко често, кога и от кого ще бъде събрана информация по време на процеса на оценка. Добрият проект е от съществено значение, ако резултатите от оценката ще бъдат използвани в бъдеще. Проектът с най-малко една експериментална група и една контролна група е известен като проект на контролната група; проектът на времевата серия използва само една експериментална група, но най-малко три събирания на данни; а проектите, които не използват контролна група или анализ на времевата серия, са пред-тестови и след-тестови проекти.

Различните гледни точки за потребностите Потенциално специалистите, политиките и целевите групи имат различни гледни точки за това какво представлява дадения проблем. Това, което изглежда като проблем в една група, може да не бъде възприемано като такъв в друга група. Научните изследвания очевидно не могат да решат въпроса коя гледна точка е "правилната", но могат да премахнат конфликтите, които биха могли да възникнат от подхождането към явлението "наркотици" от различни гледни точки. В част от оценката на планирането може да се включи оценка на потребностите от няколко гледни точки, които могат да участват в дейността.

Разпространение е броят на случаите с определено състояние или характеристика сред населението на дадена географска област в определен момент (например брой на хората, които са вземали канабис през последната година).

Реализъм Подход към оценката и научните изследвания, който се основава на философията на науката, която се занимава с проблемите и явленията на "реалния свят", но вярва, че те не могат само да бъдат наблюдавани. Той се стреми да отвори черната кутия в рамките на програми и политики, за да се разкрият механизмите, които обясняват това, което носи промяна. Това се постига чрез ситуиране на тези механизми в контекст и приписване на ключ за различните контексти към това, което задвижва механизмите или не ги задвижва. Различните механизми влизат в действие в различни

контексти, именно поради което различните програми или политически инструменти работят в някои ситуации, но не и в други.

Рискови фактори са персонални или обществени условия, за които е прието, че увеличават вероятността - в този случай - от употребата на наркотични вещества. Следователно те са огледален образ на защитните фактори. Данните сочат, че деца, които са социално некомпетентни и агресивни, са изложени на по-голям риск от развитие на проблеми с наркотиците, отколкото тези, които са по-добре интегрирани. Редица проучвания са показали, че антисоциалното поведение, като например агресията, може да предскаже още в първи клас - ранно започване на употребата на наркотични вещества, а по-късно нарушения поради употребата на наркотични вещества. В литературата се прави разграничение между рискови фактори в ранното детство (като липса на социална компетентност, липса на социална подкрепа в семейството), рискови фактори в късното детство (липса на умения за решаване на проблемите, вредни семейни норми, липса на самочувствие) и рискови фактори в юношеството (негативно влияние на връстниците, намалено самочувствие поради юношеството).

Селективни ефекти Намаляват представителния характер на извадката. Те могат да се отнасят за факта, че участниците, които могат да бъдат достигнати най-лесно, е и най-вероятно да се променят. Проектите, които разчитат на доброволно сътрудничество поради това са най-често засегнати от селективните ефекти. (Виж също "отклонение").

Серийно-времени проект Това е едно от разширенията на проектите с една група, които удължават оценката както назад, така и напред във времето. Този проект включва серия от измервания на ключови резултати на периодични интервали преди и след времетраенето на програмата. Той позволява на оценителя да отговори на въпроси като: "Състоянието било ли е стабилно през периода от време преди началото на програмата, влошило ли се е или се е подобрило и без дейността?" (Weiss, 2007 г.).

Статистически методи В зависимост от вида на данните трябва да бъдат следвани различни статистически процедури, когато се правят групови сравнения. Примерите за процедури за групово сравнение на две променливи включват Хи-квадрат тест, Т-тест и дисперсионен анализ (ANOVA). Процедурите за повече от две зависими променливи се наричат "многовариантни сравнения". Пример за това е многовариантният дисперсионен анализ. За анализа на повтарящите се мерки (например преди и след-тестово) трябва да се използват статистически процедури, които са подходящи за зависими извадки. Това изключва Хи-квадрат тестовете.

За да се сравнят данните за крайните резултати с обработваните данни трябва да се използва "регресионен анализ". Тази процедура определя, например, дали и до каква степен ефектът от интервенцията се дължи на начина, по който тя е била изпълнена.

- **Дисперсионен анализ ANOVA** се използва за изследване на различията в средствата на две или повече независими групи, като

се анализира колко малка е вероятността за наблюдаване на някаква разлика в набор от случайни извадки от една единствена популация.

- **Хи-квадрат тест** Използва се за сравняване на данните от две или повече различни групи. Може да се използва за категорийните променливи като пол (за разлика от непрекъснатите променливи като възраст). Тестът преобразува променливата в категории и изчислява Хи-квадрат статистика. Изчислената по този начин статистика дава информация дали групите са сравними или значително се различават.
- **T-тест** Проверява дали средната стойност на променливата за лицата в една група се различава значително от тази на контролната група. Може да се използва както за извадки, които са независими една от друга, така и за извадки, които са зависими една от друга.

Структурни промени Структурният подход има за цел да промени околната среда, включително и социалната среда, така че хората да са по-склонни да се държат по желанието начин. Структурните подходи включват проекти, които са насочени към решаването на социални проблеми, свързани с употребата на наркотици, консултативни центрове за партньорски проблеми и алтернативите без наркотици като младежки центрове и спортни съоръжения.

Съзнателни промени Умишлено инициирани промени с цел подобряване на дейността или оценката.

Теория на действието Всички допускания, направени от финансиращите органи, планиращите и мениджърите с цел да обяснят как публичната интервенция ще доведе до желаните ефект и ще постигне своите цели. Теорията на действието се състои от причинно-следствени отношения, свързващи крайните резултати, междинните резултати и въздействието. Тя често е имплицитна или поне частично имплицитна. Оценката помага да се изяснят и тестват тези допускания и теории.

Теория на промяната Могат да се разграничат два вида теории, които имат значение за подобряване на здравеопазването и интервенцията за превенция на употребата на наркотици: обяснителната теория и теорията на промяната. Обяснителната теория хвърля светлина върху естеството на проблема и помага за идентифициране на набора от фактори, които дейностите могат да се опитат да променят. За разлика от нея, теорията на промяната предоставя информация с цел разработването и прилагането на дейностните стратегии. Без пълна, рационална оценка на проблема и възможните решения, дейностите може лесно да бъдат насочени към решаването на грешни или неподходящи променливи или справяне само с част от комбинацията от променливи, необходими за постигането на желаните ефект. Теорията осигурява основата, за да се прецени дали са налице всички необходими елементи на програмата. Например, една

програма, предназначена за насърчаване на определено поведение, като употребата на презервативи, не може да се очаква да успее, ако не разглежда познатите детерминанти на това поведение. Предоставянето на младите хора на информация за презервативите ще има малък ефект, ако те нямат умения за получаване и използване на презервативи, ако не могат да бъдат по-настоятелни и да убедят партньора си да използва презерватив, ако нямат презервативи на разположение, и т.н. (Национален раков институт, 1997 г.).

Целева група Целевата група е група от хора, домакинства, организации, общности или всяка друга единица, която може да бъде идентифицирана, и към която е насочена превантивната дейност. Могат да бъдат идентифицирани два вида целеви групи: крайни целеви групи и междинни целеви групи. Внимателният анализ и оценката на размера и характера на целевата група са решаващи предпоставки при документирането на необходимостта от превантивна дейност. Тя също така повишава качеството и ефективността на проекта.

Цели Това са конкретни и измерими определения по отношение на желания краен резултат на превантивната дейност. За целите на оценката, при формулирането на целите трябва да се посочат променливите, които следва да се променят, и да се създадат измерими критерии за успех. Дейностите по програмата трябва да се свържат с целите, а целите с планираните крайни резултати чрез правдоподобно допускане, което може да бъде проверено. Докато неясните цели не са формулират в конкретни цели, няма да бъде възможно да се осъществи интервенцията или да се оцени нейната ефективност.

Честота Определя се като броят на новите случаи, показващи конкретно явление, възникващо в определен географски район в течение на определен период от време.

Библиография

Изброените по-долу публикации не представляват цялостен преглед на литературата в областта на оценката. Това са по-скоро статиите и книгите, които бяха полезни източници при изготвянето на настоящите насоки. Тези, които са отбелязани със звездичка (*), се считат за особено полезни при извършването на оценка за подобряване на методологичните основи.

*Chen, H.T., Rossi, P. (1987), 'The theory-driven approach to validity', *Evaluation and Programme Planning*, Volume 10, pp. 95–103.

Center for Substance Abuse Prevention (CSAP) (2002), 'Making prevention effective for adolescent boys and girls: Gender differences in substance use and prevention', *Monograph Series No 4*, Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) www.samhsa.gov

Davidson, E.J. (2000), 'Ascertain causality in theory based evaluation', *New Direction for Evaluation*, Volume 87, pp. 17–26.

Donaldson, S.I. (2001), 'Mediator and moderator analysis in program development', in S. Sussman (Ed.), *Handbook of program development for health behavior research and practice*, pp. 470–496, Newbury Park, CA: Sage.

Donaldson, S.I., Gooler, L.E. (2003), 'Theory-driven evaluation in action: lessons from a \$20 million statewide Work and Health Initiative', *Evaluation and Programme Planning*, Volume 26, pp. 355–366.

European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (2006), *A gender perspective on drug use and responding to drug problems*, Annual report 2006: Selected issues, EMCDDA, Lisbon: <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index34880EN.html>

European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (2010), *Prevention and evaluation resources kit (PERK)*, EMCDDA Manuals No 4, EMCDDA, Lisbon.

European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (1998), *Evaluating drug prevention in the European Union*, Scientific Monograph Series No 2, EMCDDA, Lisbon.

Green, J. (2000), 'The role of theory in evidence-based health promotion practice', *Health Education Research*, Volume 15(2), pp. 125–129.

*National Cancer Institute (1997), *Theory at a glance: a guide for health promotion practice* http://rex.nci.nih.gov/NCI_Pub_Interface/Theory_at_glance/HOME.html.

*National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE) (2007), 'Behaviour change at population, community and individual levels', *Public Health Guidance No 6*, London.

*Patton, M. (1989), *How to use qualitative methods in evaluation*, (Third edition), Beverly Hills, CA, Sage.

*Pawson, R., Tilley, N. (1997), *Realistic Evaluation*, Sage publications, London http://www.communitymatters.com.au/RE_chapter.pdf (last accessed on 15 August 2011)

Rogers, P.J., Weiss, C. (2007), 'Theory-based evaluation: Reflections ten years on: theory-based evaluation, past, present, and future', *New Directions for Evaluation*, Issue 114, pp. 63–81.

*Rossi, P.H., Freeman, H.E., Lipsey, M.W, (1999), *Evaluation: a systematic approach* (Sixth edition), Sage Publications, CA.

*Weiss, C.H. (1997a), *Evaluation*, Second edition, Prentice Hall.

*Weiss, C.H. (1997b), 'How can theory-based evaluation make greater headway?', *Evaluation Review*, Volume 21, No 4.

*Yarbrough, D. B., Shulha, L. M., Hopson, R. K., and Caruthers, F. A. (2011), *The programme evaluation standards: guide for evaluators and evaluation users* (Third edition), Sage publications, CA.

Допълнителна библиография

Botvin, G., Griffin, K., Diaz, T., Miller, N. and Ifill-Williams, M. (1999), 'Smoking initiation and escalation in early adolescent girls: One-year follow-up of a school-based prevention intervention for minority youth', *Journal of American Medical Women's Association*, Volume 54(3), pp. 139–143

<http://www.med.cornell.edu/ipr/PDF/Botvin-et-al-1999-JAMWA.pdf>

Connell, James P. and Kubisch, Anne C. (1998), 'Applying a theory of change approach to the evaluation of comprehensive community initiatives: progress, prospects, and problems', The Aspen Institute, USA

<https://communities.usaidallnet.gov/fa/system/files/Applying+Theory+of+Change+Approach.pdf>

Conrad, K. et al. (1991), 'Threats to internal validity in work site health promotion programme research: common problems and possible solutions', *American Journal of Health Promotion*, Volume 6(2), pp. 112–122.

Copple, B. (1997), 'Evaluating community coalitions for prevention of substance abuse: the case of Project Freedom', *Health Education Behaviour*, Volume 24(6), pp. 812–828.

Donaldson, S.I., Graham, J.W., Piccinin, A.M. and Hansen, W.B. (1995), 'Resistance-skills training and onset of alcohol use: Evidence for beneficial and potentially harmful effects in public schools and in private Catholic schools', *Health Psychology*, Volume 14, pp. 291–300.

Eisen, M., Zellmanb, G.L., David, M. Murray, D.M. (2003), 'Evaluating the Lions-Quest "Skills for Adolescence" drug education program. Second-year behavior outcomes', *Addictive Behaviors*, Volume 28, pp. 883–897.

Fawcett, S.B., Lewis, R.K., Paine-Andrews, A., Francisco, V.T., Richter, K.P., Williams, E.L., Copple, B. (1997), 'Evaluating community coalitions for prevention of substance abuse: the case of Project Freedom', *Health Education Behaviour*, Volume 24(6), pp. 812–828.

Gorman, D.M., Huber, J.C. (2009), 'The social construction of "evidence-based" drug prevention programs. A reanalysis of data from the Drug Abuse Resistance Education (DARE) Program', *Evaluation Review*, Volume 33(4), pp. 396–414.

Graham, J.W., Johnson, C.A., Hansen, W.B., Flay, B.R., Gee, M.S. (1990), 'Drug use prevention programs, gender, and ethnicity: Evaluation of three seventh-grade project SMART', *Preventive Medicine*, Volume 19, pp. 305–313.

Hansen, W. (1996), 'Pilot test results comparing the All stars programme with seventh grade DARE: programme integrity and mediating variable analysis', *Substance use and misuse*, Volume 31(10), pp. 1359–1377.

Hansen, W., et al. (1991), 'Programme integrity as a moderator of prevention programme effectiveness: results for fifth-grade students in the adolescent alcohol prevention trial', *Journal of Studies on Alcohol*, Volume 52(6), pp. 568–579.

Hamel, R. (1997), 'Preventing drunkenness and violence around nightclubs in a tourist resort', *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, ed. R. Clarke, Harrow and Heston, Guilderland, New York, pp. 263–82.

Hamel, R., Hauritz, M., Wortley, R., McIlwain, G. and Carvolth, R. (1997), 'Preventing alcohol-related crime through community action: The Surfers Paradise Safety Action Project', in Hamel, R., 'Policing for prevention: reducing crime, public intoxication, and injury', *Crime Prevention Studies*, Volume 7, pp. 35–90.

Hoorn, K., Dino, G., Kalsekar I., Mody, R. (2005), 'The impact of not on tobacco on teen smoking cessation: end-of-programme evaluation results 1998 to 2003', *Journal of Adolescent Research*, Volume 20, pp. 640–661.

Klepp, K., Tell, G. and Vellar, O. (1993), 'Ten year follow up of the Oslo youth study smoking prevention programme', *Preventive Medicine*, 22, pp. 453–462.

Home Office (2007), 'Evaluation of drug interventions. Programme pilots for children and young people: arrest referral, drug testing and drug treatment and testing requirements', Home Office Online Report 07, London
<http://ahfh.co.uk/ldngov/Substance%20Misuse%20%5BDrugs%5D/Evaluation%20of%20DIP%20Pilots%20-%20200707%20%5BDrugs%5D.pdf> (last accessed 28 March 2012).

Leone, L. (2008), 'Realistic evaluation of an illicit drug deterrence programme: analysis of a case study', *Evaluation*, Volume 14, pp. 9–28. Online Evaluation report available at: <http://www.cevas.it/wordpress/wp-content/uploads/2010/10/Sperimentazione-Prefettura- Regione-Lombardia-2004.pdf> (last accessed on 30 September 2011).

Leone, L., Celata, C. (a cura di) (2006), 'Per una prevenzione efficace. Evidenze di efficacia, strategie di intervento e reti locali nell'area delle dipendenze', Il Sole 24 Ore, Milan.

Leone, L., Scatigna, M., Pesce, C. (2011), 'Bridging supply and demand: relationship between cocaine seizures and prevalence estimates of consumption', submitted to *Public Health*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.puhe.2012.01.009> (последно влизане на 5 юли 2012 г.).

Lincoln, R., Mustchin M. (2000), 'Clubs and violence: a follow-up evaluation of the Surfers Paradise Safety Action Plan', Faculty of Humanities and Social Sciences, Humanities and Social Sciences papers, Bond University, Australia.

Livet, M.L., Courser, E.M., Wandersman, A. (2008), 'The prevention delivery system: organizational context and use of comprehensive programming frameworks', *American Journal of Community Psychology*, Volume 41, pp. 361–378.

Mackenzie, M., Koshy, P., Leslie, W., Lean, M., Hankey, C. (2009), 'Getting beyond outcomes: A realist approach to help understand the impact of a nutritional intervention during smoking cessation', *European Journal of Clinical Nutrition*, Volume 63(9), pp. 1136–1142.

MacKinnon, D.P., Taborga, M.P., Morgan-Lopez, A.A. (2002), Mediation designs for tobacco prevention research, *Drug and Alcohol Dependence* Volume 68, pp. 69–83.

Mercier, C., Piat, M., Normand Peladeau, N., Dagenais C. (2000), 'An application of theory-driven evaluation to a drop-in youth center', *Evaluation Review*, Volume 24(1), pp. 73–91.

National Center on Addiction and Substance Abuse (2003), 'CASA's new report calls for nationwide overhaul in prevention and treatment programs, big differences in why girls and boys use cigarettes, alcohol and drugs' <http://www.casacolumbia.org>

National Institute on Drug Abuse (NIDA) (1997), *Preventing drug use among children and adolescents: a research-based guide*, (Second edition), Rockville, MD.

Nilsson, S., Spak, F., Marklund, B., Baigi, A., Allebeck, P. (2005), 'Attitudes and behaviors with regards to androgenic anabolic steroids among male adolescents in a county of Sweden', *Substance Use and Misuse*, Volume 40(1), pp. 1–12.

Pawson, R. (2006), *Evidence-based policy: A realist perspective*, Sage publications, London.

Pawson, R., Greenhalgh, T., Harvey, G., Walshe, K. (2004), 'Realist synthesis: an introduction, ESRC Research Methods Programme', RMP Methods Working Paper Series, 2/2004, London http://www.communitymatters.com.au/RE_chapter.pdf (последно влизане на 15 август 2011 г.).

Pesce, C., Donati, A., Magri, L., Cereatti, L., Monacelli, C., Giampietro, M., and Zelli, A. (2004), 'Behavioral and psychological factors related to the use of nutritional ergogenic aids among preadolescents', *Pediatric Exercise Science*, Volume 16, pp. 231–249.

Petróczi, A., Aidman E. (2008), 'Psychological drivers in doping: The life-cycle model of performance enhancement', *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*, Volume 3(7).

Petticrew, M., Cummins, S., Ferrell, C., Finday, A., Higgins, C., Hoy, C., Kearns, A., Sparks, L. (2005), 'Natural experiments: an underused tool for public health?' *Public Health*, Volume 119(9), pp. 751–757 http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez?cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=15913681&dopt=AbstractPlus (последно влизане на 15 август 2011 г.).

Pentz, M., Trebow, E., 'Implementation issues in drug abuse prevention research', In Leukefeld, D., Bukoski, W., *Drug abuse prevention intervention research: methodological issues*, Rockville, M D: NIDA, 1991.

Reuter, P.H., Trautmann, F., Pacula, R.L., Kilmer, B., Gageldonk, A., van der Gouwe, D. (2009), 'Assessing changes in global drug problems, 1998–2007, main report', RAND/TR-704-EC, <http://>

www.rand.org/pubs/technical_reports/TR704.html (последно влизане на 28 март 2012 г.).

Rogers, P. (2002), 'Programme theory: not whether programs work but how they work', *Evaluation Models*, Volume 49, II, pp. 209–232.

Saint-Jean, G., Carlos A. Martinez, C.A., Crandall, L.A. (2008), 'Psychosocial mediators of the impact of acculturation on adolescent substance abuse', *Journal of Immigrant and Minority Health*, Volume 10, pp. 187–195.

Schwinn, T.M., Schinke, S.P., Di Noia, J. (2010), 'Preventing drug abuse among adolescent girls: outcome data from an internet-based intervention', *Prevention Science*, 11, pp. 24–32.

Sherwood, K.E., 'Evaluation of the Fighting Back Initiative' (2005), *New Directions for Evaluation*, Issue 105, pp. 15–38.

Sloboda, Z., and David, S. (1997), 'Preventing drug use among children and adolescents. A research based guide' (Second edition), National Institute on Drug Abuse (NIDA), Rockville, MD
<http://m.drugabuse.gov/sites/default/files/preventingdruguse.pdf>

Spooner, C. (2009), 'Social determinants of drug use — barriers to translating research into policy', *Health Promotion Journal of Australia*, Volume 20(3), 2009, pp. 180–185.

Stame, N. (2004), 'Theory-based evaluation and types of complexity', *Evaluation* Volume 10(1), pp. 58–76.

Tatchell, T.W., Waite, P.J., Tatchell, R.H., Durrant, L.H., Bond, D.S. (2004), 'Substance abuse prevention sixth grade: The effect of a prevention programme on adolescent's risk protective factors', *American Journal of Health Studies*, Volume 19(1), pp. 54–61.

Tiessen, J., Hunt, P., Celia, C., Fazekas, M., de Vries et al. (2011), 'Assessing the impacts of revising the Tobacco Products Directive. Study to support a DG SANCO Impact Assessment', prepared for the European Commission Directorate-General for Health and Consumers, RAND Corporation.

Tilley, N. (2004), 'Applying theory-driven evaluation to the British Crime Reduction Programme', *Criminal Justice*, Volume 4(3), pp. 255–276.

Tobler, N.S., Lessard, T., Marshall, D., Ochshorn P., Roona, M. (1999), 'Effectiveness of school-based drug prevention programs for marijuana use', *School Psychology International*, Volume 20(1), pp. 105–137.

Vaeth, P. et al. (1995), 'Examining the link between provider roles and programme development: findings from a process evaluation of a community based prevention program', *Journal of Primary Prevention*, Volume 16(1), p. 5573.

Vigna-Taglianti F., Vadrucci S., Faggiano F., Burkhart, G., Siliquini R., Galanti M.R. (2009), 'Is universal prevention against youths' substance misuse really

universal? Gender-specific effects in the EU-Dap school-based prevention trial', *Journal of Epidemiology and Community Health*, Volume 63, pp. 722-728.

Weiss, C.H. (1997), *Evaluation*, Second edition, Prentice Hall.

Weiss, C.H. (1995), 'Nothing as practical as good theory: exploring theory-based evaluation for comprehensive community initiatives for children and families', in *New approaches to evaluating community initiatives: concepts, methods, and contexts*, The Aspen Institute, (ed.) James Connell et al., Washington, DC.

НАЦИОНАЛЕН ФОКУСЕН ЦЕНТЪР ЗА НАРКОТИЦИ И НАРКОМАНИИ
NATIONAL FOCAL POINT ON DRUGS AND DRUG ADDICTIONS

Превод на български: Бойка Атанасова
Редакция: Национален фокусен център за наркотици и наркомании, 2013 г.

За актуална и разнообразна информация
посетете интернет страницата на Национален фокусен
център за наркотици и наркомании
www.nfp-drugs.bg

Оформление на корицата: Калин Семерджиев
Предпечатна подготовка: „СЕПА – ИНФОМА“ ООД

тираж 200 бр.

*Печат: „СЕПА – ИНФОМА“ ООД – София
бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5*